

परिसरातल्या अणुरेणूतून
अविरत वेचून तेजाचे कण
रसगंधाशी समरस होऊन
हृदयकमल फुलवावे ।
विकसित व्हावे,
अर्पित होऊनी जावे ॥

‘स्व’ - रूपवर्धिनी
कार्यवृत्त २००३

With Best Compliments From,

J.M. MUTUAL

Your Friend in the new world of risk

J.M. MUTUAL FUND

112, Jolly Maker Chambers No. 2, Nariman Point, Mumbai - 400 021

E-mail ; mktg@jmmutual.com Visit us at www.jmmutual.com

Pune Office Contact Nos.: (020) 4023667, 4025617

RISK FACTORS : All Investments in mutual funds and securities are subject to market risk and the Net Asset Value of schemes may go up or down depending upon the factors and forces affecting the securities market and there can be assurance that the objectives of the scheme will be achieved. The above information is not necessarily indicative of future results and may not necessarily provide a basis for comparison with other investments. The sponsors are not responsible or liable for any loss resulting from the operation of the fund beyond the initial contribution made by them of an aggregate amount of Rupees Two lacs towards setting up of the Mutual Fund, which has been invested in JM Equity Fund. The Scheme Specific Risk Factors include "Interest Rate Risk", "Liquidity of Marketability Risk", "Credit Risk, Reinvestment Risk & Exchange Risk", "Settlement Risk" & "Derivatives Risk". Please see "Risk Factors", "Scheme Specific Risk factors & Special Consideration", & "Right to Limit Redemptions" in the offer document. JM MIP Fund is only the scheme and does not in any manner indicate either the quality of the scheme, its future prospects or returns.

अनिरुद्ध हॅन्डमेड पेपर्स

पुणे ४११ ०४१

Off. Tel. /Fax: (020)2433 8578 , Fax: (020) 2439 1720

हॅन्डमेड पेपरच्या डायरीज, पेनस्टॅण्ड्स, फोटोफ्रेम्स, पेपरबॅग्स, लेटरहेड्स व पाकिटांचे उत्पादक

तसेच इतर अनेक प्रेझेंटेशन आर्टिकल्स साठी संपर्क साधा.

अनिरुद्ध हॅन्डमेड पेपर्स.

Always use Eco Friendly & Pollution free Handmade Paper

‘स्व’-रूपवर्धिनी

कार्यवृत्त २००३

अंतरंग

हृदगत

वार्षिक वृत्त

रौप्यमहोत्सवी वर्षातील कार्यक्रमांचे वृत्त

विशेष लेख

एक दृष्टीक्षेप - आर्थिक स्थितीकडे

संपादक : श्री. जयंत कवठेकर

मुद्रण : प्रबोध उद्योग, शुक्रवार पेठ, पुणे - २. ■ अभय मुद्रणालय, टिळक रोड, पुणे - ३०.

मुखपृष्ठ : श्री. अवधूत फडणीस

रेखांकने : श्री. शेखर साने

‘स्व’-रूपवर्धिनी कार्यकारिणी

सन्माननीय सभासद

पद्मभूषण डॉ. श्रीमती बानू कोयाजी * पद्मभूषण डॉ. रघुनाथ माशेलकर * श्री. अविनाश वारदेकर

कार्यकारी समिती

अध्यक्ष

श्री. जयसिंहभाई मरिवाला

कार्याध्यक्ष

श्री. पुरुषोत्तमभाई श्रॉफ

कोषाध्यक्ष

श्री. श्रीकांत सामळ

उपाध्यक्ष

श्री. प्रतापराव पवार

श्री. उदय गुजर

सहकार्याध्यक्ष

श्री. श्रीनिवास तथा रमेश जोशी

श्री. शिरीष पटवर्धन

कार्यवाह

श्री. संजय तांबट

सहकार्यवाह

श्री. ज्ञानेश पुरंदरे

श्री. अविनाश जोशी

श्रीमती पुष्पाताई नडे

सदस्य

श्री. कन्हैयालाल बलदोटा

श्री. रामभाऊ डिंबळे

सौ. बागेश्री पोंक्षे

श्री. सुनील कुलकर्णी

श्री. विनोद बिबवे

श्री. अरविंद केळकर

श्री. जयंत कवठेकर

अॅड. सौ. निलिमाताई गोखले

प्रा. डॉ. राजेंद्र देवपूरकर

श्री. विलास कुलकर्णी

कु. दीपा पवार

श्री. पराग लकडे

पंजिकृत न्यास रजि. नं.एफ/१६९४, पुणे

फॉरेन कॉन्ट्रीब्युशन रेग्यु. अॅक्टनुसार नोंदणी क्र. ०८३९३०६०

आयकर सवलत आयकराच्या कलम ८० जी प्रमाणे.

संपर्काचा पत्ता :- ‘स्व’-रूपवर्धिनी, २२/१, मंगळवार पेठ, पारगे चौक, पुणे - ४११०११.

दूरध्वनी :- (कार्यालय) - २६१२१७०४, २६१३४३१० (निवास) - २५६५५८३५, २४२२१७७०

ई मेल : swaroopwardhinee@vsnl.net वेबसाईट : http://www.geocities.com/wardhinee/

धनादेश ‘स्व’-रूपवर्धिनी या नावाने काढावेत.

हृदगत

‘स्व’-रूपवर्धिनीचे हे रौप्यमहोत्सवी वर्ष आहे. सामाजिक क्षेत्रात काम करणाऱ्या कोणत्याही संस्थेच्या वाटचालीत प्रारंभीची दोन तपे आणि त्यानंतर येणारा रौप्यमहोत्सव एक महत्त्वाचा टप्पा असतो. पंचवीस वर्षे सलगपणे वर्धिष्णू होत राहणारी संस्था हे वर्धिनीचे एक महत्त्वाचे वैशिष्ट्य आहे. समाजाला या कामाचे मोल जाणवते आहे याचेच हे द्योतक आहे. ‘विकसित व्हावे! अर्पित होऊनि जावे!’ हे वर्धिनीचे ध्येयवाक्य आहे. ‘इदं न मम’ अशी जाणीव आणि ‘हा स्वार्थ जाळुनि अम्ही ठरलो कृतार्थ’ अशी त्यागभावना मनी धरून कार्य करणारे या भारतमातेचे थोर सुपुत्र हे वर्धिनीचे प्रेरणास्थान आहे. प्रत्यक्ष काम करताना येणारे सकारात्मक अनुभव आपला मार्ग योग्य आहे याची खात्री पटवतात, कार्यकर्त्यांचा आत्मविश्वास वाढवतात. वर्धिनीच्या वर्धिष्णु वाटचालीत महत्त्वाचा घटक आहे, वर्धिनीचा प्रत्येक कार्यकर्ता. अनौपचारिक संपर्क, सहवास, सानिध्य, सह-अनुभव, सत्-संस्कार, अत्यंत निरपेक्ष भावातून घडलेला पारस्परिक सहयोग आणि पारस्परिक प्रेम यातून या कार्यकर्त्यांची वीण घट्ट करण्याचा प्रयास वर्धिनीने केला आहे. अशा या कार्यकर्त्यांच्या साह्याने अनौपचारिक शिक्षणाच्या माध्यमातून समाज परिवर्तनाचे काम वर्धिनी करीत आहे. उत्तम क्षमता असूनही केवळ संधी न मिळाल्यामुळे

दुर्लक्षित राहिलेला फार मोठा समाज हे वर्धिनीचे कार्यक्षेत्र आहे. यातल्या प्रत्येक घटकाला शरीर, मन, बुद्धी आणि परमात्म्याचा अंश असलेला आत्मा ही जन्मजात देणगी लाभली आहे. तिचा विकास, तिचे वर्धन म्हणजे ‘स्व’-रूपाचे वर्धन. वर्धनाचे हे काम खूप मोठे आहे, आव्हानात्मक आहे आणि वर्धिनीच्या कार्यकर्त्यांनी ते आव्हान स्वीकारलेही आहे. त्या दिशेने या वर्षी केलेल्या प्रयत्नांचे वृत्त या अंकात दिले आहे.

यंदाचे वर्ष हे पाँडीचेरीतील अरविंदाश्रमाच्या श्री माताजींचे एकशे पंचविसावे जयंती वर्ष आहे. वर्धिनीच्या वतीने त्यांना आदरांजली म्हणून त्यांची वचने प्रत्येक पानावरील तळटीपांच्या स्वरूपात उद्धृत केली आहेत. शिक्षणविषयक त्यांचे मूलभूत विचारही याच अंकात देत आहोत. योगी श्री अरविंद, श्री माताजी, स्वामी विवेकानंद यांच्यासारख्या द्रष्ट्यांनी दाखविलेल्या मार्गाने शिक्षणक्षेत्रात काम करण्याचा संकल्प रौप्यमहोत्सवी वर्षात अधिक दृढ करण्याचा आमचा निश्चितच प्रयत्न आहे. या प्रयत्नांना आपली साथ मिळेल असा विश्वास वाटतो.

रौप्यमहोत्सवी वर्ष २००३-०४

अनुशासन कठोर अनुशासनाशिवाय जीवनात कोणतीही प्रगती होणे शक्य नाही.

रौप्यमहोत्सवी वृत्त

‘स्व’-रूपवर्धिनी कार्यकारिणी

सन्माननीय सभासद

पद्मभूषण डॉ. श्रीमती बानू कोयाजी * पद्मभूषण डॉ. रघुनाथ माशेलकर * श्री. अविनाश वारदेकर

कार्यकारी समिती

अध्यक्ष

श्री. जयसिंहभाई मरिवाला

कार्याध्यक्ष

श्री. पुरुषोत्तमभाई श्रॉफ

कोषाध्यक्ष

श्री. श्रीकांत सामळ

उपाध्यक्ष

श्री. प्रतापराव पवार

श्री. उदय गुजर

सहकार्याध्यक्ष

श्री. श्रीनिवास तथा रमेश जोशी

श्री. शिरीष पटवर्धन

कार्यवाह

श्री. संजय तांबट

सहकार्यवाह

श्री. ज्ञानेश पुरंदरे

श्री. अविनाश जोशी

श्रीमती पुष्पाताई नडे

सदस्य

श्री. कन्हैयालाल बलदोटा

श्री. रामभाऊ डिंबळे

सौ. बागेश्री पोंक्षे

श्री. सुनील कुलकर्णी

श्री. विनोद बिबवे

श्री. अरविंद केळकर

श्री. जयंत कवठेकर

अॅड. सौ. निलिमाताई गोखले

प्रा. डॉ. राजेंद्र देवपूरकर

श्री. विलास कुलकर्णी

कु. दीपा पवार

श्री. पराग लकडे

पंजिकृत न्यास रजि. नं.एफ/१६९४, पुणे

फॉरेन कॉन्ट्रीब्युशन रेग्यु. अॅक्टनुसार नोंदणी क्र. ०८३९३०६०

आयकर सवलत आयकराच्या कलम ८० जी प्रमाणे.

संपर्काचा पत्ता :- ‘स्व’-रूपवर्धिनी, २२/१, मंगळवार पेठ, पारगे चौक, पुणे - ४११०११.

दूरध्वनी :- (कार्यालय) - २६१२१७०४, २६१३४३१० (निवास) - २५६५५८३५, २४२२१७७०

ई मेल : swaroopwardhinee@vsnl.net वेबसाईट : http://www.geocities.com/wardhinee/

धनादेश ‘स्व’-रूपवर्धिनी या नावाने काढावेत.

हृदगत

‘स्व’-रूपवर्धिनीचे हे रौप्यमहोत्सवी वर्ष आहे. सामाजिक क्षेत्रात काम करणाऱ्या कोणत्याही संस्थेच्या वाटचालीत प्रारंभीची दोन तपे आणि त्यानंतर येणारा रौप्यमहोत्सव एक महत्त्वाचा टप्पा असतो. पंचवीस वर्षे सलगपणे वर्धिष्णू होत राहणारी संस्था हे वर्धिनीचे एक महत्त्वाचे वैशिष्ट्य आहे. समाजाला या कामाचे मोल जाणवते आहे याचेच हे द्योतक आहे. ‘विकसित व्हावे! अर्पित होऊनि जावे!’ हे वर्धिनीचे ध्येयवाक्य आहे. ‘इदं न मम’ अशी जाणीव आणि ‘हा स्वार्थ जाळुनि अम्ही ठरलो कृतार्थ’ अशी त्यागभावना मनी धरून कार्य करणारे या भारतमातेचे थोर सुपूत्र हे वर्धिनीचे प्रेरणास्थान आहे. प्रत्यक्ष काम करताना येणारे सकारात्मक अनुभव आपला मार्ग योग्य आहे याची खात्री पटवतात, कार्यकर्त्यांचा आत्मविश्वास वाढवतात. वर्धिनीच्या वर्धिष्णु वाटचालीत महत्त्वाचा घटक आहे, वर्धिनीचा प्रत्येक कार्यकर्ता. अनौपचारिक संपर्क, सहवास, सानिध्य, सह-अनुभव, सत्-संस्कार, अत्यंत निरपेक्ष भावातून घडलेला पारस्परिक सहयोग आणि पारस्परिक प्रेम यातून या कार्यकर्त्यांची वीण घट्ट करण्याचा प्रयास वर्धिनीने केला आहे. अशा या कार्यकर्त्यांच्या साह्याने अनौपचारिक शिक्षणाच्या माध्यमातून समाज परिवर्तनाचे काम वर्धिनी करीत आहे. उत्तम क्षमता असूनही केवळ संधी न मिळाल्यामुळे

दुर्लक्षित राहिलेला फार मोठा समाज हे वर्धिनीचे कार्यक्षेत्र आहे. यातल्या प्रत्येक घटकाला शरीर, मन, बुद्धी आणि परमात्म्याचा अंश असलेला आत्मा ही जन्मजात देणगी लाभली आहे. तिचा विकास, तिचे वर्धन म्हणजे ‘स्व’-रूपाचे वर्धन. वर्धनाचे हे काम खूप मोठे आहे, आव्हानात्मक आहे आणि वर्धिनीच्या कार्यकर्त्यांनी ते आव्हान स्वीकारलेही आहे. त्या दिशेने या वर्षी केलेल्या प्रयत्नांचे वृत्त या अंकात दिले आहे.

यंदाचे वर्ष हे पाँडीचेरीतील अरविंदाश्रमाच्या श्री माताजींचे एकशे पंचविसावे जयंती वर्ष आहे. वर्धिनीच्या वतीने त्यांना आदरांजली म्हणून त्यांची वचने प्रत्येक पानावरील तळटीपांच्या स्वरूपात उद्धृत केली आहेत. शिक्षणविषयक त्यांचे मूलभूत विचारही याच अंकात देत आहोत. योगी श्री अरविंद, श्री माताजी, स्वामी विवेकानंद यांच्यासारख्या द्रष्ट्यांनी दाखविलेल्या मार्गाने शिक्षणक्षेत्रात काम करण्याचा संकल्प रौप्यमहोत्सवी वर्षात अधिक दृढ करण्याचा आमचा निश्चितच प्रयत्न आहे. या प्रयत्नांना आपली साथ मिळेल असा विश्वास वाटतो.

रौप्यमहोत्सवी वर्ष २००३-०४

अनुशासन कठोर अनुशासनाशिवाय जीवनात कोणतीही प्रगती होणे शक्य नाही.

रौप्यमहोत्सवी वृत्त

वार्षिक वृत्त

शाखा विभाग

संवाद पालकांशी - पालकांची घरी भेट होतेच; पण बरेच विषय सर्वांशी एकत्रित बोलण्याचा फायदा होतो. मनमोकळी चर्चा होते. या हेतूने या वर्षी शाखांवर पालकसभांचे आयोजन झाले. यापैकी बहुतेक पालकसभांमध्ये पाल्यांकडून असणाऱ्या पालकांच्या अपेक्षा डोकावत होत्या व पालकसभांचे वक्ते पालकांचे समाधानही करित होते. यापैकी या वर्षी नव्याने सुरू झालेल्या पालकसभेला उपक्रमशील शिक्षक डॉ. प्रदीप आगाशे यांनी मार्गदर्शन केले. शिक्षण मनोरंजक कसे होऊ शकते, याचा प्रत्यय प्रथमच या पालकसभेत पालकांना आला.

व्याख्याने - परीक्षेला नसलेला कोणताही विषय ऐकायला मुलांना सामान्यतः आवडतोच. व्याख्यानाच्या निमित्ताने विविध विषय वर्धकांपुढे ठेवले जातात. या वर्षी झालेल्या काही व्याख्यानांचे विषय खालीलप्रमाणे होते.

कथाकथन

बाजीप्रभू देशपांडे	वारदेकर सर
सातत्य	ज्ञानेश पुरंदरे
'भानाच भूत'	शंतनू पाटसकर
'संभाजी कावजी'	शंतनू पाटसकर
'देव-दानव'	ज्ञानेश पुरंदरे

अन्य व्याख्याने

प्राणीजीवन	डॉ. प्रभाकर देवरे
संगीत रजनी	तेजस भास्कर
अभ्यास कसा करावा	डॉ. रा. ल. देवपूरकर
रयतेचा राजा शिवछत्रपती	मोहनराव शेते
'शक्ती-बुध्दी'	चेतन महिंद्रकर

मधुमक्षिकापालन	सचिन सनगरे
हरबेरियम	सचिन सनगरे
कविता अटलजींच्या	मुकेश जाधव
ॲक्युप्रेसर उपचार पध्दती	सचिन सनगरे
गुरूपौर्णिमा	शबनुर सय्यद
	(esakal.com स्नेहगुप)

अफझलखानाचा वध	रणजित मांडके
वयात येताना	चित्रफितीसह व्याख्यान
माझे अनुभव	दि. दा. जोशी
पर्यावरण	डॉ. प्रदीप आगाशे
इस्त्राईल	ज्ञानेश पुरंदरे
सत्संग	अरविंद केळकर
कविता सुचते कशी	संतोष लोखंडे
विवेकानंद व युवकदिन	सागर कुलकर्णी
वादविवाद : 'क्लास लावावा की लावू नये'	

संचालन : चेतन पैलवान

टिळक पुण्यतिथी निमित्त 'स्व'-रचित कवितांचे वाचन

सौ. स्नेहलताई कुलकर्णी

बोधकथा - 'गोगलगाय आणि बायबल'

श्री. संदीप मोरे

वृत्तपत्रांवर आधारित प्रश्नमंजूषा

संचालन: विक्रांत महिंद्रकर

जागर विचारांचा

दर रविवारी होणाऱ्या मानसिक विकास बैठकीत खालील पुस्तकांचे/लेखांचे वाचन व त्यावर चर्चा झाली.

- १) वाचू आनंदे
- २) वेड घेऊन जगणारी माणसं (छात्र प्रबोधन दिवाळी अंकातील लेखमाला)
- ३) सदाचार चिंतनी .. (लेखक ग. श्री. खैर)
- ४) शार्पने का लिहिला जाई राष्ट्राचा इतिहास (वितस्ता प्रकाशन)
- ५) 'माणूस'... (लेखक अनिल अवचट)

शंभर वर्षे कोणत्याही मंत्राचा जप करित राहिलात तरी
अनुशासनाशिवाय आपल्याला आपला मार्ग यत्किंचितही स्पष्ट होणार नाही.

उपक्रम विविधा

३६५ दिवसांपैकी शाळा जेमतेम २१० ते २२० दिवस चालतात. उरलेल्या 'सुटीच्या' दिवसांत वर्धिनीत येणाऱ्या मुलांना विविध उपक्रमांत सहभागी व्हायचा आनंद मिळतो. त्यांच्यातील क्षमतांची ओळख विविध उपक्रमांच्या निमित्ताने होते आणि संयोजन करणाऱ्या युवक-युवती कार्यकर्त्यांनाही मुलांचे 'गुण' अनुभवायला मिळतात. त्यांच्यातील उत्साहाला प्रतिसाद देणारे अनेक उपक्रम याही वर्षी सर्व शाखांवर झाले. त्यातील काही विषयांची ही झलक.

* गणेशोत्सव - दररोज २१ गणिते	* वेषभूषा स्पर्धा
सोडवण्याचा उपक्रम	* वंदेमातरम् प्रश्नमंजूषा
* इतिहास व भूगोल प्रश्नमंजूषा	* स्लाईड शो (अरूणाचल प्रदेश)
* निबंधस्पर्धा	* निसर्गचित्र व व्यक्तीचित्र-चित्रकलास्पर्धा
* कविता सप्ताह	* शनिवारवाड्याचा इतिहास (शनिवारवाड्याला भेट)
* वृक्षारोपण	* श्रीवत्स या अर्भकालयाला भेट
* जाहिरात स्पर्धा	
* Expo २००३ प्रदर्शनाला भेट	

रक्षणार्थ ठाकुनी ...

अलिकडे काही वर्षांपासून ३१ डिसेंबरची रात्र नव्या वर्षाचे स्वागत करण्याच्या निमित्ताने 'एंजॉय' करण्याचे 'फॅड' वाढीला लागल्याचे दिसते. हे प्रकार शहरातून अधिक प्रमाणात आढळतात व त्यामध्ये विकृतीही निर्माण होऊ लागली आहे. याच प्रकारातील एक कार्यक्रम म्हणजे ऐतिहासिकदृष्ट्या महत्त्वाच्या अशा गड-किल्ल्यांवर जाऊन, त्याला 'पिकनिक स्पॉट' समजून तिथे दारू पिऊन धिंगाणा घालणे. ज्या किल्ल्यांनी पराक्रमाच्या इतिहासाचा वारसा दिला, त्याच भूमीवर आजचे काही तरूण ३१ डिसेंबरच्या रात्री दारूच्या पाट्या रंगवतात. दुर्दैवाने असले पराक्रम पहाण्याचे सिंहगडच्याही नशिबी येते. या वर्षी 'स्व'-रूपवर्धिनीच्या युवक गटातील बारा 'मावळ्यांनी' ३१ डिसेंबरला या गडाचे पावित्र्य कायम राखण्याचे ठरविले आणि किल्ला लढविला. नाही म्हणायला शासनाने पोलीस बंदोबस्त ठेवला होता; पण विशिष्ट वेळेनंतर तेही निघून गेले. पोलीस रात्री नक्की नसणार याची खात्री असलेले काही 'पेताडबहादूर' आपापल्या गाड्यांमधून गडावर पोहोचले. पण ... हे बारा मावळे सज्ज होतेच. आलेल्या सर्वांना त्यांनी गडाचे पावित्र्य भंग करू नका अशी विनंती केली. ज्यांनी या विनंतीचा मान राखला त्यांना धन्यवाद दिले. पण ज्यांनी ही विनंती धुडकावून "बाटल्यांना" हात लावला; त्यांना कळायच्या आत या मावळ्यांनी या बाटल्या दरीत भिरकावूनही दिल्या होत्या. या मावळ्यांचा आवेश पाहून भेदरलेली मंडळी पहाता पहाता पसार झाली.

पुस्तके केवळ वाचून मन सुसंस्कृत होते हे संपूर्ण सत्य नाही.
जे वाचले त्यावर चिंतन केल्यावर, त्याच पूर्ण आकलन झाल्यावरच मन सुसंस्कृत होते.

रो
घ
म
हो
त्स
वी

वा
षि
क

वृ
त्त

वार्षिक वृत्त

शाखा विभाग

संवाद पालकांशी - पालकांची घरी भेट होतेच; पण बरेच विषय सर्वांशी एकत्रित बोलण्याचा फायदा होतो. मनमोकळी चर्चा होते. या हेतूने या वर्षी शाखांवर पालकसभांचे आयोजन झाले. यापैकी बहुतेक पालकसभांमध्ये पाल्यांकडून असणाऱ्या पालकांच्या अपेक्षा डोकावत होत्या व पालकसभांचे वक्ते पालकांचे समाधानही करीत होते. यापैकी या वर्षी नव्याने सुरू झालेल्या पालकसभेला उपक्रमशील शिक्षक डॉ. प्रदीप आगाशे यांनी मार्गदर्शन केले. शिक्षण मनोरंजक कसे होऊ शकते, याचा प्रत्यय प्रथमच या पालकसभेत पालकांना आला.

व्याख्याने - परीक्षेला नसलेला कोणताही विषय ऐकायला मुलांना सामान्यतः आवडतोच. व्याख्यानाच्या निमित्ताने विविध विषय वर्धकांपुढे ठेवले जातात. या वर्षी झालेल्या काही व्याख्यानांचे विषय खालीलप्रमाणे होते.

कथाकथन

बाजीप्रभू देशपांडे	वारदेकर सर
सातत्य	ज्ञानेश पुरंदरे
'भानाच भूत'	शंतनू पाटसकर
'संभाजी कावजी'	शंतनू पाटसकर
'देव-दानव'	ज्ञानेश पुरंदरे

अन्य व्याख्याने

प्राणीजीवन	डॉ. प्रभाकर देवरे
संगीत रजनी	तेजस भास्कर
अभ्यास कसा करावा	डॉ. रा. ल. देवपूरकर
रयतेचा राजा शिवछत्रपती	मोहनराव शेते
'शक्ती-बुद्धी'	चेतन महिंद्रकर

मधुमक्षिकापालन सचिन सनगरे
हरबेरियम सचिन सनगरे
कविता अटलजींच्या मुकेश जाधव
ॲक्स्युप्रेशर उपचार पध्दती सचिन सनगरे
गुरुपौर्णिमा शबनुर सय्यद
(esakal.com स्नेहगुप)

अफझलखानाचा वध रणजित मांडके
वयात येताना चित्रफितीसह व्याख्यान
माझे अनुभव दि. दा. जोशी
पर्यावरण डॉ. प्रदीप आगाशे
इस्त्राईल ज्ञानेश पुरंदरे
सत्संग अरविंद केळकर
कविता सुचते कशी संतोष लोखंडे
विवेकानंद व युवकदिन सागर कुलकर्णी
वादविवाद : 'क्लास लावावा की लवू नये'

संचालन : चेतन पैलवान

टिळक पुण्यतिथी निमित्त 'स्व'-रचित कवितांचे वाचन सौ. स्नेहलताई कुलकर्णी

बोधकथा - 'गोगलगाय आणि बावबल' श्री. संदीप मोरे

वृत्तपत्रांवर आधारित प्रश्नमंजूषा संचालन: विक्रांत महिंद्रकर

जागर विचारांचा

दर रविवारी होणाऱ्या मानसिक विकास बैठकीत खालील पुस्तकांचे/लेखांचे वाचन व त्यावर चर्चा झाली.

- १) वाचू आनंदे
- २) वेड घेऊन जगणारी माणसं (छात्र प्रबोधन दिवाळी अंकातील लेखमाला)
- ३) सदाचार चिंतनी .. (लेखक ग. श्री. खैर)
- ४) शार्डने का लिहिला जाई राष्ट्राचा इतिहास (वितस्ता प्रकाशन)
- ५) 'माणूस'... (लेखक अनिल अवचट)

शंभर वर्षे कोणत्याही मंत्राचा जप करीत राहिलात तरी
अनुशासनाशिवाय आपल्याला आपला मार्ग यत्किंचितही स्पष्ट होणार नाही.

उपक्रम विविधा

३६५ दिवसांपैकी शाळा जेमतेम २१० ते २२० दिवस चालतात. उरलेल्या 'सुटीच्या' दिवसांत वर्धिनीत येणाऱ्या मुलांना विविध उपक्रमांत सहभागी व्हायचा आनंद मिळतो. त्यांच्यातील क्षमतांची ओळख विविध उपक्रमांच्या निमित्ताने होते आणि संयोजन करणाऱ्या युवक-युवती कार्यकर्त्यांनाही मुलांचे 'गुण' अनुभवायला मिळतात. त्यांच्यातील उत्साहाला प्रतिसाद देणारे अनेक उपक्रम याही वर्षी सर्व शाखांवर झाले. त्यातील काही विषयांची ही झलक.

* गणेशोत्सव - दररोज २१ गणिते	* वेषभूषा स्पर्धा
सोडवण्याचा उपक्रम	* वंदेमातरम् प्रश्नमंजूषा
* इतिहास व भूगोल प्रश्नमंजूषा	* स्लाईड शो (अरूणाचल प्रदेश)
* निबंधस्पर्धा	* निसर्गचित्र व व्यक्तीचित्र-चित्रकलास्पर्धा
* कविता सप्ताह	* शनिवारवाड्याचा इतिहास (शनिवारवाड्याला भेट)
* वृक्षारोपण	* श्रीवत्स या अर्भकालयाला भेट
* जाहिरात स्पर्धा	
* Expo २००३ प्रदर्शनाला भेट	

रक्षणार्थ ठाकुनी ...

अलिकडे काही वर्षांपासून ३१ डिसेंबरची रात्र नव्या वर्षाचे स्वागत करण्याच्या निमित्ताने 'एजॉय' करण्याचे 'फॅड' वाढीला लागल्याचे दिसते. हे प्रकार शहरातून अधिक प्रमाणात आढळतात व त्यामध्ये विकृतीही निर्माण होऊ लागली आहे. याच प्रकारातील एक कार्यक्रम म्हणजे ऐतिहासिकदृष्ट्या महत्त्वाच्या अशा गड-किल्ल्यांवर जाऊन, त्याला 'पिकनिक स्पॉट' समजून तिथे दारू पिऊन धिंगाणा घालणे. ज्या किल्ल्यांनी पराक्रमाच्या इतिहासाचा वारसा दिला, त्याच भूमीवर आजचे काही तरूण ३१ डिसेंबरच्या रात्री दारूच्या पाट्या रंगवतात. दुर्दैवाने असले पराक्रम पहाण्याचे सिंहगडच्याही नशिबी येते. या वर्षी 'स्व'-रूपवर्धिनीच्या युवक गटातील बारा 'मावळ्यांनी' ३१ डिसेंबरला या गडाचे पावित्र्य कायम राखण्याचे ठरविले आणि किल्ला लढविला. नाही म्हणायला शासनाने पोलीस बंदोबस्त ठेवला होता; पण विशिष्ट वेळेनंतर तेही निघून गेले. पोलीस रात्री नक्की नसणार याची खात्री असलेले काही 'पेताडबहादूर' आपापल्या गाड्यांमधून गडावर पोहोचले. पण ... हे बारा मावळे सज्ज होतेच. आलेल्या सर्वांना त्यांनी गडाचे पावित्र्य भंग करू नका अशी विनंती केली. ज्यांनी या विनंतीचा मान राखला त्यांना धन्यवाद दिले. पण ज्यांनी ही विनंती धुडकावून "बाटल्यांना" हात लावला; त्यांना कळायच्या आत या मावळ्यांनी या बाटल्या दरीत भिरकावूनही दिल्या होत्या. या मावळ्यांचा आवेश पाहून भेदरलेली मंडळी पहाता पहाता पसार झाली.

पुस्तके केवळ वाचून मन सुसंस्कृत होते हे संपूर्ण सत्य नाही.
जे वाचले त्यावर चिंतन केल्यावर, त्याच पूर्ण आकलन झाल्यावरच मन सुसंस्कृत होते.

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
षि
क
वृ
त्त

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
षि
क
वृ
त्त

संक्रांत उत्सव

बालविभागाचा संक्रांत उत्सव २३ जानेवारी रोजी झाला. भावे प्राथमिक शाळेच्या मुख्याध्यापिका सौ. उज्वलाताई गायकवाड या कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी होत्या. अभ्यास न करणाऱ्या मुलाची त्यांनी सांगितलेली गोष्ट मुलांइतकीच पालकांनाही भावली; तर बालशाखेने सौ. स्नेहलता मुसळे यांनी लिहिलेले

“डोंगरदादा” हे नाटकले सादर करून सर्वांची वाहवा मिळवली. या वर्षी प्रथमच शनिवारवाड्याच्या भव्य प्रांगणात शाखा व प्रकल्प विभागाचा संक्रांत उत्सव साजरा करावा असे ठरले. शनिवारवाड्याच्या पार्श्वभूमीला साजेसा उत्सव व्हायला हवा म्हणून झटून सारे कामाला लागले. मुंबईच्या प्रख्यात शहा-संघवी सॉलीसिटर फर्मचे श्री. जशुभाई शहा अध्यक्ष म्हणून; तर पुण्यातील अत्यंत किर्तीवान असे मुख्याध्यापक व ज्येष्ठ शिक्षणतज्ञ श्री. पु. ग. वैद्य सर प्रमुख वक्ते म्हणून उपस्थित होते.

शाखाशः वेगळी प्रात्याक्षिके न करता सामूहिक प्रात्याक्षिके करण्याचे ठरले. त्यानुसार सांघिक सूर्यनमस्कार व व्यायामयोगांच्या सुंदर प्रात्याक्षिकांचे प्रदर्शन झाले. यातील सांघिक व लयबद्ध हालचालींनी सर्वांची मने वेधून घेतली. या प्रात्याक्षिकांना स्वामी विवेकानंद

शाखेतील वर्धकांनी बासरी वादनाने उत्तम संगीतसाथ केली होती.

प्रमुख वक्ते शिक्षणतज्ञ श्री. पु. ग. वैद्य सर यांनी ‘स्व’-रूपवर्धिनी हा शिक्षण क्षेत्रातील खऱ्या अर्थी मूल्याधारीत शिक्षण देणारा एक वेगळा असा प्रयोग आहे, तसेच पालक व विद्यार्थ्यांनी प्रस्थापित विद्याशाखांमध्येच अडकून न राहता उद्योगशिक्षणाचा अंगिकार करावा असा मौलिक विचार त्यांनी याप्रसंगी मांडला.

गुणगौरव समारंभ

शैक्षणिक वर्ष २००२-०३ मध्ये वर्धिनीच्या ज्या वर्धक-वर्धिनी व कार्यकर्त्यांनी शैक्षणिक, क्रीडा, कला व अन्य क्षेत्रात उल्लेखनीय कामगिरी केली. अशा गुणवंतांचे कौतुक करून त्यांना प्रोत्साहन देण्यासाठी ६ जुलै रोजी गुणगौरव कार्यक्रमाचे आयोजन केले होते. ज्यांनी स्वतः संरक्षण संशोधन क्षेत्रात आपल्या अथक प्रयत्नांनी नाम कमावले असे ख्यातनाम संशोधक डॉ. प्रदीप कुरूलकर यांचे हस्ते बक्षिस स्विकारताना वर्धकांना वेगळाच आनंद वाटला. श्री. कुरूलकरांनी नुसते यश मिळवून न थांबता यशातील सातत्याचा पाठपुरावा करण्याचे आवाहन सर्वांना केले. श्री. अविनाश जोशी सरांनी गायलेले ‘असू आम्ही सुखाने...’ हे भावपूर्ण गीत सदैव स्मरणात राहिल असेच होते. याच कार्यक्रमात वर्धिनीचे कार्याध्यक्ष श्री. राजाभाऊ लवळेकर यांचा अमृतमहोत्सवानिमित्ताने सत्कार करण्यात आला.

रक्तदान शिबिर - प्रतिवर्षाप्रमाणे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंतीच्या निमित्ताने रक्तदान शिबिर १४ एप्रिल रोजी संपन्न झाले. ९९ रक्तदात्यांनी या रक्तदान शिबिरात रक्तदान केले. स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्राच्या वतीनेही वर्धापन दिनानिमित्त रक्तदान शिबिराचे आयोजन केले होते. २५ रक्तदात्यांनी यावेळी रक्तदान केले.

केवळ वाचन करण्यापेक्षा त्यातले विचार ग्रहण करणे महत्त्वाचे आहे.

वीर अभिमन्यू बालशाखा :-

कार्यकर्ते - दोन युवक आणि तीन युवती. या युवती वर्धिनीच्या बालवाडीतीलच विद्यार्थिनी होत्या. आता महाविद्यालयात आहेत व कार्यकर्त्या म्हणून काम सांभाळत आहेत.

पालकसभा - वर्षभरात तीन पालकसभा झाल्या. श्री. र. ज. नरवणे, श्री. शिरीष पटवर्धन व श्री. ज्ञानेश पुरंदरे यांचे मार्गदर्शन या पालकसभांना लाभले.

शिक्षणतासिका - अभ्यास मार्गदर्शनासाठी भावे प्राथमिक शाळेच्या मुख्याध्यापिका व त्यांच्या सहकारी शिक्षिका यांचे बहुमोल सहकार्य

मिळते. त्यांच्या सहकार्यामुळे अभ्यासतासिका नियमित व प्रभावी होऊ शकल्या.

सहली - शिवनेरी, लेण्याद्री व ओझर येथे सहली गेल्या होत्या.

रक्षाबंधन - केईएम रुग्णालय व ससून रुग्णालयातील श्रीवत्स अर्भकालय येथे राखी बांधताना काही नागरिकांनी मुलांना कौतुकाने पैसे दिले. या पैशातून गोष्टींची पुस्तके विकत आणून, मुलांनी ही सर्व पुस्तके रुग्णालयातील एका गरीब बालरुग्णाला भेट दिली.

मानसिक विकास बैठक - ‘भारतीय कथा’ या पुस्तकाचे वाचन या बैठकीत होते.

आदर्श वर्धक-वर्धिका पारितोषिक

‘स्व’-रूपवर्धिनीच्या कामाला सक्रीय सहकार्य करणाऱ्या न्यासांपैकी मुंबईतील माडगावकर ट्रस्टने गेली जवळजवळ २० वर्षे अनेक प्रकारे वर्धिनीच्या कामाला प्रोत्साहन दिलेलेच आहे. २००२ साली या न्यासाचे एक विश्वस्त श्री. गौतम दिवाण यांनी एका पारितोषिक योजनेचा प्रस्ताव वर्धिनीसमोर ठेवला. या प्रस्तावावर व त्यांच्याशी वेळोवेळी झालेल्या चर्चेतून १०वी व १२वी च्या परीक्षेत उत्तम गुणांनी उत्तीर्ण होणाऱ्या आणि वर्धिनीच्या ‘सर्वांगिण विकास’ संकल्पनेत उत्तम प्रगती साधणाऱ्या एका वर्धक किंवा वर्धिकेला कै. पद्माबाई माडगावकर यांच्या नावे पारितोषिक व पदवी परीक्षेतील उत्तम यशाबरोबरच वर्धिनीच्या अपेक्षेनुसार व्यक्तिगत उन्नती व सामाजिक बांधिलकी या दोन्ही बाबतीत आदर्श काम करणाऱ्या एका वर्धक-वर्धिकेला कै. मधुकर माडगावकर यांच्या नावाने पारितोषिक देण्याचे ठरविण्यात आले. स्मृतिचिन्ह व रोख रकमेचे पारितोषिक असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे. वर्धिनीच्या रौप्यमहोत्सवी वर्षातच या पुरस्कार प्रदानाला सुरुवात झाली. या वर्षी या पारितोषिकांचे मानकरी खालील वर्धक-वर्धिका आहेत.

१०वी गट	- कुमार पुष्कर वाडेकर
१२वी गट	- कुमार उमेश बिबवे
पदवीधर गट	- कुमारी विद्या कुडलिंगार

पुरस्कार प्रदान करण्याचा कार्यक्रम पाच ऑक्टोबर रोजी झाला. माडगावकर न्यासाचे विश्वस्त सर्वश्री गौतम दिवाण व माधवराव पेंडसे हे याप्रसंगी उपस्थित होते. त्यांच्या हस्ते पुरस्कार विजेत्यांना पुरस्कार प्रदान करण्यात आले. उपस्थित विद्यार्थ्यांना वर्धिनीचे सहकार्याध्यक्ष श्री. रमेश जोशी यांनी मार्गदर्शन केले.

विचार ग्रहण न करता हजारो पुस्तके वाचली तरी मन संकुचितच राहिल. मूर्खताही दूर होणार नाही.

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
षि
क

वृ
त्त

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
षि
क

वृ
त्त

संक्रांत उत्सव

बालविभागाचा संक्रांत उत्सव २३ जानेवारी रोजी झाला. भावे प्राथमिक शाळेच्या मुख्याध्यापिका सौ. उज्वलाताई गायकवाड या कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी होत्या. अभ्यास न करणाऱ्या मुलाची त्यांनी सांगितलेली गोष्ट मुलांइतकीच पालकांनाही भावली; तर बालशाखेने सौ. स्नेहलता मुसळे यांनी लिहिलेले

“डोंगरदादा” हे नाटुकले सादर करून सर्वांची वाहवा मिळवली. या वर्षी प्रथमच शनिवारवाड्याच्या भव्य प्रांगणात शाखा व प्रकल्प विभागाचा संक्रांत उत्सव साजरा करावा असे ठरले. शनिवारवाड्याच्या पार्श्वभूमीला साजेसा उत्सव व्हायला हवा म्हणून झटून सारे कामाला लागले. मुंबईच्या प्रख्यात शहा-संघवी सॉलीसिटर फर्मचे श्री. जशुभाई शहा अध्यक्ष म्हणून; तर पुण्यातील अत्यंत किर्तीवान असे मुख्याध्यापक व ज्येष्ठ शिक्षणतज्ञ श्री. पु. ग. वैद्य सर प्रमुख वक्ते म्हणून उपस्थित होते.

शाखाशः वेगळी प्रात्याक्षिके न करता सामूहिक प्रात्याक्षिके करण्याचे ठरले. त्यानुसार सांघिक सूर्यनमस्कार व व्यायामयोगांच्या सुंदर प्रात्याक्षिकांचे प्रदर्शन झाले. यातील सांघिक व लयबद्ध हालचालींनी सर्वांची मने वेधून घेतली. या प्रात्याक्षिकांना स्वामी विवेकानंद

शाखेतील वर्धकांनी बासरी वादनाने उत्तम संगीतसाथ केली होती.

प्रमुख वक्ते शिक्षणतज्ञ श्री. पु. ग. वैद्य सर यांनी ‘स्व’-रूपवर्धिनी हा शिक्षण क्षेत्रातील खऱ्या अर्थी मूल्याधारीत शिक्षण देणारा एक वेगळा असा प्रयोग आहे, तसेच पालक व विद्यार्थ्यांनी प्रस्थापित विद्याशाखांमध्येच अडकून न राहता उद्योगशिक्षणाचा अंगिकार करावा असा मौलिक विचार त्यांनी याप्रसंगी मांडला.

गुणगौरव समारंभ

शैक्षणिक वर्ष २००२-०३ मध्ये वर्धिनीच्या ज्या वर्धक-वर्धिनी व कार्यकर्त्यांनी शैक्षणिक, क्रीडा, कला व अन्य क्षेत्रात उल्लेखनीय कामगिरी केली. अशा गुणवंतांचे कौतुक करून त्यांना प्रोत्साहन देण्यासाठी ६ जुलै रोजी गुणगौरव कार्यक्रमाचे आयोजन केले होते. ज्यांनी स्वतः संरक्षण संशोधन क्षेत्रात आपल्या अथक प्रयत्नांनी नाम कमावले असे ख्यातनाम संशोधक डॉ. प्रदीप कुरूलकर यांचे हस्ते बक्षिस स्विकारताना वर्धकांना वेगळाच आनंद वाटला. श्री. कुरूलकरांनी नुसते यश मिळवून न थांबता यशातील सातत्याचा पाठपुरावा करण्याचे आवाहन सर्वांना केले. श्री. अविनाश जोशी सरांनी गायलेले ‘असू आम्ही सुखाने...’ हे भावपूर्ण गीत सदैव स्मरणात राहिल असेच होते. याच कार्यक्रमात वर्धिनीचे कार्याध्यक्ष श्री. राजाभाऊ लवळेकर यांचा अमृतमहोत्सवानिमित्ताने सत्कार करण्यात आला.

रक्तदान शिबिर - प्रतिवर्षाप्रमाणे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंतीच्या निमित्ताने रक्तदान शिबिर १४ एप्रिल रोजी संपन्न झाले. ९९ रक्तदात्यांनी या रक्तदान शिबिरात रक्तदान केले. स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्राच्या वतीनेही वर्धापन दिनानिमित्त रक्तदान शिबिराचे आयोजन केले होते. २५ रक्तदात्यांनी यावेळी रक्तदान केले.

केवळ वाचन करण्यापेक्षा त्यातले विचार ग्रहण करणे महत्त्वाचे आहे.

वीर अभिमन्यू बालशाखा :-

कार्यकर्ते - दोन युवक आणि तीन युवती. या युवती वर्धिनीच्या बालवाडीतीलच विद्यार्थिनी होत्या. आता महाविद्यालयात आहेत व कार्यकर्त्या म्हणून काम सांभाळत आहेत.

पालकसभा - वर्षभरात तीन पालकसभा झाल्या. श्री. र. ज. नरवणे, श्री. शिरीष पटवर्धन व श्री. ज्ञानेश पुरंदरे यांचे मार्गदर्शन या पालकसभांना लाभले.

शिक्षणतासिका - अभ्यास मार्गदर्शनासाठी भावे प्राथमिक शाळेच्या मुख्याध्यापिका व त्यांच्या सहकारी शिक्षिका यांचे बहुमोल सहकार्य

मिलते. त्यांच्या सहकार्यामुळे अभ्यासतासिका नियमित व प्रभावी होऊ शकल्या.

सहली - शिवनेरी, लेण्याद्री व ओझर येथे सहली गेल्या होत्या.

रक्षाबंधन - केईएम रुग्णालय व ससून रुग्णालयातील श्रीवत्स अर्भकालय येथे राखी बांधताना काही नागरिकांनी मुलांना कौतुकाचे पैसे दिले. या पैशातून गोष्टींची पुस्तके विकत आणून, मुलांनी ही सर्व पुस्तके रुग्णालयातील एका गरीब बालरुग्णाला भेट दिली.

मानसिक विकास बैठक - ‘भारतीय कथा’ या पुस्तकाचे वाचन या बैठकीत होते.

आदर्श वर्धक-वर्धिका पारितोषिक

‘स्व’-रूपवर्धिनीच्या कामाला सक्रीय सहकार्य करणाऱ्या न्यासांपैकी मुंबईतील माडगावकर ट्रस्टने गेली जवळजवळ २० वर्षे अनेक प्रकारे वर्धिनीच्या कामाला प्रोत्साहन दिलेलेच आहे. २००२ साली या न्यासाचे एक विश्वस्त श्री. गौतम दिवाण यांनी एका पारितोषिक योजनेचा प्रस्ताव वर्धिनीसमोर ठेवला. या प्रस्तावावर व त्यांच्याशी वेळोवेळी झालेल्या चर्चेतून १०वी व १२वी च्या परीक्षेत उत्तम गुणांनी उत्तीर्ण होणाऱ्या आणि वर्धिनीच्या ‘सर्वांगण विकास’ संकल्पनेत उत्तम प्रगती साधणाऱ्या एका वर्धक किंवा वर्धिकेला कै. पद्माबाई माडगावकर यांच्या नावे पारितोषिक व पदवी परीक्षेतील उत्तम यशाबरोबरच वर्धिनीच्या अपेक्षेनुसार व्यक्तिगत उन्नती व सामाजिक बांधिलकी या दोन्ही बाबतीत आदर्श काम करणाऱ्या एका वर्धक-वर्धिकेला कै. मधुकर माडगावकर यांच्या नावाने पारितोषिक देण्याचे ठरविण्यात आले. स्मृतिचिन्ह व रोख रकमेचे पारितोषिक असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे. वर्धिनीच्या रौप्यमहोत्सवी वर्षातच या पुरस्कार प्रदानाला सुरुवात झाली. या वर्षी या पारितोषिकांचे मानकरी खालील वर्धक-वर्धिका आहेत.

१०वी गट	- कुमार पुष्कर वाडेकर
१२वी गट	- कुमार उमेश बिबवे
पदवीधर गट	- कुमारी विद्या कुडलिंगार

पुरस्कार प्रदान करण्याचा कार्यक्रम पाच ऑक्टोबर रोजी झाला. माडगावकर न्यासाचे विश्वस्त सर्वश्री गौतम दिवाण व माधवराव पेंडसे हे याप्रसंगी उपस्थित होते. त्यांच्या हस्ते पुरस्कार विजेत्यांना पुरस्कार प्रदान करण्यात आले. उपस्थित विद्यार्थ्यांना वर्धिनीचे सहकार्याध्यक्ष श्री. रमेश जोशी यांनी मार्गदर्शन केले.

विचार ग्रहण न करता हजारो पुस्तके वाचली तरी मन संकुचितच राहिल. मूर्खताही दूर होणार नाही.

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
षि
क

वृ
त्त

'स्व'-रूपवर्धिनीने मला काय दिले

श्री. केदार पारगांवकर

अधुनमधून मी माझ्या गतकृत्यांचं मूल्यमापन करीत असतो. आजही करतो आहे. ही सवय वर्धिनीचीच. सिंहासारखी वाटचाल करायची

आणि मनाजोग अंतर पुढे चालून गेलं की, जरा थांबून ऐटीत मान वळवून मागे पाहायचं, आपल्याच वाटचालीचं परिक्षण करायचं, समाधान पावायचं, परंतू, अजून मोठा पल्ला गाठायचा आहे असं मनाशी निश्चित करून पुन्हा पुढे दमदार पावलं टाकतं चालू लागायचं, हा बाणा वर्धिनीचाच.

वर्धिनीला मी ओळखतो माझ्या वयाच्या दहाव्या वर्षापासून. भरपूर खेळायला मिळतं आणि आपल्या वयाचे खूप मित्र भेटतात हे आकर्षणच मला वर्धिनीत घेऊन आलं. पण, पुढे जसजशा सहली, शिबिरं, व्याख्यानं होत गेली, तसतशी या आकर्षणाची जागा 'वर्धिनी'विषयीच्या प्रेमानं घेतली. वाढत्या वयाबरोबर युवावस्थेत या प्रेमाची व्याप्ती 'देशप्रेमानं' घेतली. आणि हे घेतलेलं स्फुल्लिंग हृदयात स्थापन करून त्याच प्रकाशात त्याच दृष्टीने माझ्या शिक्षणाकडे, व्यवसायाकडे आणि एकूणच व्यवहाराकडे पाहतो आहे. आयुष्यभर पाहात राहीन. मला वाटतं, ही 'दृष्टीच'

माझ्यासारख्या वर्धकांसाठी वर्धिनीची फार मोठी देणगी आहे.

अकरावीपासून पडेल ते काम करायचं असं म्हणून युवकगटात समावेश झाला. शरीराने नाजूक असलो, तरी मनापासून असंख्य कामं पार पाडत, हळूहळू अधिक जबाबदारी घेऊ लागलो. माझा स्वभावच लहानपणापासून टेन्शन घेण्याचा! लहानशी जबाबदारी पडली तरी मनावर खूप ताण यायचा. कुठं चारचौघात बोलायची वेळ आली की कानशीलं तापायची. प्रवास झाला, जागरण झालं, उन्हात फिरणं झालं की पित्त खवळायचं. मोठ्या पदावर असणाऱ्या व्यक्तींशी बोलायला मी अति घाबरायचो. चाचणी परिक्षेचेही दडपण घ्यायचो. पण, वर्धिनीने सगळ्यातून मार्ग दाखवला. जबाबदाऱ्या पडत गेल्या. ज्या गोष्टी टाळल्या, त्याच वाट्याला आल्या आणि शिकवत गेल्या. मीही शिकत गेले. मैदानप्रमुख, गटप्रमुख, बौद्धिकप्रमुख होता होता शाखाप्रमुख झालो. माझ्या महाविद्यालयीन अभ्यासाकडे दुर्लक्ष करून ही जबाबदारी पार पाडावी असं वाटू लागलं. खरं तर तसं करीतही होतो. नेता कसा असावा, मोठमोठी कार्ये कशी पार पडतात, संपर्क कसे वाढवावेत, वक्तृत्व, स्वयंअध्ययन कसं असावं कुणाशी संबंध वाढवावेत, कुणाशी निर्माण करू नयेत, बरोबरीच्या कार्यकर्त्यांशी वागावे कसे, त्यांच्याकडून कामं कशी करून घ्यावीत, नवीन व्यक्तींना कामात कसं आणावं आणि हे सगळं करताना भावनिकदृष्ट्या स्वतःची सोडवणूक कशी करून घ्यावी असे धडे

दुसऱ्याच्या मूर्खतेकडे एवढेसुद्धा लक्ष देऊ नका. परन्तु स्वतःच्या मूर्खतेकडे मात्र थोडेही दुर्लक्ष करू नका.

वेगवेगळ्या प्रकारच्या ग्रंथवाचनातून, व्याख्यानातून, वरिष्ठांकडून, शिबिरादी कार्यक्रमातून शिकायला मिळाले. बऱ्यापैकी आत्मसात झालं, अजूनही होतं आहे. प्राथमिक व प्रथम वर्ष संघशिक्षावर्गांनी अजूनच अंतर्मुख केले.

माझ्यातल्या तत्त्वचिंतक जागा झाला. बी. एस्सी, (सॉफ्टवेअर) हे शिक्षण सोडून मी तत्त्वज्ञानात बी.ए. केले. डोक्यात विचार, संस्कार वर्धिनीचेच. काम घेतलं की झपाटून ते पूर्ण करायचं अशी शिस्त वर्धिनीचीच. कमी वेळात जास्त एकाग्रपूर्ण अभ्यास हे धडे वर्धिनीनेच दिले असल्यानं भरपूर अभ्यास झालाच. ७५% मार्क्स मिळाले आणि तत्त्वज्ञान विषयात विद्यापिठाने तृतीय क्रमांक दिला.

आत्मविश्वास वाढला. नियोजन करण्याची सवय वर्धिनीचीच असल्यामुळे पदवीनंतर काय? हा प्रश्न वर्षभर आधीच सोडवून ठेवला होता. उपजिविकाही झाली पाहिजे आणि समाजाची सेवाही झाली पाहिजे. अशा मार्गाच्या शोधात असताना कबीरबागेतला योगवैद्यकाचा पदव्युत्तर पदविकेचा दोन वर्षांचा अभ्यासक्रम करण्याचं ठरवलेलं. पूर्ण गुरूकूल पध्दत, गुरूगृही दोन वर्षे रहायचं, बाकीच्या आवडीनिवडी, छंद बाजूला करून योगविद्या शिकायची. दहा ते पंधरा तास रोज अध्ययन करायचं, बाहेरच्या जगाशी फारसा संपर्क नाही. केवळ झपाटून अध्ययन करायचं... सुरुवातीला अवघड वाटलं. पण, दहा-दहा वर्षांचे संस्कार पुसले थोडेच जाणार. शिस्त पाळणं, अभ्यास, जागरण, जबाबदारी कुठेच कमी पडली नाही. सगळंच उत्साहात पार पडलं. बोलायला घाबरणारा मी वक्तृत्वात नंबर मिळवू शकलो, सूत्रसंचालन, संवादक अशी कामं करू शकलो.

केवळ मनाला येईल, मनाला आवडेल असे आचरण करू नका.

अभ्यासक्रमात परीक्षा पध्दत नाही. परिसंवादात आधुनिक वैद्यक, आयुर्वेद, योगतत्त्वज्ञान, योगप्रात्याक्षिक असे विषय. समोर बसलेले आमचे आचार्य, प्राचार्य, प्रत्येक विषयाचे डॉक्टर्स, विभागप्रमुख यांच्यासमोर तास अर्धा तास बोलून आपल्याला समजलेलं त्यांना समजावून घायचं. त्यांच्या प्रश्नांना सामोरं जायचं.

मागे हटायचं नाही, पाय रोवून मुकाबला करत राहायचं वर्धिनीचं बाळकडू इथंही उपयोगी पडलंच. मोठ्या सन्मानाने 'प्रथम' पुरस्कार, प्रमाणपत्र स्वीकारताना डोक्यात आसवं उभी राहिली. वाटलं, हे यश आपलं नाहीचं, यात वाटा जसा आई-वडिलांचा, प्राध्यापकांचा, तसाच वर्धिनीच्या मातीचाही.

हीच माती अंगाला फासून आता कऱ्हाड येथे कबीरबागेची योगोपचाराची शाखा स्वतंत्रपणे सांभाळतो आहे, अगदी उत्साहात, शिस्तीत, आणि प्रामाणिकपणे. सेवावृत्ती. नसानसात वर्धिनीनेच भिनविली असल्याने येणाऱ्या व्याधिग्रस्तांना योग्य ते उपचार सेवावृत्तीनं देणं मुळीच जड जात नाही. उलट योग्य असं नियोजन, नवनवीन विचार, माणसं सांभाळणं, तयार करणं हे सगळं सहज स्वभावातलंच होऊन बसलं आहे. प्रत्यक्ष वर्धिनीच्या कामात नसले म्हणून काय झालं? संस्कारांचं, शारीरिक बौद्धिक क्षमतांचं गाठोडं वर्धिनीने बरोबर दिलं आहे. या आयुष्यात तेवढं पुरेसं आहे.

प्रभू तू चिदानंदरूपी असोनि अणुरेणू ब्रह्मांड तू व्यापिले। तुझे अंश आम्ही, तुझ्या पूजनाचे पहा दिव्य हे ध्येय स्वीकारले।

असं वर्धिनीच्या प्रार्थनेचं शेवटचं चरण. प्रभूचं हे चिदानंद रूप जे अणुरेणू ब्रह्मांड भरून

रो
घ्य
म
हो
त्स
वी

वा
र्षि
क

वृ
त्त

'स्व'-रूपवर्धिनीने मला काय दिले

श्री. केदार पारगांवकर

अधुनमधून मी माझ्या गतकृत्यांचं मूल्यमापन करीत असतो. आजही करतो आहे. ही सवय वर्धिनीचीच. सिंहासारखी वाटचाल करायची

आणि मनाजोग अंतर पुढे चालून गेलं की, जरा थांबून ऐटीत मान वळवून मागे पाहायचं, आपल्याच वाटचालीचं परिक्षण करायचं, समाधान पावायचं, परंतु, अजून मोठा पल्ला गाठायचा आहे असं मनाशी निश्चित करून पुन्हा पुढे दमदार पावलं टाकतं चालू लागायचं, हा बाणा वर्धिनीचाच.

वर्धिनीला मी ओळखतो माझ्या वयाच्या दहाव्या वर्षापासून. भरपूर खेळायला मिळतं आणि आपल्या वयाचे खूप मित्र भेटतात हे आकर्षणच मला वर्धिनीत घेऊन आलं. पण, पुढे जसजशा सहली, शिबिरं, व्याख्यानं होत गेली, तसतशी या आकर्षणाची जागा 'वर्धिनी'विषयीच्या प्रेमानं घेतली. वाढत्या वयाबरोबर युवावस्थेत या प्रेमाची व्याप्ती 'देशप्रेमानं' घेतली. आणि हे घेतलेलं स्फुल्लिंग हृदयात स्थापन करून त्याच प्रकाशात त्याच दृष्टीने माझ्या शिक्षणाकडे, व्यवसायाकडे आणि एकूणच व्यवहाराकडे पाहतो आहे. आयुष्यभर पाहात राहीन. मला वाटतं, ही 'दृष्टीच'

माझ्यासारख्या वर्धकांसाठी वर्धिनीची फार मोठी देणगी आहे.

अकरावीपासून पडेल ते काम करायचं असं म्हणून युवकगटात समावेश झाला. शरीराने नाजूक असलो, तरी मनापासून असंख्य कामं पार पाडत, हळूहळू अधिक जबाबदारी घेऊ लागलो. माझा स्वभावच लहानपणापासून टेशन घेण्याचा! लहानशी जबाबदारी पडली तरी मनावर खूप ताण यायचा. कुठं चारचौघात बोलायची वेळ आली की कानशीलं तापायची. प्रवास झाला, जागरण झालं, उन्हात फिरणं झालं की पित्त खवळायचं. मोठ्या पदावर असणाऱ्या व्यक्तींशी बोलायला मी अति धाबरायचो. चाचणी परिक्षेचेही दडपण घ्यायचो. पण, वर्धिनीने सगळ्यातून मार्ग दाखवला. जबाबदाऱ्या पडत गेल्या. ज्या गोष्टी टाळल्या, त्याच वाट्याला आल्या आणि शिकवत गेल्या. मीही शिकत गेलो. मैदानप्रमुख, गटप्रमुख, बौद्धिकप्रमुख होता होता शाखाप्रमुख झालो. माझ्या महाविद्यालयीन अभ्यासाकडे दुर्लक्ष करून ही जबाबदारी पार पाडावी असं वाटू लागलं. खरं तर तसं करीतही होतो. नेता कसा असावा, मोठमोठी कार्ये कशी पार पाडतात, संपर्क कसे वाढवावेत, वक्तृत्व, स्वयंअध्ययन कसं असावं कुणाशी संबंध वाढवावेत, कुणाशी निर्माण करू नयेत, बरोबरीच्या कार्यकर्त्यांशी वागावे कसे, त्यांच्याकडून कामं कशी करून घ्यावीत, नवीन व्यक्तींना कामात कसं आणावं आणि हे सगळं करताना भावनिकदृष्ट्या स्वतःची सोडवणूक कशी करून घ्यावी असे धडे

दुसऱ्याच्या मूर्खतेकडे एवढेसुद्धा लक्ष देऊ नका. परन्तु स्वतःच्या मूर्खतेकडे मात्र थोडेही दुर्लक्ष करू नका.

वेगवेगळ्या प्रकारच्या ग्रंथवाचनातून, व्याख्यानातून, वरिष्ठांकडून, शिबिरादी कार्यक्रमातून शिकायला मिळाले. बऱ्यापैकी आत्मसात झालं, अजूनही होतं आहे. प्राथमिक व प्रथम वर्ष संघशिक्षावर्गांनी अजूनच अंतर्मुख केले.

माझ्यातल्या तत्त्वचिंतक जागा झाला. बी. एस्सी, (सॉफ्टवेअर) हे शिक्षण सोडून मी तत्त्वज्ञानात बी.ए. केले. डोक्यात विचार, संस्कार वर्धिनीचेच. काम घेतलं की झपाटून ते पूर्ण करायचं अशी शिस्त वर्धिनीचीच. कमी वेळात जास्त एकाग्रपूर्ण अभ्यास हे धडे वर्धिनीनेच दिले असल्यानं भरपूर अभ्यास झालाच. ७५% मार्क्स मिळाले आणि तत्त्वज्ञान विषयात विद्यापिठांने तृतीय क्रमांक दिला.

आत्मविश्वास वाढला. नियोजन करण्याची सवय वर्धिनीचीच असल्यामुळे पदवीनंतर काय? हा प्रश्न वर्षभर आधीच सोडवून ठेवला होता. उपजिविकाही झाली पाहिजे आणि समाजाची सेवाही झाली पाहिजे. अशा मार्गाच्या शोधात असताना कबीरबागेतला योगवैद्यकाचा पदव्युत्तर पदविकेचा दोन वर्षांचा अभ्यासक्रम करण्याचं ठरवलेलं. पूर्ण गुरूकूल पध्दत, गुरूगृही दोन वर्षे रहायचं, बाकीच्या आवडीनिवडी, छंद बाजूला करून योगविद्या शिकायची. दहा ते पंधरा तास रोज अध्ययन करायचं, बाहेरच्या जगाशी फारसा संपर्क नाही. केवळ झपाटून अध्ययन करायचं... सुरुवातीला अवघड वाटलं. पण, दहा-दहा वर्षांचे संस्कार पुसले थोडेच जाणार. शिस्त पाळणं, अभ्यास, जागरण, जबाबदारी कुठेच कमी पडले नाही. सगळंच उत्साहात पार पाडलं. बोलायला धाबरणारा मी वक्तृत्वात नंबर मिळवू शकलो, सूत्रसंचालन, संवादक अशी कामं करू शकलो.

केवळ मनाला येईल, मनाला आवडेल असे आचरण करू नका.

अभ्यासक्रमात परीक्षा पध्दत नाही. परिसंवादात आधुनिक वैद्यक, आयुर्वेद, योगतत्त्वज्ञान, योगप्रात्याक्षिक असे विषय. समोर बसलेले आमचे आचार्य, प्राचार्य, प्रत्येक विषयाचे डॉक्टर्स, विभागप्रमुख यांच्यासमोर तास अर्धा तास बोलून आपल्याला समजलेलं त्यांना समजावून घायचं. त्यांच्या प्रश्नांना सामोरं जायचं.

मागे हटायचं नाही, पाय रोवून मुकाबला करत राहायचं वर्धिनीचं बाळकडू इथंही उपयोगी पडलंच. मोठ्या सन्मानाने 'प्रथम' पुरस्कार, प्रमाणपत्र स्वीकारताना डोक्यात आसवं उभी राहिली. वाटलं, हे यश आपलं नाहीचं, यात वाटा जसा आई-वडिलांचा, प्राध्यापकांचा, तसाच वर्धिनीच्या मातीचाही.

हीच माती अंगाला फासून आता कऱ्हाड येथे कबीरबागेची योगोपचाराची शाखा स्वतंत्रपणे सांभाळतो आहे, अगदी उत्साहात, शिस्तीत, आणि प्रामाणिकपणे. सेवावृत्ती. नसानसात वर्धिनीनेच भिनविली असल्याने येणाऱ्या व्याधिग्रस्तांना योग्य ते उपचार सेवावृत्तीनं देणं मुळीच जड जात नाही. उलट योग्य असं नियोजन, नवनवीन विचार, माणसं सांभाळणं, तयार करणं हे सगळं सहज स्वभावातलंच होऊन बसलं आहे. प्रत्यक्ष वर्धिनीच्या कामात नसलो म्हणून काय झालं? संस्कारांचं, शारीरिक बौद्धिक क्षमतांचं गाठोडं वर्धिनीने बरोबर दिलं आहे. या आयुष्यात तेवढं पुरेसं आहे.

प्रभू तू चिदानंदरूपी असोनि अणुरेणू ब्रह्मांड तू व्यापिले। तुझे अंश आम्ही, तुझ्या पूजनाचे पहा दिव्य हे ध्येय स्वीकारले।

असं वर्धिनीच्या प्रार्थनेचं शेवटचं चरण. प्रभूचं हे चिदानंद रूप जे अणुरेणू ब्रह्मांड भरून

रो
य
म
हो
त्स
वी

वा
र्षि
क

वृ
त्त

राहिलेलं आहे. याचं खरोखरी ज्ञान होण्यासाठी स्वतःचं आत्मरूप आकळण्यासाठी आणि तेच स्वतंत्र दिसण्यासाठी आज वर्धिनीला उपासना मार्गाची, ईश्वरी-साधनेची, तपश्चर्या करणाऱ्या युवकांची गरज आहे. ज्यांना साधनेतून तेजाची, ज्ञानाची प्राप्ती होईल, ज्यातून ते कर्मफलासक्त न होता विरक्त

होऊन निरपेक्ष भावनेनं काम करतील. आपल्यातल्याच एकानं नेतृत्व करण्यापेक्षा आत्मज्ञानी व्यक्तीचं नेतृत्व लोकांना जास्त भावतं. माझ्या दृष्टीनं हाच मार्ग बरोबर आहे, अगदी योग्यच आहे. कारण, सामर्थ्य आहे चळवळीचे। जो जे करील त्यांचे। परंतु तेथे ईश्वराचे। अधिष्ठान पाहिजे ॥

उत्तम संघटन

आज राष्ट्र म्हणून आपण एका वळणावर आहोत. या देशाला आम्हाला हव्या त्या दिशेने नेण्यासाठी आम्हाला खूप परिश्रम करावे लागणार आहेत. संघटित, सामर्थ्यशाली मूळ सांस्कृतिक विचाराशी सुसंगत असे राष्ट्र आम्हाला हवे आहे. अशा कामासाठी आमच्या सर्वांची हृदये एक होवोत, आमचे विचार एक होवोत असे या निमित्ताने म्हणावेसे वाटते.

गणेशोत्सव २००३

या वर्षी गणेशोत्सव प्रमुख म्हणून श्री. हनुमान सकट यांची नियुक्ती झाली. पहिल्याच नियोजन बैठकीत लोकप्रबोधनासाठी गणेशोत्सवानिमित्त कोणकोणते उपक्रम योजना येतील या विषयावर कल्पना परिस्फोट सत्र झाले. सुमारे १५० नाविन्यपूर्ण कल्पना यातून पुढे आल्या. त्यापैकी पथनाट्य, मंडळ संपर्क, स्थानिक मंडळाच्या व्यवस्थापनात सहभाग, मिरवणुकीतील पथके बसवून देणे, निर्मात्य प्रकल्प, मंडळाचे संघटन या उपक्रमांना प्राधान्य देण्याचे ठरले. शाखांतील पथकांनी विविध मंडळांच्या मिरवणुकांमध्ये आपल्या वैशिष्ट्यपूर्ण सेवांसह सहभाग घेतला. आजोळ प्रकल्पातील विद्यार्थ्यांनी सर्व शिक्षक व आजोळच्याच सर्व विद्यार्थ्यांच्या घरी जाऊन अथर्वशीर्ष म्हणण्याचा उपक्रम या वर्षी केला.

With Best Compliments From :

ADEPT FLUIDYNE PVT. LTD.,

Plot No. 4, S. No. 17/1 – B, Kothrud Industrial Estate,
Kothrud, Pune - 411 038

Phone : 25431474, 25441124, 25464551

स्वतःच्या मनावर नियंत्रण न ठेवणाऱ्या माणसाचे जीवन दिशाहीन होते.

महाशिविर २००३

विद्यार्थी-विद्यार्थिनींची, महिलांची, युवक-युवतींची शिबिरे वर्धिनीत दरवर्षीच होत असतात. रौप्यमहोत्सवी वर्षाच्या निमित्ताने वर्धिनीतील सर्व सदस्यांचे एकत्रित निवासी शिबिर व्हावे असा विचार पुढे आला आणि मग ३० ऑक्टोबर ते २ नोव्हेंबर २००३ या कालावधीत सर्व शाखांमधील वर्धक-वर्धिका, युवक-युवती, व्यवसायी युवक, महिला, होमनर्सिंग, शिवणवर्ग, संगणक, ग्रामविकास या सर्व प्रकल्पांतील सदस्य, ज्येष्ठ शिक्षक, कार्यकारिणी सभासद अशा सुमारे ५०० जणांचे शिबिर ग्रामप्रबोधिनी विद्यालय, साळूब्रे येथे झाले. शिबिराचे सर्वाधिकारी होते ८० वर्षे वयाचे, वर्धिनीचे संस्थापक कार्यवाह श्री. रा. प. देसाई सर. शिबिरात सर्वजण त्यांना 'बाबा' या आदरार्थी नावानेच संबोधित. दहा एकराच्या विस्तीर्ण मैदानावर तंबू, राहट्या, मंडप, भोजनगृह, रूग्णालय, कार्यालय, अधिकारी कक्ष यांची टप्प्याटप्प्याने उभारणी झाली. यासाठी सर्व युवक व मोठ्या गटातील विद्यार्थ्यांनी कष्ट घेतले. विद्युत विभागातील युवकांनी दिवसरात्र खपून प्रकाशझोतांचा मनोरा रचून व प्रत्येक तंबू राहटीत दिव्यांची व्यवस्था करून सर्व शिबिर प्रकाशमान केले. या सर्व उभारणीत व एकंदरीत शिबिर संचालनात ग्रामप्रबोधिनी प्रशालेचे प्राचार्य श्री. व्यंकटराव भताने व त्यांच्या अध्यापक-सेवक वर्गाचे मोलाचे सहकार्य लाभले. वर्धिनीतील बहुतांश सदस्यांचे सुटीतील हे पहिलेच तंबू शिबिर. पुण्याहून शिबिरस्थानापर्यंत, पीएमटीने अचानक बससेवा बंद करूनही, विविध मार्गांनी प्रवास करून आल्यानंतर सर्वजण या नवीन कापडी घरांमध्ये सुखाने स्थिरावले. सायंकाळी उत्साहात शिबिराचे

उद्घाटन झाले व थोड्याच वेळात थंडीचे अधिराज्य सगळीकडे सुरू झाले. रात्रीच्या बैठकीत चार दिवसांचे कार्यक्रम, व्यवस्था, शिक्षक, खेळ, आखणी, सूचना इत्यादी विषयांना अंतिम स्वरूप दिले गेले. या शिबिरात ५० शिक्षक व सुमारे ४० कार्यकर्ते व्यवस्था विभागात कार्य करत होते. दुसऱ्या दिवशीच्या दुपारपर्यंत सर्व कार्यक्रम नियोजनाप्रमाणे चालू राहिले. दुपारी मोठ्या गटाचे अश्वारोहणाचे व लहान गटाचे भितीपत्रके तयार करण्याचे गटकार्य रंगात आले होते. अन तेवढ्यात..... 'नभ मेघांनी आक्रमिले'..... अत्यंत अनपेक्षितपणे उन्हाने तापलेल्या शिबिरांवर थंडगार वर्षालहरी बरसू लागल्या. मुले आनंदाने पावसात नाचू-गाऊ लागली. पण थोड्याच कालावधीत चित्र पालटले. तुफानी वारा आणि गारांनी जणू जोरदार हल्ला चढवला. तंबू-राहट्या भूकंप झाल्याप्रमाणे हलू लागल्या. कोसळू लागल्या. जबरदस्त पावसाच्या माऱ्याने समोरचे दिसणे मुष्कील झाले. आणि जेव्हा दिसू लागले तेव्हा सारे शिबिर भुईसपाट झालेलेच सर्वांनी पाहिले. या वादळी परिस्थितीत शिबिराची सुत्रेही गतिमान होती. पटापट निर्णय घेतले गेले, प्रथम लहान मुलांनी आणि मग क्रमशः सर्वांनी जवळील प्रशालेच्या वास्तूचा आश्रय घेतला. माती-चिखल साफ करून लाईट नसताना पुढील कार्यक्रम वास्तूत सुरू झाले. पाऊस थोडा ओसरला आणि सर्व युवक मैदानात उतरले. 'स्वयंप्रेरणा' हीच शक्ती झाली. आणि दोन-तीन तासात हाहा म्हणता सर्व तंबू राहट्या या बहादुरांनी पूर्ववत उभ्या केल्या. संघशक्तीचे एक उत्कृष्ट प्रात्याक्षिक दृश्यमान झाले. कोणतेही आवाहन, भाषणबाजी किंवा सूचनांशिवाय सर्व शिबिर होते तसे पूर्वीसारखे

स्वतःच्या दुःख, व्यथा, वेदना, भावना, प्रतिक्रिया यांच्यावर नियंत्रण ठेऊ शकला नाहीत तर इतरांच्या व्यथा वेदना दूर करून त्यांना कशी मदत करू शकाल?

रौ
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
षि
क
वृ
त्त

राहिलेलं आहे. याचं खरोखरी ज्ञान होण्यासाठी स्वतःचं आत्मरूप आकळण्यासाठी आणि तेच स्वतंत्र दिसण्यासाठी आज वर्धिनीला उपासना मार्गाची, ईश्वरी-साधनेची, तपश्चर्या करणाऱ्या युवकांची गरज आहे. ज्यांना साधनेतून तेजाची, ज्ञानाची प्राप्ती होईल, ज्यातून ते कर्मफलासक्त न होता विरक्त

होऊन निरपेक्ष भावनेनं काम करतील. आपल्यातल्याच एकानं नेतृत्व करण्यापेक्षा आत्मज्ञानी व्यक्तीचं नेतृत्व लोकांना जास्त भावतं. माझ्या दृष्टीनं हाच मार्ग बरोबर आहे, अगदी योग्यच आहे. कारण, सामर्थ्य आहे चळवळीचे। जो जे करील त्यांचे। परंतु तेथे ईश्वराचे। अधिष्ठान पाहिजे ॥

उत्तम संघटन

आज राष्ट्र म्हणून आपण एका वळणावर आहोत. या देशाला आम्हाला हव्या त्या दिशेने नेण्यासाठी आम्हाला खूप परिश्रम करावे लागणार आहेत. संघटित, सामर्थ्यशाली मूळ सांस्कृतिक विचाराशी सुसंगत असे राष्ट्र आम्हाला हवे आहे. अशा कामासाठी आमच्या सर्वांची हृदये एक होवोत, आमचे विचार एक होवोत असे या निमित्ताने म्हणावेसे वाटते.

गणेशोत्सव २००३

या वर्षी गणेशोत्सव प्रमुख म्हणून श्री. हनुमान सकट यांची नियुक्ती झाली. पहिल्याच नियोजन बैठकीत लोकप्रबोधनासाठी गणेशोत्सवानिमित्त कोणकोणते उपक्रम योजना येतील या विषयावर कल्पना परिस्फोट सत्र झाले. सुमारे १५० नाविन्यपूर्ण कल्पना यातून पुढे आल्या. त्यापैकी पथनाट्य, मंडळ संपर्क, स्थानिक मंडळाच्या व्यवस्थापनात सहभाग, मिरवणुकीतील पथके बसवून देणे, निर्मात्य प्रकल्प, मंडळाचे संघटन या उपक्रमांना प्राधान्य देण्याचे ठरले. शाखांतील पथकांनी विविध मंडळांच्या मिरवणुकांमध्ये आपल्या वैशिष्ट्यपूर्ण सेवांसह सहभाग घेतला. आजोळ प्रकल्पातील विद्यार्थ्यांनी सर्व शिक्षक व आजोळच्याच सर्व विद्यार्थ्यांच्या घरी जाऊन अथर्वशीर्ष म्हणण्याचा उपक्रम या वर्षी केला.

With Best Compliments From :

ADEPT FLUIDYNE PVT. LTD.,

Plot No. 4, S. No. 17/1 – B, Kothrud Industrial Estate,
Kothrud, Pune - 411 038

Phone : 25431474, 25441124, 25464551

स्वतःच्या मनावर नियंत्रण न ठेवणाऱ्या माणसाचे जीवन दिशाहीन होते.

महाशिविर २००३

विद्यार्थी-विद्यार्थिनींची, महिलांची, युवक-युवतींची शिबिरे वर्धिनीत दरवर्षीच होत असतात. रौप्यमहोत्सवी वर्षाच्या निमित्ताने वर्धिनीतील सर्व सदस्यांचे एकत्रित निवासी शिबिर व्हावे असा विचार पुढे आला आणि मग ३० ऑक्टोबर ते २ नोव्हेंबर २००३ या कालावधीत सर्व शाखांमधील वर्धक-वर्धिका, युवक-युवती, व्यवसायी युवक, महिला, होमनर्सिंग, शिवणवर्ग, संगणक, ग्रामविकास या सर्व प्रकल्पांतील सदस्य, ज्येष्ठ शिक्षक, कार्यकारिणी सभासद अशा सुमारे ५०० जणांचे शिबिर ग्रामप्रबोधिनी विद्यालय, साळूब्रे येथे झाले. शिबिराचे सर्वाधिकारी होते ८० वर्षे वयाचे, वर्धिनीचे संस्थापक कार्यवाह श्री. रा. प. देसाई सर. शिबिरात सर्वजण त्यांना 'बाबा' या आदरार्थी नावानेच संबोधित. दहा एकराच्या विस्तीर्ण मैदानावर तंबू, राहट्या, मंडप, भोजनगृह, रूग्णालय, कार्यालय, अधिकारी कक्ष यांची टप्प्याटप्प्याने उभारणी झाली. यासाठी सर्व युवक व मोठ्या गटातील विद्यार्थ्यांनी कष्ट घेतले. विद्युत विभागातील युवकांनी दिवसरात्र खपून प्रकाशझोतांचा मनोरा रचून व प्रत्येक तंबू राहटीत दिव्यांची व्यवस्था करून सर्व शिबिर प्रकाशमान केले. या सर्व उभारणीत व एकंदरीत शिबिर संचालनात ग्रामप्रबोधिनी प्रशालेचे प्राचार्य श्री. व्यंकटराव भताने व त्यांच्या अध्यापक-सेवक वर्गाचे मोलाचे सहकार्य लाभले. वर्धिनीतील बहुतांश सदस्यांचे सुटीतील हे पहिलेच तंबू शिबिर. पुण्याहून शिबिरस्थानापर्यंत, पीएमटीने अचानक बससेवा बंद करूनही, विविध मार्गांनी प्रवास करून आल्यानंतर सर्वजण या नवीन कापडी घरांमध्ये सुखाने स्थिरावले. सायंकाळी उत्साहात शिबिराचे

उद्घाटन झाले व थोड्याच वेळात थंडीचे अधिराज्य सगळीकडे सुरू झाले. रात्रीच्या बैठकीत चार दिवसांचे कार्यक्रम, व्यवस्था, शिक्षक, खेळ, आखणी, सूचना इत्यादी विषयांना अंतिम स्वरूप दिले गेले. या शिबिरात ५० शिक्षक व सुमारे ४० कार्यकर्ते व्यवस्था विभागात कार्य करत होते. दुसऱ्या दिवशीच्या दुपारपर्यंत सर्व कार्यक्रम नियोजनाप्रमाणे चालू राहिले. दुपारी मोठ्या गटाचे अश्वारोहणाचे व लहान गटाचे भितीपत्रके तयार करण्याचे गटकार्य रंगत आले होते. अन तेवढ्यात..... 'नभ मेघांनी आक्रमिले'..... अत्यंत अनपेक्षितपणे उन्हाने तापलेल्या शिबिरांवर थंडगार वर्षालहरी बरसू लागल्या. मुले आनंदाने पावसात नाचू-गाऊ लागली. पण थोड्याच कालावधीत चित्र पालटले. तुफानी वारा आणि गारांनी जणू जोरदार हल्ला चढवला. तंबू-राहट्या भूकंप झाल्याप्रमाणे हलू लागल्या. कोसळू लागल्या. जबरदस्त पावसाच्या माऱ्याने समोरचे दिसणे मुष्कील झाले. आणि जेव्हा दिसू लागले तेव्हा सारे शिबिर भुईसपाट झालेलेच सर्वांनी पाहिले. या वादळी परिस्थितीत शिबिराची सुत्रेही गतिमान होती. पटापट निर्णय घेतले गेले, प्रथम लहान मुलांनी आणि मग क्रमशः सर्वांनी जवळील प्रशालेच्या वास्तूचा आश्रय घेतला. माती-चिखल साफ करून लाईट नसताना पुढील कार्यक्रम वास्तूत सुरू झाले. पाऊस थोडा ओसरला आणि सर्व युवक मैदानात उतरले. 'स्वयंप्रेरणा' हीच शक्ती झाली. आणि दोन-तीन तासात हाहा म्हणता सर्व तंबू राहट्या या बहादुरांनी पूर्ववत उभ्या केल्या. संघशक्तीचे एक उत्कृष्ट प्रात्याक्षिक दृश्यमान झाले. कोणतेही आवाहन, भाषणबाजी किंवा सूचनांशिवाय सर्व शिबिर होते तसे पूर्वीसारखे

स्वतःच्या दुःख, व्यथा, वेदना, भावना, प्रतिक्रिया यांच्यावर नियंत्रण ठेऊ शकला नाहीत तर इतरांच्या व्यथा वेदना दूर करून त्यांना कशी मदत करू शकाल?

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
षि
क
वृ
त्त

सज्ज झाले. वर्धिनीच्या युवकगटाचे ते आपत्कालीन परिस्थितील यशस्वी शक्तिप्रदर्शन ठरले. साळुंब्रे गावाचे सरपंच, शाळेचे मुख्याध्यापक रात्री उशिरा येऊन सर्वांना धीर देऊन गेले. पर्यायी व्यवस्थेसाठी सर्व सहकार्य त्यांनी देऊ केले.

आता प्रतिक्षा होती सूर्योदयाची. 'उद्याच्या उन्हात सर्वकाही सुकून जाईल व आपण पुन्हा शाळेच्या वास्तूतून शिविरसृष्टीत परत जाऊ' हा सर्वांच्या मनातील आशावाद. पण दुसरे दिवशी सकाळी निसर्गाने आपले सामर्थ्य पुन्हा दाखवले. सकाळचे मैदानी कार्यक्रम सुरू झाले आणि मुसळधार पावसाने रात्री उभारलेल्या सर्व तंब-राहूट्यांचे पुनश्च पानिपत केले. मग मात्र उर्वरित शिविर जागेची कितीही अडचण भासली तरी प्रशाळेच्या वास्तूतच घ्यायचे असे निश्चित झाले. पुनर्योजना झाली. व समारोपापर्यंतचे सर्व कार्यक्रम वर्धिनीच्या अनुशासनात पार पडले. या सर्वामुळे आपत्तीचे संधीत रूपांतर करण्याचा व खूप शिकण्याचा अनुभव लहानांना व थोरांना प्राप्त झाला. वीज-पाण्याची अनुपलब्धी असताना या सर्व ५०० जणांची गैरसोय होणार नाही यासाठी व्यवस्था विभागातील सर्व कार्यकर्त्यांनी आटोकाट प्रयत्न केले. या शिविरात मुख्यत्वे खालीलप्रमाणे कार्यक्रम झाले.

विषय

- १) ग्रामीण भारताची ओळख (उद्घाटन सत्र-)
- २) जलसाक्षरता
- ३) संघटन में शक्ती है
- ४) क्रांतिकारकांच्या कथा
- ५) विज्ञान कथा (टाईम मशीन)
- ६) आदिवासी क्षेत्रातील अनुभव
- ७) व्यवस्थापन कौशल्ये (प्रात्याशिकांसह)
- ८) बौद्धिक खेळ- गटकार्य
- ९) वैयक्तिक व सार्वजनिक स्वच्छतेचे महत्व
- १०) युवक-युवतींची विविध आंदोलनांतील कामगिरी
- ११) महिला विभागाच्या कार्यातील अनुभव

वक्ते

- श्री. वामनराव अभ्यंकर
संतोष गोंधळेकर
प्रदीपराव आगाशे
दि. दा. जोशी
सौ. अपर्णा बोकील
संजय, चंदन, दीपाताई
श्री. विलास कुलकर्णी
(लताताई-दीपाताई)
श्री. रा. प. देसाई
श्री. ज्ञानेश पुरंदरे
पुष्पाताई नडे

शिविराच्या समारोप कार्यक्रमास साळुंब्रे गावाचे सरपंच, अन्य सदस्य, गावकरी बांधव उपस्थित होते. समारोपप्रसंगी ज्ञानप्रबोधिनीचे संचालक डॉ. गिरीश बापट यांनी मार्गदर्शन केले. 'झेप-झूज' अशी 'झ' ची बाराखडी त्यांनी शिकवली. बदलत्या सामाजिक परिस्थितीत आपले कार्य अधिकाधिक वर्धिष्णू-व्यापक होण्याची गरज त्यांनी प्रतिपादित केली.

ओळख कायद्यांची

'स्व'-रूपवर्धिनीच्या नवनियुक्त कार्यकारिणीमध्ये असलेल्या पदाधिकारी व सदस्यांसाठी एका कार्यशाळेचे आयोजन १३ डिसेंबर रोजी वर्धिनीत करण्यात आले. या कार्यशाळेत बाँबे पब्लिक चॅरिटेबल ट्रस्ट अॅक्ट, सोसायटीज रजिस्ट्रेशन अॅक्ट, आयकर व फॉरेन कॉट्रीव्युशन अॅंड रेग्युलेशन अॅक्ट या कायद्यांची ओळख व विश्वस्त म्हणून काम करताना कायद्याची काय अपेक्षा आहे हे तज्ज्ञांनी समजावून सांगितले. या अभ्यासवर्गाला मार्गदर्शन करण्यासाठी अॅड. श्री. शेखर वाकणकर व 'स्व'-रूपवर्धिनीचे उपाध्यक्ष श्री. उदयराव गुजर हे उपस्थित होते.

उपयोगात आणायच्या वस्तूबाबत बेफिकीर रहाणे हे निर्बुद्धतेचे लक्षण आहे.

नवीन शाखांचा शुभारंभ

रौप्यमहोत्सवी वर्षानिमित्त पुण्यातील तीन भागात वर्धिनीच्या तीन नवीन शाखांचा शुभारंभ झाला.

बन्सीलाल रामनाथ अग्रवाल चॅरिटेबल ट्रस्टच्या आग्रहावरून अप्पर इंदिरानगरमधील विश्वकर्मा विद्यालयात प्राचार्य श्री. बेटावदकर यांच्या शुभहस्ते पहिल्या शाखेचा प्रारंभ झाला. घोरपडे पेठेतील अण्णासाहेब शिंदे विद्यालयात शिक्षण मंडळाचे अध्यक्ष श्री. दीपकभाऊ मानकर यांनी दीपप्रज्वलन करून दुसऱ्या शाखेचे उद्घाटन केले. तर हिंगणे खुर्द येथील मनपा शाळेत वर्धिनीचे सहकार्यवाह श्री. शिरीष पटवर्धन यांच्या अध्यक्षतेखाली रक्षाबंधनाचे पर्व साधून तिसऱ्या शाखेस आरंभ झाला. या तिन्ही शाखांमध्ये ५वी ते ७वी इयत्तांमधील सुमारे १०० वर्धक नियमितपणे येत आहेत. शाखेतील विविध कार्यक्रम-सहली-शिविरे यांचा प्रथमच अनुभव त्यांना मिळत आहे. वर्धिनीच्या परिवारात नवीन १०० घरांची भर यानिमित्ताने पडली आहे.

दाहावी बारावीच्या शुभेच्छा समारंभ
१०वी -१२वीच्या परिक्षांना विद्यार्थीजीवनात अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. वर्षभर अभ्यास करून अंतिम परिक्षेस सिध्द असणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी शाळाशाळांमध्ये निरोप समारंभ आयोजित केले जातात. पण वर्धिनीत मात्र शुभेच्छा समारंभाचे आयोजन केले जाते. या वर्षी या कार्यक्रमात प्राध्यापिका श्रीमती कुंदाताई महादेवकर यांनी विद्यार्थ्यांना संबोधित केले. श्रीमती कुंदाताई गेली अनेक वर्षे अभियांत्रिकी महाविद्यालयात शिकवत होत्या. त्यामुळे १०वी १२वीपुढील क्षितीज किती विस्तीर्ण आहे याचे सहजतेने दर्शन

त्यांनी आपल्या भाषणात घडविले. तसेच आपल्या यशामुळे आपल्या आई-वडिलांची व वर्धिनीचीही मान उंचावणार आहे हे त्यांनी स्पष्ट केले.

स्वातंत्र्यदिन कार्यक्रम

दरवर्षीप्रमाणे सर्व शाखांचे एकत्रीकरण बृहन्महाराष्ट्र वाणिज्य महाविद्यालयामध्ये झाले. महाविद्यालयाच्या विस्तीर्ण मैदानावर क्रीडास्पर्धा खूपच रंगल्या. या वर्षी आयोजक विवेकानंद शाखेने हस्तलिखित स्पर्धा घोषित केली होती. मोठ्या गटासाठी विषय होता. 'स्व'-रूपवर्धिनीचे कार्य व लहान गटाने 'महाराष्ट्रातील किल्ले' व 'थोर भारतीय शास्त्रज्ञ' या विषयांवर हस्तलिखिते तयार केली होती. या कार्यक्रमास बन्सीलाल रामनाथ अग्रवाल हिंदी विद्यालयाचे प्राचार्य श्री. बेटावदकर सर यांचे मार्गदर्शन लाभले. स्वातंत्र्यदिनाचे महत्त्व विषद करतानाच श्री. बेटावदकर सरांनी विद्यार्थी दशेतील आपली कर्तव्ये कोणती हे छोट्या छोट्या उदाहरणांद्वारा सांगितले.

वार्षिक नियोजन

गतवर्षीच्या कार्याचा आढावा घेऊन पुढील वर्षाचे नियोजन करण्यासाठी युवकगटाचे शिविर दि. १४ व १५ जून रोजी लॉ कॉलेज वसतीगृह येथे झाले. यात शाखाशः वृत्तकथन, आत्मनिवेदने व शाखाशः - व्यवस्थाशः सविस्तर नियोजन बैठका यांचा मुख्यत्वे अंतर्भाव होता. प्रास्ताविक सत्रात शिरीष पटवर्धन यांनी 'आपल्या कामाचे महत्त्व' हा विषय समोर ठेवला. अरविंद केळकरांनी घेतलेल्या 'मॅनेजमेंट गेम्स'मुळे व्यवस्थापन तंत्राचा शाखाकार्यातही उपयोग करून घेता येईल हे युवकांना प्रथमच भावले. 'कामातील सातत्य' या महत्त्वपूर्ण विषयावर गटचर्चा झाली. कामातील सातत्य

आपणाला आपल्या वस्तूची नीट निगा राखून उपयोग करता येत नसेल, तर त्या वस्तूचा उपयोग करण्याचा आपणाला मुळीच अधिकार नाही.

सज्ज झाले. वर्धिनीच्या युवकगटाचे ते आपत्कालीन परिस्थितीत यशस्वी शक्तिप्रदर्शन ठरले. साळुंब्रे गावाचे सरपंच, शाळेचे मुख्याध्यापक रात्री उशिरा येऊन सर्वांना धीर देऊन गेले. पर्यायी व्यवस्थेसाठी सर्व सहकार्य त्यांनी देऊ केले.

आता प्रतिक्षा होती सूर्योदयाची. 'उद्याच्या उन्हात सर्वकाही सुकून जाईल व आपण पुन्हा शाळेच्या वास्तूतून शिविरसृष्टीत परत जाऊ' हा सर्वांच्या मनातील आशावाद. पण दुसरे दिवशी सकाळी निसर्गाने आपले सामर्थ्य पुन्हा दाखवले. सकाळचे मैदानी कार्यक्रम सुरू झाले आणि मुसळधार पावसाने रात्री उभारलेल्या सर्व तंब-राहूट्यांचे पुनश्च पानिपत केले. मग मात्र उर्वरित शिविर जागेची कितीही अडचण भासली तरी प्रशालेच्या वास्तूतच घ्यायचे असे निश्चित झाले. पुनर्योजना झाली. व समारोपापर्यंतचे सर्व कार्यक्रम वर्धिनीच्या अनुशासनात पार पडले. या सर्वामुळे आपत्तीचे संधीत रूपांतर करण्याचा व खूप शिकण्याचा अनुभव लहानांना व थोरांना प्राप्त झाला. वीज-पाण्याची अनुपलब्धी असताना या सर्व ५०० जणांची गैरसोय होणार नाही यासाठी व्यवस्था विभागातील सर्व कार्यकर्त्यांनी आटोकाट प्रयत्न केले. या शिविरात मुख्यत्वे खालीलप्रमाणे कार्यक्रम झाले.

विषय

- १) ग्रामीण भारताची ओळख (उद्घाटन सत्र-)
- २) जलसाक्षरता
- ३) संघटन में शक्ती है
- ४) क्रांतिकारकांच्या कथा
- ५) विज्ञान कथा (टाईम मशीन)
- ६) आदिवासी क्षेत्रातील अनुभव
- ७) व्यवस्थापन कौशल्ये (प्रात्याशिकांसह)
- ८) बौद्धिक खेळ- गटकार्य
- ९) वैयक्तिक व सार्वजनिक स्वच्छतेचे महत्व
- १०) युवक-युवतींची विविध आंदोलनांतील कामगिरी
- ११) महिला विभागाच्या कार्यातील अनुभव

वक्ते

- श्री. वामनराव अभ्यंकर
संतोष गोंधळेकर
प्रदीपराव आगाशे
दि. दा. जोशी
सौ. अपर्णा बोकील
संजय, चंदन, दीपाताई
श्री. विलास कुलकर्णी
(लताताई-दीपाताई)
श्री. रा. प. देसाई
श्री. ज्ञानेश पुरंदरे
पुष्पाताई नडे

शिविराच्या समारोप कार्यक्रमास साळुंब्रे गावाचे सरपंच, अन्य सदस्य, गावकरी बांधव उपस्थित होते. समारोपप्रसंगी ज्ञानप्रबोधिनीचे संचालक डॉ. गिरीश बापट यांनी मार्गदर्शन केले. 'झेप-झूज' अशी 'झ' ची बाराखडी त्यांनी शिकवली. बदलत्या सामाजिक परिस्थितीत आपले कार्य अधिकाधिक वर्धिष्णू-व्यापक होण्याची गरज त्यांनी प्रतिपादित केली.

ओळख कायद्यांची

'स्व'-रूपवर्धिनीच्या नवनियुक्त कार्यकारिणीमध्ये असलेल्या पदाधिकारी व सदस्यांसाठी एका कार्यशाळेचे आयोजन १३ डिसेंबर रोजी वर्धिनीत करण्यात आले. या कार्यशाळेत बाँबे पब्लिक चॅरिटेबल ट्रस्ट अॅक्ट, सोसायटीज रजिस्ट्रेशन अॅक्ट, आयकर व फॉरेन कॉर्ट्रीब्युशन अॅंड रेग्युलेशन अॅक्ट या कायद्यांची ओळख व विश्वस्त म्हणून काम करताना कायद्याची काय अपेक्षा आहे हे तज्ज्ञांनी समजावून सांगितले. या अभ्यासवर्गाला मार्गदर्शन करण्यासाठी अॅड. श्री. शेखर वाकणकर व 'स्व'-रूपवर्धिनीचे उपाध्यक्ष श्री. उदयरव गुजर हे उपस्थित होते.

उपयोगात आणायच्या वस्तूबाबत वेफिकीर रहाणे हे निर्बुद्धतेचे लक्षण आहे.

नवीन शाखांचा शुभारंभ

रौप्यमहोत्सवी वर्षानिमित्त पुण्यातील तीन भागात वर्धिनीच्या तीन नवीन शाखांचा शुभारंभ झाला.

बन्सीलाल रामनाथ अग्रवाल चॅरिटेबल ट्रस्टच्या आग्रहावरून अप्पर इंदिरानगरमधील विश्वकर्मा विद्यालयात प्राचार्य श्री. बेटावदकर यांच्या शुभहस्ते पहिल्या शाखेचा प्रारंभ झाला. घोरपडे पेठेतील अण्णासाहेब शिंदे विद्यालयात शिक्षण मंडळाचे अध्यक्ष श्री. दीपकभाऊ मानकर यांनी दीपप्रज्वलन करून दुसऱ्या शाखेचे उद्घाटन केले. तर हिंगणे खुर्द येथील मनपा शाळेत वर्धिनीचे सहकार्यवाह श्री. शिरीष पटवर्धन यांच्या अध्यक्षतेखाली रक्षाबंधनाचे पर्व साधून तिसऱ्या शाखेस आरंभ झाला. या तिन्ही शाखांमध्ये ५वी ते ७वी इयत्तांमधील सुमारे १०० वर्धक नियमितपणे येत आहेत. शाखेतील विविध कार्यक्रम-सहली-शिविरे यांचा प्रथमच अनुभव त्यांना मिळत आहे. वर्धिनीच्या परिवारात नवीन १०० घरांची भर यानिमित्ताने पडली आहे.

दाहावी बारावीच्या शुभेच्छा समारंभ

१०वी -१२वीच्या परिक्षांना विद्यार्थीजीवनात अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. वर्षभर अभ्यास करून अंतिम परिक्षेस सिध्द असणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी शाळाशाळांमध्ये निरोप समारंभ आयोजित केले जातात. पण वर्धिनीत मात्र शुभेच्छा समारंभाचे आयोजन केले जाते. या वर्षी या कार्यक्रमात प्राध्यापिका श्रीमती कुंदाताई महादेवकर यांनी विद्यार्थ्यांना संबोधित केले. श्रीमती कुंदाताई गेली अनेक वर्षे अभियांत्रिकी महाविद्यालयात शिकवत होत्या. त्यामुळे १०वी १२वीपुढील क्षितीज किती विस्तीर्ण आहे याचे सहजतेने दर्शन

आपणाला आपल्या वस्तूची नीट निगा राखून उपयोग करता येत नसेल, तर त्या वस्तूचा उपयोग करण्याचा आपणाला मुळीच अधिकार नाही.

त्यांनी आपल्या भाषणात घडविले. तसेच आपल्या यशामुळे आपल्या आई-वडिलांची व वर्धिनीचीही मान उंचावणार आहे हे त्यांनी स्पष्ट केले.

स्वातंत्र्यदिन कार्यक्रम

दरवर्षीप्रमाणे सर्व शाखांचे एकत्रीकरण बृहन्महाराष्ट्र वाणिज्य महाविद्यालयामध्ये झाले. महाविद्यालयाच्या विस्तीर्ण मैदानावर क्रीडास्पर्धा खूपच रंगल्या. या वर्षी आयोजक विवेकानंद शाखेने हस्तलिखित स्पर्धा घोषित केली होती. मोठ्या गटासाठी विषय होता. 'स्व'-रूपवर्धिनीचे कार्य व लहान गटाने 'महाराष्ट्रातील किल्ले' व 'थोर भारतीय शास्त्रज्ञ' या विषयांवर हस्तलिखिते तयार केली होती. या कार्यक्रमास बन्सीलाल रामनाथ अग्रवाल हिंदी विद्यालयाचे प्राचार्य श्री. बेटावदकर सर यांचे मार्गदर्शन लाभले. स्वातंत्र्यदिनाचे महत्त्व विषय करतानाच श्री. बेटावदकर सरांनी विद्यार्थी दशेतील आपली कर्तव्ये कोणती हे छोट्या छोट्या उदाहरणांद्वारा सांगितले.

वार्षिक नियोजन

गतवर्षीच्या कार्याचा आढावा घेऊन पुढील वर्षाचे नियोजन करण्यासाठी युवकगटाचे शिविर दि. १४ व १५ जून रोजी लॉ कॉलेज वसतीगृह येथे झाले. यात शाखाशः वृत्तकथन, आत्मनिवेदने व शाखाशः - व्यवस्थाशः सविस्तर नियोजन बैठका यांचा मुख्यत्वे अंतर्भाव होता. प्रास्ताविक सत्रात शिरीष पटवर्धन यांनी 'आपल्या कामाचे महत्त्व' हा विषय समोर ठेवला. अरविंद केळकरांनी घेतलेल्या 'मॅनेजमेंट गेम्स'मुळे व्यवस्थापन तंत्राचा शाखाकार्यातही उपयोग करून घेता येईल हे युवकांना प्रथमच भावले. 'कामातील सातत्य' या महत्त्वपूर्ण विषयावर गटचर्चा झाली. कामातील सातत्य

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
र्षि
क
वृ
त्त

टिकवून कामात गुणवत्ता आणायची असेल तर मूलतः व्यक्तिगत नियोजन काटेकोरपणे करायला हवे व त्याचा पाठपुरावाही अत्यंत चिकाटीने व प्रामाणिकपणे करायला हवा, असेच सूत्र या गटचर्चेतून पुढे आले. रात्र

कार्यक्रमात श्री. काशिनाथ देवधर यांचा 'शस्त्रास्त्र परिचय' या विषयावर स्लाईड शो रंगल. युवकांनी या नविन विषयाबद्दल अनेक प्रश्न विचारले. श्री. अविनाश जोशी यांनी 'स्वयंप्रसन्नता' हा कार्यकर्त्यांच्या दृष्टीने मौलिक असा विषय काही

अभ्यास इतिहासाचा

इतिहासातील विविध कालखंडातील महत्त्वाच्या टप्प्यांचा अभ्यास करण्यासाठी ३ मे ते ७ मे या कालावधीत अपंग कल्याणकारी संस्था - वानवडी येथे मुलांच्या शाखाविभागाचे शिबिर झाले. त्यातील प्रमुख सत्रे खालीलप्रमाणे होती.

श्रीनंद बापट
सौ. पाटसकर
सौ मृदूला पाठक
सौ. आरती चोपकर
श्री. मोहन शेठे
श्री. ज्ञानेश पुरंदरे
श्री. राजाभाऊ लवळेकर
श्री. मंदार परळीकर
श्री. उदय गुजर
श्री. शिरीष पटवर्धन

उद्घाटन सत्र(इतिहासाचा अभ्यास कशासाठी?)
वेदकालीन भारत
प्राचीन भारतातील ऋषीमुनी व सम्राटांचे कार्य.
मध्ययुगीन भारत
महादजी शिंदे यांचे चरित्र
शिवशाहीचे सामर्थ्य
प्रेरणासत्र (इतिहासातून प्रेरणा)
छत्रपती संभाजींचे कार्य
स्लाईड शो (भारतीय स्थापत्यकला)
समारोप सत्र

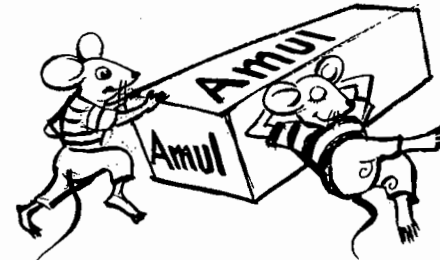
रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
वि
क
वृ
त्त

कार्यकर्ता अभ्यास वर्ग - अभ्यासवर्ग क्र. ९

२ व ३ ऑगस्ट २००३ या दोन दिवसांच्या अभ्यासवर्गामध्ये खालील विषयांवर व्याख्यानसत्रे व गटचर्चा संपन्न झाली.

- ◆ ग्रामविकास प्रकल्पाचे कार्य व भावी योजना श्री. निशीकांत वाईकर, श्री. सुनील कुलकर्णी
- ◆ मानसिक विकास बैठक - 'बी' चे रूपकावर चर्चा (लेखिका वसुधाताई मेहेंदळे)
- ◆ 'विकसित व्हावे'- मतितार्थ श्री. राजाभाऊ लवळेकर
- ◆ गटचर्चा - 'मी, माझी शाखा व बदलता परिसर' - (संचालन - संजय तांबट)

- ◆ पुस्तक परीक्षण - Who Moved My Cheese - श्री. अविनाश जोशी

- ◆ गटकार्य - ग्रंथालयातील पुस्तकांची विषयवार सूची बनविणे
- ◆ स्वप्न उद्योग चालविताना आलेले अनुभव - श्री. सुमित डोळे, श्री. सचिन तारू
- ◆ सद्य घडामोडींचा अभ्यास - श्री. यजुर्वेद महाजन
- ◆ दिपावली पर्यंतचे शाखाशः नियोजन

ईश्वर दुःखरूप नसून सुखरूप आहे. तुम्ही जितके दुःखी रहाल तितके ईश्वरापासून दूर जाल.

अभ्यासवर्ग क्र. २

दि. २८ डिसेंबर रोजी वर्षातील दुसरा कार्यकर्ता अभ्यास वर्ग बी.एम.सी.सी. च्या पित्ती सभागृहात झाला. प्रास्ताविक सत्रात 'वर्धिनीच्या कार्याचा सर्वांगीण विचार' हा विषय श्री. रामभाऊ डिंबळे यांनी मांडला. त्यानंतर सर्व शाखाप्रमुखांनी व विभागप्रमुखांनी आपला सहामाही कार्यआढावा सादर केला.

शारदामणि महिला विभाग वृत्त

होमनसिंग कोर्स : १ जुलै २००३ रोजी नवी तुकडी सुरु झाली. एकूण ३० मुलींनी प्रवेश घेतला. आठ महिन्यांचा कालावधी आहे. कोंडणपूर, तळेगाव, चिंचवड येथून रोज जाऊन-येऊन करणाऱ्या काहीजणी आहेत, तर बाहेरगावच्या काही मुली पुण्यात नातेवाईकांकडे राहून अभ्यासक्रम पूर्ण करित आहेत. सौ. सत्तुर, सौ. मराठे, व श्रीमती कलबाग या तिघीजणी या वर्गाला मार्गदर्शन करतात. १५ डिसेंबर २००३ ते १५ फेब्रु. २००४ या दोन महिन्यांच्या कालावधीसाठी के.इ.एम.मध्ये प्रॅक्टिकल झाले. अभ्यासाबरोबर प्रत्येक भारतीय सण साजरे केले जातात. त्याचे महत्त्व सांगितले जाते. श्री. ज्ञानेश पुरंदरे, डॉ. विनेश नगरे, सौ. मंदाताई नाईक, सौ. उषा दांडेकर, श्रीमती विद्याताई बापट, श्रीमती पुष्पा नडे यांची वेगवेगळ्या विषयांवर व्याख्याने झाली. दोन पालकसभा झाल्या. २५ मुली महाशिविरात आल्या होत्या, तर २७ मुली सहलीला आल्या होत्या. 'जगत क्लिनिक' मध्ये मुलींची हिमोग्लोबीन टेस्ट करण्यात आली. श्रीरामपूरची एक मुलगी इथे नातेवाईकांकडे राहून अभ्यासक्रम करित होती. काही घरगुती कारणाने तिची निवासाची

भोजनानंतर कर्नल ललित राय (वीरचक्र) यांच्या व्याख्यानाच्या निमित्ताने महाविद्यालयांत जाऊन वर्धिनीचे कार्य कशा प्रकारे समजावून सांगायचे याचे प्रशिक्षण गटशः झाले. एच.व्ही.देसाई कॉलेजचे प्राचार्य श्री. रावत सर यांनी करिअर हा विषय सुमारे दोन तास स्लाईड्स व छोट्या मोठ्या गोष्टींच्या आधारे अतिशय प्रभावीपणे मांडला.

अडचण निर्माण झाली. परंतु वर्धिनीने तिला आसरा दिल्याने ती तो अभ्यासक्रम पूर्ण करू शकली आहे.

शिवण वर्ग- १ जुलै २००३ वर्ग सुरु झाला संख्या १७ मुली व महिला. कालावधी सहा महिने. एकूण ११ कपडे शिकवले जातात. तसेच शिलई यंत्राची पूर्ण माहिती दिली जाते. या वर्गाला येणाऱ्या मुली व महिला तशा खूप कमी शिकलेल्या, आणि सतत तणाव निर्माण करणाऱ्या वातावरणात रहात असलेल्या आहेत. इथे शिवणवर्गाबरोबर होणाऱ्या अन्य कार्यक्रमांमुळे जगण्याचा नवीन अर्थ कळतो. त्यामुळे वर्ग संपूच नये असे त्यांना वाटायचे.

प्रौढ शिक्षण वर्ग - भीमनगरमधील वस्तीत तीन ठिकाणी वर्ग चालतो. प्रत्येक वर्गाला सरासरी २५ महिला असतात. भोमनगर येथे मद्रासी गल्ली म्हणून वस्ती आहे. तिथे सर्व महिला मद्रासी भाषा जाणणाऱ्या; पण आता मराठी छान लिहू वाचू शकतात. तिन्ही वर्गात भारतीय सण साजरे केले जातात. हळदी कुंकवाचा कार्यक्रम फार आवडतो. महिला उत्साहाने वर्गणी काढून कार्यक्रम करित असतात. मद्रासी गल्लीमधील महिलांनी वर्ग झाल्यावर शिवण वर्गाला प्रवेश घेतला, तर भीमनगरमधील महिलांनी वर्गानंतर स्वतःचा भाजी विक्रीचा व्यवसाय सुरु केला आहे. या महिलांची

ईश्वरी साक्षात्कारासाठी स्वतःची दुःखे, खेद, दुर्बलता या गोष्टी दूर फेकल्या पाहिजेत.

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
वि
क
वृ
त्त

टिकवून कामात गुणवत्ता आणायची असेल तर मूलतः व्यक्तिगत नियोजन काटेकोरपणे करायला हवे व त्याचा पाठपुरावाही अत्यंत चिकाटीने व प्रामाणिकपणे करायला हवा, असेच सूत्र या गटचर्चेतून पुढे आले. रात्र

कार्यक्रमात श्री. काशिनाथ देवधर यांचा 'शस्त्रास्त्र परिचय' या विषयावर स्लाईड शो रंगल. युवकांनी या नविन विषयाबद्दल अनेक प्रश्न विचारले. श्री. अविनाश जोशी यांनी 'स्वयंप्रसन्नता' हा कार्यक्रमाला दृष्टीने मौलिक असा विषय काही

अभ्यास इतिहासाचा

इतिहासातील विविध कालखंडातील महत्त्वाच्या टप्प्यांचा अभ्यास करण्यासाठी ३ मे ते ७ मे या कालावधीत अपंग कल्याणकारी संस्था - वानवडी येथे मुलांच्या शाखाविभागाचे शिबिर झाले. त्यातील प्रमुख सत्रे खालीलप्रमाणे होती.

श्रीनंद बापट
सौ. पाटसकर
सौ मृदूला पाठक
सौ. आरती चोपकर
श्री. मोहन शेठे
श्री. ज्ञानेश पुरंदरे
श्री. राजाभाऊ लवळेकर
श्री. मंदार परळीकर
श्री. उदय गुजर
श्री. शिरीष पटवर्धन

उद्घाटन सत्र(इतिहासाचा अभ्यास कशासाठी?)
वेदकालीन भारत
प्राचीन भारतातील ऋषीमुनी व सम्राटांचे कार्य.
मध्ययुगीन भारत
महादजी शिंदे यांचे चरित्र
शिवशाहीचे सामर्थ्य
प्रेरणासत्र (इतिहासातून प्रेरणा)
छत्रपती संभाजींचे कार्य
स्लाईड शो (भारतीय स्थापत्यकला)
समारोप सत्र

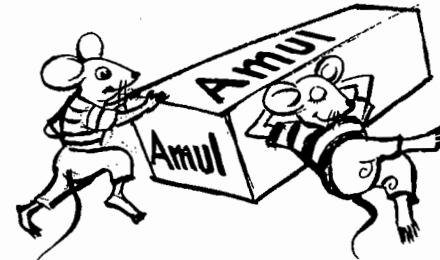
रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
वि
क
वृ
त्त

कार्यकर्ता अभ्यास वर्ग - अभ्यासवर्ग क्र. ९

२ व ३ ऑगस्ट २००३ या दोन दिवसांच्या अभ्यासवर्गामध्ये खालील विषयांवर व्याख्यानसत्रे व गटचर्चा संपन्न झाली.

- ◆ ग्रामविकास प्रकल्पाचे कार्य व भावी योजना श्री. निशीकांत वाईकर, श्री. सुनील कुलकर्णी
- ◆ मानसिक विकास बैठक - 'बी' चे रूपकावर चर्चा (लेखिका वसुधाताई मेहेंदळे)
- ◆ 'विकसित व्हावे' - मतितार्थ श्री. राजाभाऊ लवळेकर
- ◆ गटचर्चा - 'मी, माझी शाखा व बदलता परिसर' - (संचालन - संजय तांबट)

- ◆ पुस्तक परीक्षण - Who Moved My Cheese - श्री. अविनाश जोशी

- ◆ गटकार्य - ग्रंथालयातील पुस्तकांची विषयवार सूची बनविणे
- ◆ स्वप्न उद्योग चालविताना आलेले अनुभव - श्री. सुमित डोळे, श्री. सचिन तारू
- ◆ सद्य घडामोडींचा अभ्यास - श्री. यजुर्वेद महाजन
- ◆ दिपावली पर्यंतचे शाखाशः नियोजन

ईश्वर दुःखरूप नसून सुखरूप आहे. तुम्ही जितके दुःखी रहाल तितके ईश्वरापासून दूर जाल.

अभ्यासवर्ग क्र. २

दि. २८ डिसेंबर रोजी वर्षातील दुसरा कार्यकर्ता अभ्यास वर्ग बी.एम.सी.सी. च्या पिती सभागृहात झाला. प्रास्ताविक सत्रात 'वर्धिनीच्या कार्याचा सर्वांगीण विचार' हा विषय श्री. रामभाऊ डिंबळे यांनी मांडला. त्यानंतर सर्व शाखाप्रमुखांनी व विभागप्रमुखांनी आपला सहामाही कार्यआढावा सादर केला.

शारदामणि महिला विभाग वृत्त

होमनसिंग कोर्स : १ जुलै २००३ रोजी नवी तुकडी सुरु झाली. एकूण ३० मुलींनी प्रवेश घेतला. आठ महिन्यांचा कालावधी आहे. कोंडणपूर, तळेगाव, चिंचवड येथून रोज जाऊन-येऊन करणाऱ्या काहीजणी आहेत, तर बाहेरगावच्या काही मुली पुण्यात नातेवाईकांकडे राहून अभ्यासक्रम पूर्ण करित आहेत. सौ. सत्तुर, सौ. मराठे, व श्रीमती कलबाग या तिघीजणी या वर्गाला मार्गदर्शन करतात. १५ डिसेंबर २००३ ते १५ फेब्रु. २००४ या दोन महिन्यांच्या कालावधीसाठी के.इ.एम.मध्ये प्रॅक्टिकल झाले. अभ्यासाबरोबर प्रत्येक भारतीय सण साजरे केले जातात. त्याचे महत्त्व सांगितले जाते. श्री. ज्ञानेश पुरंदरे, डॉ. विनेश नगरे, सौ. मंदाताई नाईक, सौ. उषा दांडेकर, श्रीमती विद्याताई बापट, श्रीमती पुष्पा नडे यांची वेगवेगळ्या विषयांवर व्याख्यान झाली. दोन पालकसभा झाल्या. २५ मुली महाशिविरात आल्या होत्या, तर २७ मुली सहलीला आल्या होत्या. 'जगत क्लिनिक' मध्ये मुलींची हिमोग्लोबीन टेस्ट करण्यात आली. श्रीरामपूरची एक मुलगी इथे नातेवाईकांकडे राहून अभ्यासक्रम करित होती. काही घरगुती कारणाने तिची निवासाची

भोजनानंतर कर्नल ललित राय (वीरचक्र) यांच्या व्याख्यानाच्या निमित्ताने महाविद्यालयांत जाऊन वर्धिनीचे कार्य कशा प्रकारे समजावून सांगायचे याचे प्रशिक्षण गटशः झाले. एच.व्ही.देसाई कॉलेजचे प्राचार्य श्री. रावत सर यांनी करिअर हा विषय सुमारे दोन तास स्लाइड्स व छोट्या मोठ्या गोष्टींच्या आधारे अतिशय प्रभावीपणे मांडला.

अडचण निर्माण झाली. परंतु वर्धिनीने तिला आसरा दिल्याने ती तो अभ्यासक्रम पूर्ण करू शकली आहे.

शिवण वर्ग- १ जुलै २००३ वर्ग सुरु झाला संख्या १७ मुली व महिला. कालावधी सहा महिने. एकूण ११ कपडे शिकवले जातात. तसेच शिलाई यंत्राची पूर्ण माहिती दिली जाते. या वर्गाला येणाऱ्या मुली व महिला तशा खूप कमी शिकलेल्या, आणि सतत तणाव निर्माण करणाऱ्या वातावरणात रहात असलेल्या आहेत. इथे शिवणवर्गाबरोबर होणाऱ्या अन्य कार्यक्रमांमुळे जगण्याचा नवीन अर्थ कळतो. त्यामुळे वर्ग संपूच नये असे त्यांना वाटायचे.

प्रौढ शिक्षण वर्ग - भीमनगरमधील वस्तीत तीन ठिकाणी वर्ग चालतो. प्रत्येक वर्गाला सरासरी २५ महिला असतात. भीमनगर येथे मद्रासी गल्ली म्हणून वस्ती आहे. तिथे सर्व महिला मद्रासी भाषा जाणणाऱ्या; पण आता मराठी छान लिहू वाचू शकतात. तिन्ही वर्गात भारतीय सण साजरे केले जातात. हळदी कुंकवाचा कार्यक्रम फार आवडतो. महिला उत्साहाने वर्गणी काढून कार्यक्रम करित असतात. मद्रासी गल्लीमधील महिलांनी वर्ग झाल्यावर शिवण वर्गाला प्रवेश घेतला, तर भीमनगरमधील महिलांनी वर्गानंतर स्वतःचा भाजी विक्रीचा व्यवसाय सुरु केला आहे. या महिलांची

ईश्वरी साक्षात्कारासाठी स्वतःची दुःखे, खेद, दुर्बलता या गोष्टी दूर फेकल्या पाहिजेत.

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
वि
क
वृ
त्त

महिन्यातून एक बैठक होते. मध्यंतरी वर्धिनीच्या वतीने एखादा छोटा व्यवसाय सुरू करून देण्याचा प्रयत्न झाला.

संवादिनी

२८ मार्च २००३ रोजी महिला मेळावा झाला. उद्योगशिक्षण वर्गातील सर्व महिलांना एकत्र बोलावून एक मेळावा घेतला. सौ. बागेश्री पोंक्षे, सौ. अनघा लवळेकर, श्रीमती विद्याताई बापट या मेळाव्यात बोलायला आल्या होत्या. गटचर्चा झाली. खूप गप्पा झाल्या.

शारदामणी महिला विभागात वेगवेगळ्या वर्गात जाऊन दर १५ दिवसांनी त्यांच्या वर्गावर जाऊन वेगवेगळ्या विषयांवर बोलणे होते. उदा. गोष्ट, पुस्तकवाचन, आपले आरोग्य अशा विषयांवर गप्पा इ. या वर्षी जिजामाता जयंती निमित्त निबंध स्पर्धा घेतली होती. हळदीकुंकवाच्या एका कार्यक्रमात सौ. कुंदाताई वर्तक यांचे 'बालांचे आरोग्य' या विषयावर कीर्तन झाले. सप्टेंबरमध्ये रौप्यमहोत्सवी वर्षानिमित्त परिसंवाद झाला. विषय होता "स्त्री शक्ति व स्त्री स्वातंत्र्य". या परिसंवादाचे सविस्तर वृत्त स्वतंत्रपणे याच अंकात दिले

'पाकोळी' बालवाडी -

रोजच्या शालेय उपक्रमाबरोबरच वर्षभर अनेक उपक्रम साजरे झाले.

वटपौर्णिमा - पर्यावरण रक्षणाचे फलक घेऊन बालकांची प्रभात फेरी वर्धिनीच्या परिसरात काढली होती.

आषाढी एकादशी व गोकुळाष्टमी - संतांच्या वेषात व श्रीकृष्ण-गोपगोपींच्या वेषात बालकांची फेरी वर्धिनीच्या परिसरातील रस्त्यांवरून वाजत गाजत काढली होती. संतांच्या व विठ्ठलरखुमाईंच्या पाया पडण्यासाठी भाविक रस्त्यात थांबत होते.

आहे. परिसंवादाच्या निमित्ताने आलेल्या संवादिनी उपक्रमाखाली महिलांचे एकूण सहा गट करण्यात आले. प्रत्येक गटाला एक गटनायिका निश्चित करण्यात आली. प्रत्येक महिन्यात घ्यायच्या विषयांची निश्चिती करण्यात आली. प्रत्येक गटातील दोन महिला ठरलेल्या विषय मांडतील व उरलेल्या महिला त्या त्या कार्यक्रमांचे संयोजन करतील, अंशी रचना केली होती. कवितावाचन, उतारावाचन, कथाकथन असे विषय या गटांनी ठरविले. या सहाही गटांच्या प्रशिक्षणाची सुरुवात परिसंवादाच्या निमित्ताने झाली. याच दिवशी प्रत्येक गटावर परिसंवादातील वक्त्यांनी मांडलेला विषय मला 'पटला' किंवा 'पटला नाही' यावर महिलांनी आपली मते मोकळेपणाने मांडली. या गटांमध्ये होणाऱ्या विषयांमुळे महिला आत्मविश्वासाने बोलायला उभ्या राहतील, कार्यक्रमांचे संयोजन करू शकतील. असा विश्वास आहे.

दीपअमावस्या - सर्व प्रकारचे दिवे मुलांना दाखविले. दिव्यांची पूजा करून दिव्यांचे महत्त्व सांगणारी गोष्ट सांगितली.

नागपंचमी - वारूळ तयार करून नागाची माहिती मुलांना सांगितली. त्यांचे शंकासमाधान केले.

वाढदिवस - वाढदिवसाच्या निमित्ताने वर्धिनीत औक्षण केले जातेच पण या वर्षी शिक्षिका या निमित्ताने मुलांच्या घरी जाऊन आल्या.

गणेशोत्सव - अथर्वशीर्षाचे पठण काही मंडळांसमोर करण्यात आले.

आळस हा एक भयानक रोग आहे.

सहली - थोरात उद्यान, एम्प्रेस गार्डन याबरोबरच गिरणी, बाजारपेठ, देवळे पहायला मुले जाऊन आली. **छंद वर्ग** - ४ एप्रिल ते ३० एप्रिल या कालावधीत चिकटकाम, कातरकाम, स्प्रे पेंटिंग, घडीकाम, चित्रकला, मण्यांचे खेळ असे विषय शिकवण्यात आले.

वर्षाखेरील मोठ्या गटातील मुलांच्या पालकांनी स्वयंस्फूर्तीने शिक्षिका, सेवक यांच्याविषयी कृतज्ञता प्रकट करण्याचा कार्यक्रम केला व या निमित्ताने बालवाडीला भेटवस्तू दिल्या.

कामाची पावती

मी सातवी पर्यंत शिकलेली तलाक पिडीत, निराधार आणि धुणीभांडी करणारी सामान्य स्त्री. मला कोणी ओळखत सुध्दा नव्हत. वर्धिनीच्या संपर्कात आले आणि बदलूनच गेले. होम नर्सिंग कोर्सला प्रवेश घेतला. बेताचे शिक्षण असतानाही श्रीमती कलबागबाई, श्रीमती पुष्पाताई नडे व सौ मराठे बाई यांच्या शिकवण्यामुळे, त्यांची तळमळ पाहून खूप अभ्यास केला. त्या अभ्यासक्रमात तिसऱ्या क्रमांकाचे उत्तीर्ण झाले. याच शिक्षणाच्या आधारावर बापट हॉस्पिटलमध्ये नोकरीला लागले. 'सिस्टर' या नावाने पेशंट हाक मारतात तेव्हा खूप सुखावते कारण आता माझी स्वतःची एक ओळख निर्माण झाली आहे. पुढे मला 'एक्स रे टेक्निशियनचे' काम शिकायची संधी मिळाली. व आज 'एक्स रे टेक्निशियन' अशी माझी ओळख आहे. अस्तित्त्व हरपलेल्या माझ्यासारख्या सामान्य स्त्रीला स्वतःची, अभिमान वाटावी अशी ओळख, असं व्यक्तिमत्त्व, वर्धिनीने दिले. हे उपकार मी आयुष्यभर विसरणार नाही.

श्रीमती हमिदा अब्दूल रहेमान हुत्तूर

नव्या कार्यकारिणीची निवड

संस्थेच्या घटनेतील तरतुदीनुसार २९ ऑगस्ट २००३ रोजी 'स्व'-रूपवर्धिनीची वार्षिक सर्वसाधारण सभा झाली. आर्थिक वर्ष २००२-०३ च्या आर्थिक ताळेबंदाला उपस्थित सदस्यांनी मान्यता दिली. संस्थेचे लेखा परीक्षक श्री. चंद्रचूड यांनी काही उपयुक्त सूचनाही केल्या. सर्व उपस्थितांसमोर श्री. शिरीष पटवर्धन यांनी गेल्या संपूर्ण वर्षातील वर्धिनीच्या कामाचा आढावा मांडला. या बैठकीचा शेवटचा टप्पा होता तो नव्या कार्यकारिणीच्या निवडीचा. 'स्व'-रूपवर्धिनी स्थापन झाल्यापासून संस्थापक सदस्यांनी जवळपास पंचवीस वर्षे या कामाचे संगोपन केले; त्याच्या विकासासाठी अपार कष्ट घेतले. या संस्थापक पदाधिकारी व सदस्यांपैकी अनेकजण आता वाढत्या वयामुळे इच्छा असूनही वेळ देऊ शकत नाहीत. या पार्श्वभूमीवर वर्धिनीचे संस्थापक अध्यक्ष श्री. पुरुषोत्तमभाई श्रॉफ यांनी वर्धिनीच्या कार्यकारिणीसाठी नावे सुचवली. उपस्थित सर्वांनी या सर्व नावांना व त्यांच्या पदांना टाळ्यांच्या गजरात मान्यता दिली. ही कार्यकारिणी आगामी पाच वर्षासाठी असेल. नव्या कार्यकारिणीतील सर्वांना शुभेच्छा देत संस्थेचे विद्यमान अध्यक्ष श्री. जयसिंहभाई मरिवाला यांनी आगामी किमान पाच वर्षांचे नियोजन केले जावे; तसेच वर्धिनीचा कार्यविस्तार करित असताना दृष्टीकोन काय असावा याबाबतील मार्गदर्शन केले. आगामी पाच वर्षांसाठी असलेली 'स्व'-रूपवर्धिनी कार्यकारिणी याच अंकाच्या सुरुवातीला दिली आहे.

इतरांवर नियंत्रण ठेवायचे असेल तर प्रथम स्वतःवर नियंत्रण ठेवायला शिका

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
षि
क
वृ
त्त

महिन्यातून एक बैठक होते. मध्यंतरी वर्धिनीच्या वतीने एखादा छोटा व्यवसाय सुरू करून देण्याचा प्रयत्न झाला.

संवादिनी

२८ मार्च २००३ रोजी महिला मेळावा झाला. उद्योगशिक्षण वर्गातील सर्व महिलांना एकत्र बोलावून एक मेळावा घेतला. सौ. बागेश्री पोंक्षे, सौ. अनघा लवळेकर, श्रीमती विद्याताई बापट या मेळाव्यात बोलायला आल्या होत्या. गटचर्चा झाली. खूप गप्पा झाल्या.

शारदामणी महिला विभागात वेगवेगळ्या वर्गात जाऊन दर १५ दिवसांनी त्यांच्या वर्गावर जाऊन वेगवेगळ्या विषयांवर बोलणे होते. उदा. गोष्ट, पुस्तकवाचन, आपले आरोग्य अशा विषयांवर गप्पा इ. या वर्षी जिजामाता जयंती निमित्त निबंध स्पर्धा घेतली होती. हळदीकुंकवाच्या एका कार्यक्रमात सौ. कुंदाताई वर्तक यांचे 'बालांचे आरोग्य' या विषयावर कीर्तन झाले. सप्टेंबरमध्ये रौप्यमहोत्सवी वर्षानिमित्त परिसंवाद झाला. विषय होता "स्त्री शक्ति व स्त्री स्वातंत्र्य". या परिसंवादाचे सविस्तर वृत्त स्वतंत्रपणे याच अंकात दिले

'पाकोळी' बालवाडी -

रोजच्या शालेय उपक्रमाबरोबरच वर्षभर अनेक उपक्रम साजरे झाले.

वटपौर्णिमा - पर्यावरण रक्षणाचे फलक घेऊन बालकांची प्रभात फेरी वर्धिनीच्या परिसरात काढली होती.

आषाढी एकादशी व गोकुळाष्टमी - संतांच्या वेषात व श्रीकृष्ण-गोपगोपींच्या वेषात बालकांची फेरी वर्धिनीच्या परिसरातील रस्त्यांवरून वाजत गाजत काढली होती. संतांच्या व विठ्ठलरखुमाईंच्या पाया पडण्यासाठी भाविक रस्त्यात थांबत होते.

आहे. परिसंवादाच्या निमित्ताने आलेल्या संवादिनी उपक्रमाखाली महिलांचे एकूण सहा गट करण्यात आले. प्रत्येक गटाला एक गटनायिका निश्चित करण्यात आली. प्रत्येक महिन्यात घ्यायच्या विषयांची निश्चिती करण्यात आली. प्रत्येक गटातील दोन महिला ठरलेल्या विषय मांडतील व उरलेल्या महिला त्या त्या कार्यक्रमांचे संयोजन करतील, अंशी रचना केली होती. कवितावाचन, उतारावाचन, कथाकथन असे विषय या गटांनी ठरविले. या सहाही गटांच्या प्रशिक्षणाची सुरुवात परिसंवादाच्या निमित्ताने झाली. याच दिवशी प्रत्येक गटावर परिसंवादातील वक्त्यांनी मांडलेला विषय मला 'पटला' किंवा 'पटला नाही' यावर महिलांनी आपली मते मोकळेपणाने मांडली. या गटांमध्ये होणाऱ्या विषयांमुळे महिला आत्मविश्वासाने बोलायला उभ्या राहतील, कार्यक्रमांचे संयोजन करू शकतील. असा विश्वास आहे.

दीपअमावस्या - सर्व प्रकारचे दिवे मुलांना दाखविले. दिव्यांची पूजा करून दिव्यांचे महत्त्व सांगणारी गोष्ट सांगितली.

नागपंचमी - वारूळ तयार करून नागाची माहिती मुलांना सांगितली. त्यांचे शंकासमाधान केले.

वाढदिवस - वाढदिवसाच्या निमित्ताने वर्धिनीत औक्षण केले जातेच पण या वर्षी शिक्षिका या निमित्ताने मुलांच्या घरी जाऊन आल्या.

गणेशोत्सव - अथर्वशीर्षाचे पठण काही मंडळांसमोर करण्यात आले.

आळस हा एक भयानक रोग आहे.

सहली - थोरात उद्यान, एम्प्रेस गार्डन याबरोबरच गिरणी, बाजारपेठ, देवळे पहायला मुले जाऊन आली. **छंद वर्ग** - ४ एप्रिल ते ३० एप्रिल या कालावधीत चिकटकाम, कातरकाम, स्त्रे पेंटींग, घडीकाम, चित्रकला, मण्यांचे खेळ असे विषय शिकवण्यात आले.

वर्षाखेरील मोठ्या गटातील मुलांच्या पालकांनी स्वयंस्फूर्तीने शिक्षिका, सेवक यांच्याविषयी कृतज्ञता प्रकट करण्याचा कार्यक्रम केला व या निमित्ताने बालवाडीला भेटवस्तू दिल्या.

कामाची पावती

मी सातवी पर्यंत शिकलेली तलाक पिडीत, निराधार आणि धुणीभांडी करणारी सामान्य स्त्री. मला कोणी ओळखत सुध्दा नव्हत. वर्धिनीच्या संपर्कात आले आणि बदलूनच गेले. होम नर्सिंग कोर्सला प्रवेश घेतला. बेताचे शिक्षण असतानाही श्रीमती कलबागबाई, श्रीमती पुष्पाताई नडे व सौ मराठे बाई यांच्या शिकवण्यामुळे, त्यांची तळमळ पाहून खूप अभ्यास केला. त्या अभ्यासक्रमात तिसऱ्या क्रमांकाने उत्तीर्ण झाले. याच शिक्षणाच्या आधारावर बापट हॉस्पिटलमध्ये नोकरीला लागले. 'सिस्टर' या नावाने पेशंट हाक मारतात तेव्हा खूप सुखावते कारण आता माझी स्वतःची एक ओळख निर्माण झाली आहे. पुढे मला 'एक्स रे टेक्नियनचे' काम शिकायची संधी मिळाली. व आज 'एक्स रे टेक्नियन' अशी माझी ओळख आहे. अस्तित्त्व हरपलेल्या माझ्यासारख्या सामान्य स्त्रीला स्वतःची, अभिमान वाटावी अशी ओळख, असं व्यक्तिमत्त्व, वर्धिनीने दिले. हे उपकार मी आयुष्यभर विसरणार नाही.

श्रीमती हमिदा अब्दूल रहेमान हुत्तूर

नव्या कार्यकारिणीची निवड

संस्थेच्या घटनेतील तरतुदीनुसार २९ ऑगस्ट २००३ रोजी 'स्व'-रूपवर्धिनीची वार्षिक सर्वसाधारण सभा झाली. आर्थिक वर्ष २००२-०३ च्या आर्थिक ताळेबंदाला उपस्थित सदस्यांनी मान्यता दिली. संस्थेचे लेखा परीक्षक श्री. चंद्रचूड यांनी काही उपयुक्त सूचनाही केल्या. सर्व उपस्थितांसमोर श्री. शिरीष पटवर्धन यांनी गेल्या संपूर्ण वर्षातील वर्धिनीच्या कामाचा आढावा मांडला. या बैठकीचा शेवटचा टप्पा होता तो नव्या कार्यकारिणीच्या निवडीचा. 'स्व'-रूपवर्धिनी स्थापन झाल्यापासून संस्थापक सदस्यांनी जवळपास पंचवीस वर्षे या कामाचे संगोपन केले; त्याच्या विकासासाठी अपार कष्ट घेतले. या संस्थापक पदाधिकारी व सदस्यांपैकी अनेकजण आता वाढत्या वयामुळे इच्छा असूनही वेळ देऊ शकत नाहीत. या पार्श्वभूमीवर वर्धिनीचे संस्थापक अध्यक्ष श्री. पुरुषोत्तमभाई श्रॉफ यांनी वर्धिनीच्या कार्यकारिणीसाठी नावे सुचवली. उपस्थित सर्वांनी या सर्व नावांना व त्यांच्या पदांना टाळ्यांच्या गजरात मान्यता दिली. ही कार्यकारिणी आगामी पाच वर्षांसाठी असेल. नव्या कार्यकारिणीतील सर्वांना शुभेच्छा देत संस्थेचे विद्यमान अध्यक्ष श्री. जयसिंहभाई मरिवाला यांनी आगामी किमान पाच वर्षांचे नियोजन केले जावे; तसेच वर्धिनीचा कार्यविस्तार करीत असताना दृष्टीकोन काय असावा याबाबतील मार्गदर्शन केले. आगामी पाच वर्षांसाठी असलेली 'स्व'-रूपवर्धिनी कार्यकारिणी याच अंकाच्या सुरुवातीला दिली आहे.

इतरांवर नियंत्रण ठेवायचे असेल तर प्रथम स्वतःवर नियंत्रण ठेवायला शिका

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
षि
क
वृ
त्त

स्पर्धा परीक्षा विभाग

'स्व'-रूपाच्या विकासाबरोबरच देशाच्या विकासाचा ध्यास मनामनात रूजवणे हे 'स्व'-रूपवर्धिनीचे ध्येय आहे. या प्रयत्नांचाच एक भाग म्हणून स्पर्धा परीक्षा केंद्राची सुरुवात झाली. नोकरीचा शोध घेणाऱ्या तरूणांना प्रशासकीय सेवेत जाण्यासाठी मार्गदर्शन करणे एवढा मर्यादित हेतू त्यामागे नाही तर लोककल्याणकारी राज्याची सूत्रे सामाजिक बांधिलकी मानणाऱ्या कार्यकर्त्या अधिकाऱ्यांकडे जावीत असे आमचे स्वप्न आहे. अशा अनेकविध अधिकाऱ्यांच्या संघटित 'शुभशक्तीतून' उद्याचा भारत घडावा असा मानस आहे.

स्पर्धा परीक्षा केंद्राच्या स्थापनेपासून आजवरची वाटचाल उमेद वाढविणारी आहे. चालू वर्षात सुमारे १५० विद्यार्थी-विद्यार्थ्यांनी मार्गदर्शनाचा लाभ घेतला. या वर्षभरात महाराष्ट्र लोकसेवा आयोगामार्फत घेण्यात येणाऱ्या परीक्षेच्या मार्गदर्शन वर्गासाठी दोन तुकड्या झाल्या. सुमारे १५० विद्यार्थ्यांनी दैनंदिन मार्गदर्शनाचा लाभ घेतला. पोलीस उपनिरीक्षक परीक्षा (पीएसआय) या पदासाठीचे मार्गदर्शन सुरू केले आहे. दर शनिवारी, रविवारी हा वर्ग चालतो. केंद्रात येणारे सर्व विद्यार्थी अनंत अडचणींना तोंड देत परीक्षेची तयारी करीत असतात. अभ्यास मार्गदर्शनाबरोबरच विविध कार्यक्रमांद्वारे त्यांच्या सामाजिक जाणिवाही विकसित होत जातात. या दृष्टीने वर्षभरात झालेली व्याख्याने व कार्यक्रम खालीलप्रमाणे

☆ श्री. तुषार ठोंबरे (उपजिल्हाधिकारी)- एमपीएससीचा अभ्यास कसा करावा?

☆ श्री. अमोल तांबे (पोलिस उपअधिक्षक) प्रकट मुलाखत

☆ प्रा.श्री.शमसुद्दीन तांबोळी-समान नागरी कायदा

☆ श्री. मनोज भातलवंडे - प्रकट मुलाखत
☆ अभ्याससहल (विज्ञानाश्रम - पाबळ) एकूण ४५ विद्यार्थी उपस्थित होते.

☆ दि. २८ ऑक्टोबर २००३ रोजी झालेल्या वर्धापन दिनाला श्री. नितीन पाटील (सचिव, सार्वजनिक बांधकाम मंत्री महाराष्ट्र राज्य) उपस्थित होते. "प्रयत्न करीत रहा, यश तुमचेच आहे. सातत्याने प्रयत्न केल्यास हमखास यश मिळते. हे मी माझ्या अनुभवाने सांगत आहे" असे मनोगत त्यांनी याप्रसंगी प्रकट केले.

स्वयंअध्ययन केंद्र (अभ्यासिका) - अभ्यासिकेचा फायदा परिसरातील अनेक विद्यार्थ्यांना होत आहे. या वर्षी जवळजवळ ६०० विद्यार्थ्यांनी या व्यवस्थेचा लाभ घेतला.

स्पर्धा परीक्षा केंद्राला मिळालेले यश - या वर्षी स्पर्धा परीक्षा केंद्रातील खालील विद्यार्थ्यांनी यश मिळविले

☆ डॉ. संजय तुबाकले (BAMS)
(Dy. C.E.O. म्हणून निवड झाली)

☆ डॉ. पंकज जावळे (BAMS) - मूळ गांव मांजलगांव (बीड) C.O. पदी निवड

☆ कु. शीतल भामरे (M.Sc.) सटाणा (नाशिक) नायब तहसिलदार म्हणून निवड झाली.

☆ मनोज भातलवंडे (M.Sc. Agri) (परभणी) 'शिक्षण अधिक्षकपदी' निवड (सध्या-उस्मानाबाद येथे सेवेत रूजू आहे.)

☆ मनिषा बिरारीस (M.Sc.) मूळ गांव - धूळे शिक्षण अधिक्षकपदी निवड (सध्या-फलटण येथे सेवेत रूजू आहे.)

☆ संजय गायकवाड - 'BANK PO' परीक्षेत यशस्वी

समोर आलेल्या आकर्षणाला शरण न जाता त्याच्याशी कणखरपणे संघर्ष करा.

अधिकारी म्हणून काम करताना

श्री. मनोज भातलवंडे

आज मी एका संपूर्ण जिल्ह्याच्या शालेय पोषक आहार उपक्रमाची जबाबदारी सांभाळणारा शासकीय अधिकारी आहे. 'शिक्षण अधिक्षक' या पदावर रूजू होताना एम.पी.एस.सी परीक्षेपर्यंतचा जीवनपट डोळ्यासमोर उभा राहिला. पुणे स्टेशनवर उतरल्यावर वर्धिनीचा पत्ता फोनवर विचारताना धांदल उडाली होती. वर्धिनीत पोहोचल्यावर गोंधळलेल्या मनस्थितीतच स्पर्धा परीक्षेच्या कार्यालयात पोहोचलो. पहिल्याच भेटीत झालेल्या अत्यंत जिद्दालाचा संवादाने मला सुखद धक्का दिला आणि माझ्यातील बदलांना सुरुवात झाली.

शिक्षण अधिक्षक या पदावर काम करताना मला जी शक्ती-कल्पनाशक्ती लागते, जे धैर्य लागते, ते मला वर्धिनीच्या स्मरणतून प्राप्त होते. वर्धिनीच्या सहवासात मी फक्त अभ्यासविषयक ज्ञान मिळवले नाही; तर आपलं जीवन सुखाने, शांतीने कसे जगावे, दुसऱ्याच्या सुखदुःखात कसे समरस व्हावे हेही मला शिकायला मिळालं.

वर्धिनीचे स्पर्धा परीक्षा केंद्र इमारातीच्या चौथ्या मजल्यावर आहे. शिकायला आल्यानंतर

सुरुवातीला चार-पाच वेळातरी जिने चढून जावे लागत होते. वर चढून जाणे जीवावर यायचे. आज अधिकारी म्हणून दररोज किमान ३-४ शाळांना भेटी देताना व रोजच्या कामाचा फडशा पाडताना जाणवते की, माझ्यातील ही कार्यशक्ती ही वर्धिनीचीच देणगी आहे.

सामान्यतः शासकीय योजनांच्या कामात सहभागी असलेले कर्मचारी शासकीय योजना, योजनेसंबंधित फॉर्मस् इ. बदल तक्रारी करतात. दोन दोन वर्षे काम करूनही शिक्षक-शिक्षकेतर कर्मचारी काही तक्रारी करतात असे मला जाणवले. पण अशा वेळी याच कर्मचाऱ्यातील योग्य व्यक्तींना विश्वासात घेऊन, त्यांना प्रेरित करून, काम चोख होईल हे मी पहातो. हे करण्यासाठी लागणारी दृष्टी मला वर्धिनीतील प्रशिक्षण काळातच मिळाली आहे.

याच बळावर मी माझ्या पदाचे काम आत्मविश्वासाने, सचोटीने करीत आहे. 'स्व'-रूपवर्धिनीने मला अनौपचारिक संवादातून, कार्यक्रमातून, उपासनेतून वेळोवेळी दिलेले विचार हीच माझ्या कामाची प्रेरणा आहे.

स्पर्धेची तयारी शालेय स्तरापासून

शालेय स्तरापासूनच स्पर्धा परीक्षांची ओळख व्हावी या हेतूने इ. सातवी शिष्यवृत्ती परीक्षांचे मार्गदर्शनही या वर्षी सुरू केले आहे. यात एकूण १३ विद्यार्थी या मार्गदर्शन वर्गाचा लाभ घेत आहेत. विषय अध्यापनाबरोबरच सराव चाचण्याही वेळोवेळी घेण्यात येतात.

मत्सराची मुळे मनाची संकुचितता आणि हृदयाची दुर्बलता यात असतात. अनेक लोक अशा मत्सराला बळी पडतात. ही किती दुःखद गोष्ट आहे!

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
षि
क
वृ
त्त

स्पर्धा परीक्षा विभाग

शे
थ
म
हो
स
वी
वा
धि
क
वृ
त्त

'स्व'-रूपाच्या विकासाबरोबरच देशाच्या विकासाचा ध्यास मनामनात रूजवणे हे 'स्व'-रूपवर्धिनीचे ध्येय आहे. या प्रयत्नांचाच एक भाग म्हणून स्पर्धा परीक्षा केंद्राची सुरुवात झाली. नोकरीचा शोध घेणाऱ्या तरुणांना प्रशासकीय सेवेत जाण्यासाठी मार्गदर्शन करणे एवढा मर्यादित हेतू त्यामागे नाही तर लोककल्याणकारी राज्याची सूत्रे सामाजिक बांधिलकी मानणाऱ्या कार्यकर्त्या अधिकाऱ्यांकडे जावीत असे आमचे स्वप्न आहे. अशा अनेकविध अधिकाऱ्यांच्या संघटित 'शुभशक्तीतून' उद्याचा भारत घडावा असा मानस आहे.

स्पर्धा परीक्षा केंद्राच्या स्थापनेपासून आजवरची वाटचाल उमेद वाढविणारी आहे. चालू वर्षात सुमारे १५० विद्यार्थी-विद्यार्थ्यांनी मार्गदर्शनाचा लाभ घेतला. या वर्षभरात महाराष्ट्र लोकसेवा आयोगामार्फत घेण्यात येणाऱ्या परीक्षेच्या मार्गदर्शन वर्गासाठी दोन तुकड्या झाल्या. सुमारे १५० विद्यार्थ्यांनी दैनंदिन मार्गदर्शनाचा लाभ घेतला. पोलीस उपनिरीक्षक परीक्षा (पीएसआय) या पदासाठीचे मार्गदर्शन सुरू केले आहे. दर शनिवारी, रविवारी हा वर्ग चालतो. केंद्रात येणारे सर्व विद्यार्थी अनंत अडचणींना तोंड देत परीक्षेची तयारी करीत असतात. अभ्यास मार्गदर्शनाबरोबरच विविध कार्यक्रमांद्वारे त्यांच्या सामाजिक जाणिवाही विकसित होत जातात. या दृष्टीने वर्षभरात झालेली व्याख्याने व कार्यक्रम खालीलप्रमाणे

- ☆ श्री. तुषार ठोंबरे (उपजिल्हाधिकारी)- एमपीएससीचा अभ्यास कसा करावा?
- ☆ श्री. अमोल तांबे (पोलिस उपअधिक्षक) प्रकट मुलाखत

- ☆ प्रा.श्री.शमसुद्दीन तांबोळी-समान नागरी कायदा
- ☆ श्री. मनोज भातलवंडे - प्रकट मुलाखत
- ☆ अभ्याससहल (विज्ञानाश्रम - पाबळ) एकूण ४५ विद्यार्थी उपस्थित होते.
- ☆ दि. २८ ऑक्टोबर २००३ रोजी झालेल्या वर्धापन दिनाला श्री. नितीन पाटील (सचिव, सार्वजनिक बांधकाम मंत्री महाराष्ट्र राज्य) उपस्थित होते. "प्रयत्न करीत रहा, यश तुमचेच आहे. सातत्याने प्रयत्न केल्यास हमखास यश मिळते. हे मी माझ्या अनुभवाने सांगत आहे" असे मनोगत त्यांनी याप्रसंगी प्रकट केले.

स्वयंअध्ययन केंद्र (अभ्यासिका) - अभ्यासिकेचा फायदा परिसरातील अनेक विद्यार्थ्यांना होत आहे. या वर्षी जवळजवळ ६०० विद्यार्थ्यांनी या व्यवस्थेचा लाभ घेतला.

स्पर्धा परीक्षा केंद्राला मिळालेले यश - या वर्षी स्पर्धा परीक्षा केंद्रातील खालील विद्यार्थ्यांनी यश मिळविले

- ☆ डॉ. संजय तुबाकले (BAMS) (Dy. C.E.O. म्हणून निवड झाली)
- ☆ डॉ. पंकज जावळे (BAMS) - मूळ गांव मांजलगांव (बीड) C.O. पदी निवड
- ☆ कु. शीतल भामरे (M.Sc.) सटाणा (नाशिक) नायब तहसिलदार म्हणून निवड झाली.
- ☆ मनोज भातलवंडे (M.Sc. Agri) (परभणी) 'शिक्षण अधिक्षकपदी' निवड (सध्या-उस्मानाबाद येथे सेवेत रूजू आहे.)
- ☆ मनिषा बिरारीस (M.Sc.) मूळ गांव - धूळे शिक्षण अधिक्षकपदी निवड (सध्या-फलटण येथे सेवेत रूजू आहे.)
- ☆ संजय गायकवाड - 'BANK PO' परीक्षेत यशस्वी

समोर आलेल्या आकर्षणाला शरण न जाता त्याच्याशी कणखरपणे संघर्ष करा.

अधिकारी म्हणून काम करताना

श्री. मनोज भातलवंडे

आज मी एका संपूर्ण जिल्ह्याच्या शालेय पोषक आहार उपक्रमाची जबाबदारी सांभाळणारा शासकीय अधिकारी आहे. 'शिक्षण अधिक्षक' या पदावर रूजू होताना एम.पी.एस.सी परीक्षेपर्यंतचा जीवनपट डोळ्यासमोर उभा राहिला. पुणे स्टेशनवर उतरल्यावर वर्धिनीचा पत्ता फोनवर विचारताना धांदल उडाली होती. वर्धिनीत पोहोचल्यावर गोंधळलेल्या मनस्थितीतच स्पर्धा परीक्षेच्या कार्यालयात पोहोचलो. पहिल्याच भेटीत झालेल्या अत्यंत जिद्दाल्याचा संवादाने मला सुखद धक्का दिला आणि माझ्यातील बदलांना सुरुवात झाली.

शिक्षण अधिक्षक या पदावर काम करताना मला जी शक्ती-कल्पनाशक्ती लागते, जे धैर्य लागते, ते मला वर्धिनीच्या स्मरणाने प्राप्त होते. वर्धिनीच्या सहवासात मी फक्त अभ्यासविषयक ज्ञान मिळवले नाही; तर आपलं जीवन सुखाने, शांतीने कसे जगावे, दुसऱ्याच्या सुखदुःखात कसे समरस व्हावे हेही मला शिकायला मिळालं.

वर्धिनीचे स्पर्धा परीक्षा केंद्र इमारतीच्या चौथ्या मजल्यावर आहे. शिकायला आल्यानंतर

सुरुवातीला चार-पाच वेळातरी जिने चढून जावे लागत होते. वर चढून जाणे जीवावर यायचे. आज अधिकारी म्हणून दररोज किमान ३-४ शाळांना भेटी देताना व रोजच्या कामाचा फडशा पाडताना जाणवते की, माझ्यातील ही कार्यशक्ती ही वर्धिनीचीच देणगी आहे.

सामान्यतः शासकीय योजनांच्या कामात सहभागी असलेले कर्मचारी शासकीय योजना, योजनेसंबंधित फॉर्मस इ. बद्दल तक्रारी करतात. दोन दोन वर्षे काम करूनही शिक्षक-शिक्षकेतर कर्मचारी काही तक्रारी करतात असे मला जाणवले. पण अशा वेळी याच कर्मचाऱ्यातील योग्य व्यक्तींना विश्वासात घेऊन, त्यांना प्रेरित करून, काम चोख होईल हे मी पहातो. हे करण्यासाठी लागणारी दृष्टी मला वर्धिनीतील प्रशिक्षण काळातच मिळाली आहे.

याच बळावर मी माझ्या पदाचे काम आत्मविश्वासाने, सचोटीने करीत आहे. 'स्व'-रूपवर्धिनीने मला अनौपचारिक संवादाने, कार्यक्रमातून, उपासनेतून वेळोवेळी दिलेले विचार हीच माझ्या कामाची प्रेरणा आहे.

स्पर्धेची तयारी शालेय स्तरापासून

शालेय स्तरापासूनच स्पर्धा परीक्षांची ओळख व्हावी या हेतूने इ. सातवी शिष्यवृत्ती परीक्षांचे मार्गदर्शनही या वर्षी सुरू केले आहे. यात एकूण १३ विद्यार्थी या मार्गदर्शन वर्गाचा लाभ घेत आहेत. विषय अध्यापनाबरोबरच सराव चाचण्याही वेळोवेळी घेण्यात येतात.

मत्सराची मुळे मनाची संकुचितता आणि हृदयाची दुर्बलता यात असतात. अनेक लोक अशा मत्सराला बळी पडतात. ही किती दुःखद गोष्ट आहे!

प्रयोग दाखवता दाखवता...

कु. लता टिळेकर

रो
य
म
हो
ता
वी
वा
वि
क
वृ
त्

फिरत्या प्रयोगशाळेचे काम पहाणाऱ्या कार्यकर्त्यांना प्रत्येक दिवस नव्या अनुभवाचा असतो. स्वतः प्रयोग केल्यानंतर मुलांच्या चेहऱ्यावर उमटणारा आनंद, डोव्यातील असंख्य आणि भन्नाट कल्पना घेऊन वावरणारे त्यांचे चेहरे न्याहाळताना कार्यकर्त्यांना खरोखरीच प्रत्येक दिवस नव्या अनुभूतीचा असतो. काम करताना आलेले काही अनुभव खाली दिले आहेत.

★ सुतारवाडीत इ. पाचवीला एक साधा गाळण प्रक्रियेचा प्रयोग दाखवित होते. गाळण कागद (टीप कागद) घेऊन त्याची विशिष्ट घडी करून द्रावण गाळायचे होते. प्रयोग करताना एक मुलगा म्हणाला 'ताई वहीचा कागद घेऊ का गाळायला?' त्याच्या या प्रश्नावर त्याला वेड्यात न काढता मी म्हणाले 'हो घेऊन पहा आणि तूच सांग काय होते ते?' टीप कागद आणि साधा कागद यांनी नेमके काय होते, त्यात काय फरक आहे? हे कृतीतूनच करवून घेतले. या प्रसंगातून माझ्या लक्षात आले, मुले खरोखरच विचार करतात, तुलना करतात, हे असेच का आणि तसेच का? असे असंख्य प्रश्न त्यांना भेडसावत असतात. अशा वेळेस गरज असते ती त्यांना संधी मिळण्याची, नेमकेपणाने त्यांना काय म्हणायचे आहे ते जाणून घेण्याची, त्यांच्या मनात तरंगणाऱ्या अनेक बालसुलभ, सृजनशील कल्पनांना कृतीची साथ देण्याची, तुम्ही म्हणता त्यात काहीतरी तथ्य आहे असा विश्वास देण्याची.

★ वाळेणच्या शाळेतील एक प्रसंग. इ. सहावीच्या विद्यार्थ्यांना प्रयोग दाखवायचे होते. अनियमित वस्तुंचे क्षेत्रफळ काढणे या प्रयोगासाठी आलेख कागदाची गरज होती. माझ्याकडे आलेख कागद मोजकेच असल्याने आधीच्या केलेल्या ह्याच प्रयोगाचे आलेख कागद पुन्हा वापरायचे होते. मुलांना प्रयोग दाखताना मी कधीही साहित्याची यादी देत नाही तर प्रत्यक्ष प्रयोग करताना आपण काय काय साहित्य वापरले याची यादी मुलांनाच करायला लावते. ह्या प्रयोगासाठी मी मुलांना आलेख कागद वाटले व सांगितले की आधीची आकृती खोडून तुम्हाला तुमची दूसरी आकृती काढायची आहे. सर्व प्रयोग करून झाल्यानंतर मी मुलांना नेहमी प्रमाणे प्रयोगाला लागलेल्या साहित्याची यादी करावयास सांगितले, तर एका मुलाने लगेच उत्तर दिले - खोडरवर, आलेख कागद, पेन्सिल ... इ. त्यांच्या तोंडून 'खोडरवर'

हे प्रत्यक्ष प्रयोगसाहित्यातील नसलेल्या साहित्याचे नाव आले. त्यांनी प्रयोग सुरू करण्यापूर्वी प्रथम खोडण्याचे काम केले होते. त्यामुळे त्या मुलांची यादी ही अगदी बिनचूक होती. त्याने खरोखरच प्रांजलपणे प्रयोगासाठी जे काही वापरले, ते नमूद केले होते. ह्या छोट्याशा प्रसंगावरून माझ्या हे लक्षात आले की मुल खूपच भावडी आणि आज्ञाधारक असतात. आपण सांगू त्या सूचना ते तंतोतंत पाळतात.

★ ग्राम सर्वेक्षण करताना आम्ही खेचरे गावाजवळील आंदेशी या खेड्यात गेलो. तेथील शाळेत गेल्याबरोबर मला चार वर्षापूर्वीचे दृश्य डोळ्यासमोर उभे राहिले. लहान मुलांची शाखा डॉ. कोठारेचा तो छोट्यासा दवाखाना तिथे झालेले ते यशस्वी नेत्र चिकित्सा शिविर. आम्ही शाळेतील शिक्षकांशी पाचवी ते सातवीच्या प्रयोगाविषयी चर्चा करीत होतो. चर्चेच्या ओघात शिक्षिकांनी चार वर्षापूर्वी चालणाऱ्या शाखेचा उल्लेख केला त्या म्हणाल्या अहो शाखा होती तेव्हा आमच्या मुलांमध्ये अमुलाग्र बदल झाला होता. मुलांची शिस्त आम्हाला शाळेतही जाणवत होती. एखादी कृती, एखादा उपक्रम हा भूतकाळात जमा होऊ शकतो पण त्याचे समाजावर पडणारे पडसाद, त्यातून झालेले संस्कार हे मात्र चिरकाल टिकणारे असतात.

★ त्या दिवशी गाडी आंदेशी-नांदेड या गावाकडे चालली होती. पौडच्या नंतर, खेचरेच्या अलिकडे रस्त्यावर गाडीच्या चालकांनी अचानक हळू केली. व एक मुलगी सायकलवरून भरधाव वेगाने आमच्याकडे गाडीला ओढरटेक करून पुढे आली. तिने सायकल लावली व धावतच गाडीकडे आली. जवळ येताच मी तिला ओळखले. तिची पहिली भेट मला आठवली. बेलावड्याच्या शाळेत, सातवीत शिकणारी अनुराधा, 'स्व'-रूपवर्धिनीच्या प्रत्येक शिविरात सक्रिय सहभाग घेणारी अनुराधा. मी तिला विचारले इकडे कुठे तर तिने उत्तर दिले 'ताई, पौडच्या कॉलेजमध्ये अकरावी कलाशाखेत शिकते. रोज बेलावडे ते पौड सायकलने ये-जा करते. ती हे जेव्हा सांगत होती, तेव्हा तिच्या बोलण्यात एक विलक्षण धडाडी, आत्मविश्वास जाणवत होता. तिच्याकडे पाहून वाटले ज्यांच्याकडे उपजतच धडाडीपणा चिकाटी, ठामपणा ह्याची देणगी असते. त्यांच्यापुढे प्रतिकूल परिस्थितीच्या शृंखला कधीच गळून पडतात.

तुमचे गुरू कोणीही असोत त्यांच्यावर गाढ श्रद्धा ठेवा.
तुमच्याकडून जेवढा मार्ग चालणे शक्य आहे तेवढा मार्ग चालण्यासाठी ते तुम्हाला साह्य करतील.

रौप्यमहोत्सवी वर्षातील कार्यक्रम

'स्व'-रूपवर्धिनाची पंचवीस वर्षे

श्री. किशाभाऊ पटवर्धन, श्री. राजाभाऊ लवळेकर, श्री. पुरुषोत्तमभाई श्रॉफ, श्री. कांचनभाई शहा, श्री. श्रीकांत सामळ, कै. अण्णासाहेब गोगावले, कै. दत्तोबा तांबे यांच्यासारख्या शिक्षण आणि व्यावसायिक क्षेत्रातील सहकाऱ्यांनी पाहिलेल्या स्वप्नाला सत्यात येऊन पहाता पहाता दोन तपे पूर्ण झाली. 'स्व'-रूपवर्धिनीच्या रूपाने हे स्वप्न साकार झाले व अनौपचारिक शैक्षणिक उपक्रमांच्या माध्यमातून एक 'मॉडेल' म्हणून विकसित झाले.

रौप्यमहोत्सवी वर्षात पदार्पण करताना या सर्वांच्या डोळ्यासमोर ही दोन तपांची वाटचाल उभी आहे. 'स्व'-रूपवर्धिनीचे रौप्यमहोत्सवी वर्ष साजरे कसे व्हावे याचा विचार न्यासाच्या पदाधिकार्यांपासून ते शाखा पातळीवरील युवा कार्यकर्त्यांच्या पातळीवर करण्यात आला. १३ मे २००३ ते १२ मे २००४ हे संपूर्ण वर्ष विविध उपक्रमांच्या माध्यमातून साजरे करायचे ठरले आणि तयारीला सुरुवात झाली.

पूर्वतयारीचे कार्यक्रम

प्रत्यक्ष १३ मे २००३ रोजी रौप्यमहोत्सवी वर्षाचा प्रारंभ होणार असला, तरी त्याच्या स्वागताची तयारी मार्च महिन्यापासूनच झाली.

'स्व'-रूपवर्धिनीच्या शाखेत वर्धक म्हणून (विद्यार्थी म्हणून) आलेले आणि आता नोकरी व्यवसायाच्या विविध वाटांवर कर्तृत्व सिध्द करीत असलेले अनेक विद्यार्थी या कालावधीत वर्धिनीच्या संस्कार कार्यक्रमांचे साक्षी आहेत. विविध क्षेत्रात असलेल्या या

सर्वांना मेळाव्याच्या निमित्ताने एकत्र आणण्याच्या हेतूने युवक-युवती मेळाव्यांना १६ मार्च पासूनच प्रारंभ झाला. वर्धिनीचे काम ज्या शाखेद्वारे सुरू झाले अशा रामकृष्ण शाखेपासून ते वर्धिनीच्या बालवाडीत, नंतर बालशाखेत आणि आता युवक-युवती वयोगटात असलेल्या कार्यकर्त्यांचे मेळावे झाले. प्रत्येक मेळावा हा एक आनंदाचा ठेवा होता. अनेकजण एकमेकांना अनेक वर्षांनंतर भेटत होते. या भेटीत 'अरे केवढा बदललास', 'ए लेका फुटबॉलसारखा फुगलास की' अशी थडामस्करी सहजतेने होत होती. त्याचवेळी विद्यार्थी दशेत केलेल्या अनेक दंगामस्तीचे क्षण आठवून त्या काळात अनेकजण डोकावत होते. ज्या ज्येष्ठ शिक्षकांमुळे आपण उभे राहिलो, त्यांना पाहिल्यावर नम्रतेने वाकतानाच किती छोट्या छोट्या गोष्टीतून वर्धिनीने घडवले हे सांगायला अनेकजण उत्सुक असायचे. या सर्व मेळाव्यांतून सुमारे ३५० युवक-युवतींचा सहभाग लाभला. या मेळाव्याच्या निमित्ताने सर्वापर्यंत पोहोचण्याचा मार्ग अधिक स्पष्ट झाला.

व्यवसायी युवक मासिक बैठक

या मेळाव्यांचे फलित म्हणजे नोकरी, व्यवसाय करणारे युवक महिन्यातून एकदा एकत्र यायला सुरुवात झाली. या एकत्रित बैठकीत या वर्षी विविध विषय रंगले त्यामध्ये खालील विषयांचा अंतर्भाव होता:-

- * पोखरण अणुस्फोट ... (ध्वनिफित ..
- * स्वयंप्रसन्नता (श्री. अविनाश जोशी)
- * मला भावलेल्या कविता ... कवितावाचन

स्वतःला जाणून कसे घ्यायचे, स्वतःला जिंकायचे कसे हे जो शिकला त्याला अभिलेख घन प्राप्त झाले.

प्रयोग दाखवता दाखवता...

कु. लता टिकेकर

रो
य
म
हो
त्स
वी
वा
वि
क
वृ
त्त

फिरत्या प्रयोगशाळेचे काम पहाणाऱ्या कार्यकर्त्यांना प्रत्येक दिवस नव्या अनुभवाचा असतो. स्वतः प्रयोग केल्यानंतर मुलांच्या चेहऱ्यावर उमटणारा आनंद, डोव्यातील असंख्य आणि भन्नाट कल्पना घेऊन वावरणारे त्यांचे चेहरे न्याहाळताना कार्यकर्त्यांना खरोखरीच प्रत्येक दिवस नव्या अनुभूतीचा असतो. काम करताना आलेले काही अनुभव खाली दिले आहेत.

★ सुतारवाडीत इ. पाचवीला एक साधा गाळण प्रक्रियेचा प्रयोग दाखवित होते. गाळण कागद (टीप कागद) घेऊन त्याची विशिष्ट घडी करून द्रावण गाळायचे होते. प्रयोग करताना एक मुलगा म्हणाला 'ताई वहीचा कागद घेऊ का गाळायला?' त्याच्या या प्रश्नावर त्याला वेड्यात न काढता मी म्हणाले 'हो घेऊन पहा आणि तूच सांग काय होते ते?' टीप कागद आणि साधा कागद यांनी नेमके काय होते, त्यात काय फरक आहे? हे कृतीतूनच करवून घेतले. या प्रसंगातून माझ्या लक्षात आले, मुले खरोखरच विचार करतात, तुलना करतात, हे असेच का आणि तसेच का? असे असंख्य प्रश्न त्यांना भेडसावत असतात. अशा वेळेस गरज असते ती त्यांना संधी मिळण्याची, नेमकेपणाने त्यांना काय म्हणायचे आहे ते जाणून घेण्याची, त्यांच्या मनात तरंगणाऱ्या अनेक बालसुलभ, सृजनशील कल्पनांना कृतीची साथ देण्याची, तुम्ही म्हणता त्यात काहीतरी तथ्य आहे असा विश्वास देण्याची.

★ वाळेणच्या शाळेतील एक प्रसंग. इ. सहावीच्या विद्यार्थ्यांना प्रयोग दाखवायचे होते. अनियमित वस्तुंचे क्षेत्रफळ काढणे या प्रयोगासाठी आलेख कागदाची गरज होती. माझ्याकडे आलेख कागद मोजकेच असल्याने आधीच्या केलेल्या ह्याच प्रयोगाचे आलेख कागद पुन्हा वापरायचे होते. मुलांना प्रयोग दाखताना मी कधीही साहित्याची यादी देत नाही तर प्रत्यक्ष प्रयोग करताना आपण काय काय साहित्य वापरले याची यादी मुलांनाच करायला लावते. ह्या प्रयोगासाठी मी मुलांना आलेख कागद वाटले व सांगितले की आधीची आकृती खोडून तुम्हाला तुमची दूसरी आकृती काढावयाची आहे. सर्व प्रयोग करून झाल्यानंतर मी मुलांना नेहमी प्रमाणे प्रयोगाला लागलेल्या साहित्याची यादी करावयास सांगितले, तर एका मुलाने लगेच उत्तर दिले - खोडरवर, आलेख कागद, पेन्सिल ... इ. त्यांच्या तोंडून 'खोडरवर'

हे प्रत्यक्ष प्रयोगसाहित्यातील नसलेल्या साहित्याचे नाव आले. त्यांनी प्रयोग सुरू करण्यापूर्वी प्रथम खोडण्याचे काम केले होते. त्यामुळे त्या मुलांची यादी ही अगदी बिनचूक होती. त्याने खरोखरच प्रांजलपणे प्रयोगासाठी जे काही वापरले, ते नमूद केले होते. ह्या छोट्याशा प्रसंगावरून माझ्या हे लक्षात आले की मुलूखूपच भावडी आणि आज्ञाधारक असतात. आपण सांगू त्या सूचना ते तंतोतंत पाळतात.

★ ग्राम सर्वेक्षण करताना आम्ही खेचरे गावाजवळील आंदेशी या खेड्यात गेलो. तेथील शाळेत गेल्याबरोबर मला चार वर्षापूर्वीचे दृश्य डोळ्यासमोर उभे राहिले. लहान मुलांची शाखा डॉ. कोठारेचा तो छोट्यासा दवाखाना तिथे झालेले ते यशस्वी नेत्र चिकित्सा शिविर. आम्ही शाळेतील शिक्षकांशी पाचवी ते सातवीच्या प्रयोगाविषयी चर्चा करित होते. चर्चेच्या ओघात शिक्षिकांनी चार वर्षापूर्वी चालणाऱ्या शाखेचा उल्लेख केला त्या म्हणाल्या अहो शाखा होती तेव्हा आमच्या मुलांमध्ये अमुलाग्र बदल झाला होता. मुलांची शिस्त आम्हाला शाळेतही जाणवत होती. एखादी कृती, एखादा उपक्रम हा भूतकाळात जमा होऊ शकतो पण त्याचे समाजावर पडणारे पडसाद, त्यातून झालेले संस्कार हे मात्र चिरकाल टिकणारे असतात.

★ त्या दिवशी गाडी आंदेशी-नांदेड या गावाकडे चालली होती. पौडच्या नंतर, खेचरेच्या अलिकडे रस्त्यावर गाडीच्या चालकांनी अचानक हळू केले. व एक मुलगी सायकलवरून भरधाव वेगाने आमच्याकडे गाडीला ओढवतेक करून पुढे आली. तिने सायकल लावली व धावतच गाडीकडे आली. जवळ येताच मी तिला ओळखले. तिची पहिली भेट मला आठवली. बेलावड्याच्या शाळेत, सातवीत शिकणारी अनुराधा, 'स्व'-रूपवर्धिनीच्या प्रत्येक शिविरात सक्रिय सहभाग घेणारी अनुराधा. मी तिला विचारले इकडे कुठे तर तिने उत्तर दिले 'ताई, पौडच्या कॉलेजमध्ये अकरावी कलाशाखेत शिकते. रोज वेलावडे ते पौड सायकलने ये-जा करते. ती हे जेव्हा सांगत होती, तेव्हा तिच्या बोलण्यात एक विलक्षण धडाडी, आत्मविश्वास जाणवत होता. तिच्याकडे पाहून वाटले ज्यांच्याकडे उपजतच धडाडीपणा चिकाटी, ठामपणा ह्याची देणगी असते. त्यांच्यापुढे प्रतिकूल परिस्थितीच्या शृंखला कधीच गळून पडतात.

तुमचे गुरू कोणीही असोत त्यांच्यावर गाढ श्रद्धा ठेवा.
तुमच्याकडून जेवढा मार्ग चालणे शक्य आहे तेवढा मार्ग चालण्यासाठी ते तुम्हाला साह्य करतील.

रौप्यमहोत्सवी वर्षातील कार्यक्रम

'स्व'-रूपवर्धिनाची पंचवीस वर्षे

श्री. किशाभाऊ पटवर्धन, श्री. राजाभाऊ लवळेकर, श्री. पुरुषोत्तमभाई श्रॉफ, श्री. कांचनभाई शहा, श्री. श्रीकांत सामळ, कै. अण्णासाहेब गोगावले, कै. दत्तोबा तांबे यांच्यासारख्या शिक्षण आणि व्यावसायिक क्षेत्रातील सहकाऱ्यांनी पाहिलेल्या स्वप्नाला सत्यात येऊन पहाता पहाता दोन तपे पूर्ण झाली. 'स्व'-रूपवर्धिनीच्या रूपाने हे स्वप्न साकार झाले व अनौपचारिक शैक्षणिक उपक्रमांच्या माध्यमातून एक 'मॉडेल' म्हणून विकसित झाले.

रौप्यमहोत्सवी वर्षात पदार्पण करताना या सर्वांच्या डोळ्यासमोर ही दोन तपांची वाटचाल उभी आहे. 'स्व'-रूपवर्धिनीचे रौप्यमहोत्सवी वर्ष साजरे कसे व्हावे याचा विचार न्यासाच्या पदाधिकाऱ्यांपासून ते शाखा पातळीवरील युवा कार्यकर्त्यांच्या पातळीवर करण्यात आला. १३ मे २००३ ते १२ मे २००४ हे संपूर्ण वर्ष विविध उपक्रमांच्या माध्यमातून साजरे करायचे ठरले आणि तयारीला सुरुवात झाली.

पूर्वतयारीचे कार्यक्रम

प्रत्यक्ष १३ मे २००३ रोजी रौप्यमहोत्सवी वर्षाचा प्रारंभ होणार असला, तरी त्याच्या स्वागताची तयारी मार्च महिन्यापासूनच झाली.

'स्व'-रूपवर्धिनीच्या शाखेत वर्धक म्हणून (विद्यार्थी म्हणून) आलेले आणि आता नोकरी व्यवसायाच्या विविध वाटांवर कर्तृत्व सिध्द करीत असलेले अनेक विद्यार्थी या कालावधीत वर्धिनीच्या संस्कार कार्यक्रमांचे साक्षी आहेत. विविध क्षेत्रात असलेल्या या

सर्वांना मेळाव्याच्या निमित्ताने एकत्र आणण्याच्या हेतूने युवक-युवती मेळाव्यांना १६ मार्च पासूनच प्रारंभ झाला. वर्धिनीचे काम ज्या शाखेद्वारे सुरू झाले अशा रामकृष्ण शाखेपासून ते वर्धिनीच्या बालवाडीत, नंतर बालशाखेत आणि आता युवक-युवती वयोगटात असलेल्या कार्यकर्त्यांचे मेळावे झाले. प्रत्येक मेळावा हा एक आनंदाचा ठेवा होता. अनेकजण एकमेकांना अनेक वर्षांनंतर भेटत होते. या भेटीत 'अरे केवढा बदललास', 'ए लेका फुटबॉलसारखा फुगलास की' अशी थडामस्करी सहजतेने होत होती. त्याचवेळी विद्यार्थी दशेत केलेल्या अनेक दंगामस्तीचे क्षण आठवून त्या काळात अनेकजण डोकावत होते. ज्या ज्येष्ठ शिक्षकांमुळे आपण उभे राहिलो, त्यांना पाहिल्यावर नम्रतेने वाकतानाच किती छोट्या छोट्या गोष्टीतून वर्धिनीने घडवले हे सांगायला अनेकजण उत्सुक असायचे. या सर्व मेळाव्यांतून सुमारे ३५० युवक-युवतींचा सहभाग लाभला. या मेळाव्याच्या निमित्ताने सर्वापर्यंत पोहोचण्याचा मार्ग अधिक स्पष्ट झाला.

व्यवसायी युवक मासिक बैठक

या मेळाव्यांचे फलित म्हणजे नोकरी, व्यवसाय करणारे युवक महिन्यातून एकदा एकत्र यायला सुरुवात झाली. या एकत्रित बैठकीत या वर्षी विविध विषय रंगले त्यामध्ये खालील विषयांचा अंतर्भाव होता:-

- * पोखरण अणुस्फोट ... (ध्वनिफित ..
- * स्वयंप्रसन्नता (श्री. अविनाश जोशी)
- * मला भावलेल्या कविता ... कवितावाचन

स्वतःला जाणून कसे घ्यायचे, स्वतःला जिंकायचे कसे हे जो शिकला त्याला अमोलिक धन प्राप्त झाले.

* कोजागिरी (गीतरामायण गीतांचा कार्यक्रम - गायक - श्री. शशांक दिवेकर)

* माझ्या जीवनातील प्रेरणादायी प्रसंग - कृ. ल. पटवर्धन

* व्यवसायी युवकांच्या शक्तीचा उपयोग वर्धिनीच्या कामाला कसा होईल? (गटचर्चा)

कृतज्ञता मेळावा ... १३ मे २००३

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
र्षि
क
वृ
त्त

पंचवीस वर्षापूर्वी शिक्षणातील हा अनौपचारिक उपक्रम जन्माला आला. जन्माला आलेल्या या नव्या उपक्रमाला नाव नव्हते. कालांतराने 'स्व'-रूपवर्धिनी हे त्याला नाव मिळाले. या उपक्रमाला स्वतःचे असे स्थान नव्हते आणि पाठीशी कुठले आर्थिक बळही नव्हते. कालांतराने स्वतःची जागाही उपलब्ध झाली. परंतु सुरुवातीच्या काळात पुण्याच्या पूर्वभागातील एका कोपऱ्यात उभे रहाण्याची धडपड करणाऱ्या या कामाला अनेकांनी आपले आधाराचे टिपरू लावले, आत्मीयतेने पाठीवरून हात फिरवले. कुणी आपले गोंदाम अभ्यास-तासिकांसाठी दिले, तर कुणाचे स्वयंपाकघर विद्यार्थ्यांची प्रयोगशाळा बनली. कुणाच्या दिवाणखान्यात वर्धिनीचे ग्रंथालय सजले, तर कुणाच्या संपूर्ण घरातच वर्धिनीने आपले कार्यालय थाटले. म.न.पा. आणि खाजगी संस्थांनी आपापल्या शाळा व मैदाने उपलब्ध करून दिली. शाळांच्या वर्गामध्ये वीज नाही हे पाहून कुणा शेजाऱ्याने ही अडचण दूर केली. तर प्रतिभावान कवींनी प्रेरणादायी प्रार्थना जन्माला घातली. लक्षावधी रूपये सहजपणे या कामासाठी उपलब्ध करून देणारे हात जसे या कामाच्या पाठीशी उभे राहिले, तसे हातावर पोट असलेल्या कुणा श्रमिकांनी मुलांच्या कौतुकासाठी आपली दिवसभराची कमाई उधळून टाकली. वर्धिनीच्या आजवरच्या या वाटचालीत खरोखरीच हजारो जणांचा

सहभाग या कामाला लाभला. या सर्वांविषयी वाटणारी कृतज्ञता प्रकट करण्याच्या हेतूने एका परिवार स्नेहमेळाव्याचे आयोजन १३ मे रोजी करण्यात आले. १८० स्नेही या कार्यक्रमाला उपस्थित होते. त्या सर्वासमोर गेल्या दोन तपांचा आढावा विस्ताराने मांडला गेला. तसेच वर्धिनीच्या आगामी योजनांचीही माहिती उपस्थितांना करून देण्यात आली.

जाहीर शुभारंभ

परिवार स्नेहमेळ्याने रौप्यमहोत्सवी वर्षातील कार्यक्रमांना औपचारिक सुरुवात जरी झाली, तरी हा विषय समाजापर्यंत पोहोचवा या हेतूने रविवार दिनांक १ जून रोजी रौप्यमहोत्सवी वर्षाचा जाहीर शुभारंभ करण्याचे निश्चित झाले. शिक्षण क्षेत्रातील श्री. वि. वि. चिपळूणकर, श्री. पु. ग. वैद्य यांच्यासारख्या तज्ज्ञ व अधिकारी व्यक्तींनी 'स्व'-रूपवर्धिनीविषयी वृत्तपत्रातून लेख लिहून या विषयाला चालना दिली. तर पुण्यातील काही वृत्तपत्रांनी विशेष लेख लिहून वर्धिनीची ही वाटचाल अनेकांपर्यंत पोहोचवली. वालगंधर्व रंगमंदिरात झालेल्या या जाहीर शुभारंभाचे अध्यक्षस्थान प्रसिध्द शास्त्रज्ञ पद्मभूषण डॉ. रघुनाथ माशेलकर यांनी भूषविले. रौप्यमहोत्सव स्वागत समितीचे सदस्य सर्वथी पु. ग. वैद्य, खासदार प्रदीप रावत, डॉ. गिरीधराव वापट, डॉ. के. एच. संचेती, डॉ. द. ना. धनागरे, डॉ. एस. शिवराम,

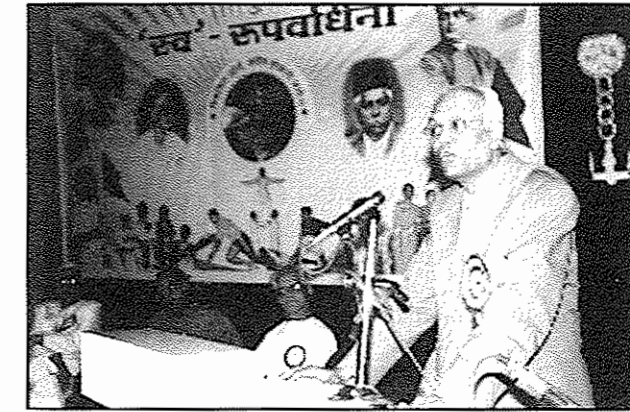
स्वतःला जाणणे म्हणजे स्वतःच्या क्रिया प्रतिक्रिया यांच्यामागील हेतू समजून घेणे,
स्वतःमध्ये जे जे घडते त्याचे कारण आणि स्वरूप समजून घेणे.

डॉ. प्रमोद लाले हेही याप्रसंगी उपस्थित होते. याप्रसंगी वर्धिनीच्या गेल्या २५ वर्षातील कामाचा आढावा उपस्थितांच्या समोर ठेवण्यात आला. पद्मभूषण डॉ. रघुनाथ माशेलकर यांनी अनौपचारिक माध्यमातून चाललेल्या या कामाची स्तुती करित असतानाच आगामी काळात 'स्व'-रूपवर्धिनीचे मॉडेल देशभरात पोहोचले पाहिजे अशी अपेक्षा व्यक्त केली. आपल्या बालवयात शिक्षकांनी आपल्यावर केलेल्या संस्काराचा संदर्भ देत त्यांनी 'संस्कारक्षम' शिक्षणाची या देशाला किती गरज आहे, हे आग्रहपूर्वक प्रतिपादन केले. त्यांचे संपूर्ण भाषणच एक प्रेरणासत्र होते व म्हणूनच ते जसेच्या तसे खाली देत आहोत.

"ज्यांनी 'स्व'-रूपवर्धिनीचं स्वप्न पंचवीस वर्षापूर्वी पाहिलं आणि ते सत्य केलं. ते मा. किशाभाऊ पटवर्धन, श्रद्धेय मोरोपंत पिंगळे आणि मंचावरील सर्व मान्यवर. गेल्या पंचवीस वर्षांत या व्यासपीठावर बोलण्याची संधी मला अनेक वेळा मिळाली आहे. काही वेळा सकाळी, काही वेळा संध्याकाळी. पण मला वाटतं आजची ही सकाळ अत्यंत संस्मरणीय, अत्यंत रम्य अशी सकाळ आहे. कारण 'स्व'-रूपवर्धिनीच्या पंचवीस वर्षांच्या वाटचालीचं आपण कौतुक करीत आहोत. आज ज्यांनी 'स्व'-रूपवर्धिनी घडवली आणि त्या 'स्व'-रूपवर्धिनीतून जी मुलं घडवली गेली, समाज घडवला या सर्वांना आपण अभिवादन करत आहोत. 'स्व'-रूपवर्धिनीचं ध्येय

ज्यांच्यामध्ये विकासक्षमता आहे. अशांच्या सर्वांगीण व्यक्तिविकसनावरोवर सामाजिक वांछिलकीची जोड देऊन आणि अनौपचारिक शैक्षणिक उपक्रमांतून प्रेरणादायी शिक्षणाचे अत्यंत उत्कृष्ट काम गेल्या पंचवीस वर्षांमध्ये वर्धिनीने केलेले आहे. मला 'स्व'-रूपवर्धिनीचे अभिनंदन तर करायचं आहेच; पण त्याचबरोबर आता जी पुढची वाटचाल आहे - "रौप्यमहोत्सवाकडून सुवर्णमहोत्सवाकडे" ही वाटचाल, भविष्याकडची वाटचाल, आपण पहायची आहे. आणि मी जे थोडंसं बोलणार आहे ते भविष्याविषयी बोलणार आहे. कुणीसं म्हटलं आहे की 'I only think of the future because that is where I am going to spend the rest of my life.'

अत्यंत उच्च आहे. उपेक्षित, प्रज्ञावान विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास. असे विद्यार्थी, ज्यांना विकासासाठी अनुकूल वातावरण नाही; पण

हे भविष्य घडतं कसं ? एका विचारवंत माणसानं म्हटलेले आहे की, त्यात तीन घटक असतात. एक म्हणजे भूतकाळ. भूतकाळ विसरून आपण भविष्यकाळ घडवू शकत नाही. दुसरं म्हणजे काही अशा अनपेक्षित गोष्टी की ज्यांच्याविषयी आपण काहीही करू शकत नाही. आता चीनमध्ये 'सारस' आलं, त्याला चीनही काही करू शकत नाही. ११ सप्टेंबरची घटना झाली, आणि अमेरिकेचं आयुष्य बदललं. जगातसुद्धा वेगळे वारे वाहू लागले. हे अनपेक्षित

स्वतःला जिकणे म्हणजे जे करण्याचा निश्चयच झालेला आहे ते करणे,
दुसरे काहीच न करणे, मोह, अभिलाषा, वृथा कल्पना यांना मार्गात आड टाकू न देणे.

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
र्षि
क
वृ
त्त

* कोजागिरी (गीतरामायण गीतांचा कार्यक्रम - गायक - श्री. शशांक दिवेकर) * माझ्या जीवनातील प्रेरणादायी प्रसंग - कृ. ल. पटवर्धन

* व्यवसायी युवकांच्या शक्तीचा उपयोग वर्धनीच्या कामाला कसा होईल? (गटचर्चा)

कृतज्ञता मेळावा ... १३ मे २००३

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
र्षि
क
वृ
त्त

पंचवीस वर्षापूर्वी शिक्षणातील हा अनौपचारिक उपक्रम जन्माला आला. जन्माला आलेल्या या उपक्रमाला नाव नव्हते. कालांतराने 'स्व'-रूपवर्धनी हे त्याला नाव मिळाले. या उपक्रमाला स्वतःचे असे स्थान नव्हते आणि पाठीशी कुठले आर्थिक बळही नव्हते. कालांतराने स्वतःची जागाही उपलब्ध झाली. परंतु सुरुवातीच्या काळात पुण्याच्या पूर्वभागातील एका कोपऱ्यात उभे रहाण्याची धडपड करणाऱ्या या कामाला अनेकांनी आपले आधाराचे टिपरू लावले, आत्मीयतेने पाठीवरून हात फिरवला. कुणी आपले गोदाम अभ्यास-तासिकांसाठी दिले, तर कुणाचे स्वयंपाकघर विद्यार्थ्यांची प्रयोगशाळा बनली. कुणाच्या दिवाणखान्यात वर्धनीचे ग्रंथालय सजले, तर कुणाच्या संपूर्ण घरातच वर्धनीने आपले कार्यालय थाटले. म.न.पा. आणि खाजगी संस्थांनी आपापल्या शाळा व मैदाने उपलब्ध करून दिली. शाळांच्या वर्गामध्ये वीज नाही हे पाहून कुणा शेजाऱ्याने ही अडचण दूर केली. तर प्रतिभावान कवींनी प्रेरणादायी प्रार्थना जन्माला घातली. लक्षावधी रूपये सहजपणे या कामासाठी उपलब्ध करून देणारे हात जसे या कामाच्या पाठीशी उभे राहिले, तसे हातावर पोट असलेल्या कुणा श्रमिकांनी मुलांच्या कौतुकासाठी आपली दिवसभराची कमाई उधळून टाकली. वर्धनीच्या आजवरच्या या वाटचालीत खरोखरीच हजारो जणांचा

सहभाग या कामाला लाभला. या सर्वांविषयी वाटणारी कृतज्ञता प्रकट करण्याच्या हेतूने एका परिवार स्नेहमेळाव्याचे आयोजन १३ मे रोजी करण्यात आले. १८० स्नेही या कार्यक्रमाला उपस्थित होते. त्या सर्वासमोर गेल्या दोन तपांचा आढावा विस्ताराने मांडला गेला. तसेच वर्धनीच्या आगामी योजनांचीही माहिती उपस्थितांना करून देण्यात आली.

जाहीर शुभारंभ

परिवार स्नेहमेळ्याने रौप्यमहोत्सवी वर्षातील कार्यक्रमांना औपचारिक सुरुवात जरी झाली, तरी हा विषय समाजापर्यंत पोहोचावा या हेतूने रविवार दिनांक १ जून रोजी रौप्यमहोत्सवी वर्षाचा जाहीर शुभारंभ करण्याचे निश्चित झाले. शिक्षण क्षेत्रातील श्री. वि. वि. चिपळूणकर, श्री. पु. ग. वैद्य यांच्यासारख्या तज्ज्ञ व अधिकारी व्यक्तींनी 'स्व'-रूपवर्धनीविषयी वृत्तपत्रातून लेख लिहून या विषयाला चालना दिली. तर पुण्यातील काही वृत्तपत्रांनी विशेष लेख लिहून वर्धनीची ही वाटचाल अनेकांपर्यंत पोहोचवली. बालगंधर्व रंगमंदिरात झालेल्या या जाहीर शुभारंभाचे अध्यक्षस्थान प्रसिध्द शास्त्रज्ञ पद्मभूषण डॉ. रघुनाथ माशेलकर यांनी भूषविले. रौप्यमहोत्सव स्वागत समितीचे सदस्य सर्वश्री पु. ग. वैद्य, खासदार प्रदीप रावत, डॉ. गिरीधराव वापट, डॉ. के. एच. संचेती, डॉ. द. ना. धनागरे, डॉ. एस. शिवराम,

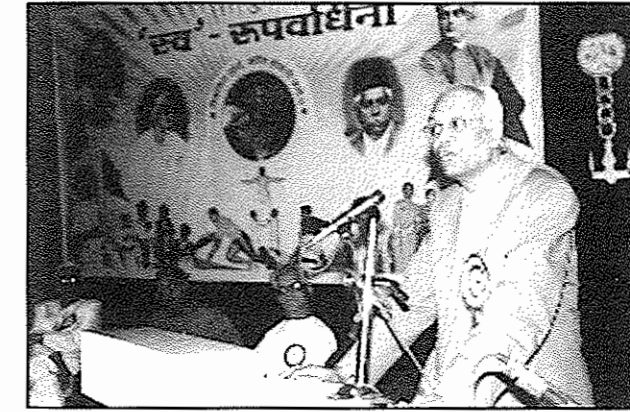
स्वतःला जाणणे म्हणजे स्वतःच्या क्रिया प्रतिक्रिया यांच्यामागील हेतू समजून घेणे,
स्वतःमध्ये जे जे घडते त्याचे कारण आणि स्वरूप समजून घेणे.

डॉ. प्रमोद लाले हेही याप्रसंगी उपस्थित होते. याप्रसंगी वर्धनीच्या गेल्या २५ वर्षातील कामाचा आढावा उपस्थितांच्या समोर ठेवण्यात आला. पद्मभूषण डॉ. रघुनाथ माशेलकर यांनी अनौपचारिक माध्यमातून चाललेल्या या कामाची स्तुती करीत असतानाच आगामी काळात 'स्व'-रूपवर्धनीचे मॉडेल देशभरात पोहोचले पाहिजे अशी अपेक्षा व्यक्त केली. आपल्या बालवयात शिक्षकांनी आपल्यावर केलेल्या संस्काराचा संदर्भ देत त्यांनी 'संस्कारक्षम' शिक्षणाची या देशाला किती गरज आहे, हे आग्रहपूर्वक प्रतिपादन केले. त्यांचे संपूर्ण भाषणच एक प्रेरणासत्र होते व म्हणूनच ते जसेच्या तसे खाली देत आहोत.

"ज्यांनी 'स्व'-रूपवर्धनीचे स्वप्न पंचवीस वर्षापूर्वी पाहिले आणि ते सत्य केले. ते मा. किशाभाऊ पटवर्धन, श्रद्धेय मोरोपंत पिंगळे आणि मंचावरील सर्व मान्यवर. गेल्या पंचवीस वर्षांत या व्यासपीठावर बोलण्याची संधी मला अनेक वेळा मिळाली आहे. काही वेळा सकाळी, काही वेळा संध्याकाळी. पण मला वाटतं आजची ही सकाळ अत्यंत संस्मरणीय, अत्यंत रम्य अशी सकाळ आहे. कारण 'स्व'-रूपवर्धनीच्या पंचवीस वर्षांच्या वाटचालीचं आपण कौतुक करीत आहोत. आज ज्यांनी 'स्व'-रूपवर्धनी घडवली आणि त्या 'स्व'-रूपवर्धनीतून जी मुलं घडवली गेली, समाज घडवला या सर्वांना आपण अभिवादन करत आहोत. 'स्व'-रूपवर्धनीचं ध्येय

ज्यांच्यामध्ये विकासक्षमता आहे. अशांच्या सर्वांगीण व्यक्तिविकसनावरोवर सामाजिक वाधिलकीची जोड देऊन आणि अनौपचारिक शैक्षणिक उपक्रमांतून प्रेरणादायी शिक्षणाचे अत्यंत उत्कृष्ट काम गेल्या पंचवीस वर्षांमध्ये वर्धनीने केलेले आहे. मला 'स्व'-रूपवर्धनीचे अभिनंदन तर करायचं आहेच; पण त्याचबरोबर आता जी पुढची वाटचाल आहे - "रौप्यमहोत्सवाकडून सुवर्णमहोत्सवाकडे" ही वाटचाल, भविष्याकडची वाटचाल, आपण पहायची आहे. आणि मी जे थोडंसं बोलणार आहे ते भविष्याविषयी बोलणार आहे. कुणीसं म्हटलं आहे की 'I only think of the future because that is where I am going to spend the rest of my life.'

अत्यंत उच्च आहे. उपेक्षित, प्रज्ञावान विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास. असे विद्यार्थी, ज्यांना विकासासाठी अनुकूल वातावरण नाही; पण

हे भविष्य घडतं कसं ? एका विचारवंत माणसानं म्हटलेले आहे की, त्यात तीन घटक असतात. एक म्हणजे भूतकाळ. भूतकाळ विसरून आपण भविष्यकाळ घडवू शकत नाही. दुसरं म्हणजे काही अशा अनपेक्षित गोष्टी की ज्यांच्याविषयी आपण काहीही करू शकत नाही. आता चीनमध्ये 'सारस' आलं, त्याला चीनही काही करू शकत नाही. ११ सप्टेंबरची घटना झाली, आणि अमेरिकेचं आयुष्य बदललं. जगातसुध्दा वेगळे वारे वाहू लागले. हे अनपेक्षित

स्वतःला जिकणे म्हणजे जे करण्याचा निश्चय झालेला आहे ते करणे,
दुसरे काहीच न करणे, मोह, अभिलाषा, वृथा कल्पना यांना मार्गात आड टाकू न देणे.

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
र्षि
क
वृ
त्त

रो
य
म
हो
त्स
वी

वा
षि
क

वृ
त्त

झालं. आणखी एक तिसरी गोष्ट असते. आणि त्यात काही बदल करणे आपल्या हातात असते. त्या बदलांमुळे पुढचा भविष्यकाळ घडत असतो. असा बदल करणं, बदल करण्याची दृष्टी असणं, बदल करण्याचं धैर्य असणं, हे व्यक्तिसाठी महत्त्वाचं असतं. समाजासाठी महत्त्वाचं असतं, आणि देशासाठीही महत्त्वाचं असतं आणि त्यामध्ये गतिमान रहाणं फार आवश्यक असतं. म्हणून शिक्षण गतिहीन राहिलं, तर गतिमान समाज बनत नाही. गतिमान समाज बनविण्याचे हे मोठं आव्हान आपल्यासमोर आहे, 'स्व'-रूपवर्धिनीसमोर आहे, देशासमोर आहे.

व्यक्तिमत्व विकासावर 'स्व'-रूपवर्धिनीने बराच भर दिलेला आहे. मुलांचं व्यक्तिमत्व कसं घडतं? त्यात 'घर' हे महत्त्वाचं असतं, 'शिक्षण संस्था' महत्त्वाच्या असतात आणि 'समाजही' महत्त्वाचा असतो. या तीन संस्कार माध्यमांतून मुलांचं व्यक्तिमत्व घडतं. आपण सध्या पाहतो की, भारतामध्ये प्रचंड प्रमाणात शाळा, महाविद्यालये, विश्वविद्यालये आहेत. पण केवळ त्यांची निर्मिती केली म्हणजे राष्ट्र मोठं घडतं, असं नाही. आणि हे घडणारं व्यक्तिमत्व आज आपण पाहिलं, तर त्यात काहीतरी अपूर्णत्व आहे असे दिसते किंवा ते समस्यायुक्त आहे असं दिसतं. याकडे आपण कसं पाहतो हे महत्त्वाचं आहे.

आपण नेहमी म्हणतो की, मुलांचं व्यक्तिमत्व हे स्वयंप्रेरित हवं, स्वयंप्रकाशी हवं, सामर्थ्यसंपन्न हवं! पण असं घडतंय का? नाही. याचं कारण शिक्षण म्हणजे परीक्षा. परीक्षा म्हणजे नोकरी, आणि नोकरी म्हणजे जीवन. अशा प्रकारचं एक समीकरण बनलं आहे. आणि यातून आपल्याला वाट काढायची आहे.

१८३५ मध्ये लॉर्ड मेकॉलेने म्हटलं होतं, की भारतीय माणसं वर्णाने भारतीय असतील;

पण त्यांचा दृष्टिकोन आणि विचारपध्दती इंग्रजांसारखीच असायला हवी. मॅक्समुलरने म्हटलं होतं, की India has been conquered once; but it must be conquered again and the second conquest must be through education.

आपण थोडा विचार केला तर मला वाटतं, ही 'conquest' झाली आहे. कारण आपण शिक्षणपध्दतीमध्ये जो बदल करायला हवा होता तो केलेला नाही. आणि ही त्यावेळची जी शिक्षणपध्दती होती, त्यातून त्यांनी चांगले कारकून निर्माण केले; तंत्रज्ञ निर्माण केले, संशोधक निर्माण केले, पण चांगला मानव कसा निर्माण करायचा, याचा प्रयास दुर्दैवानं झालेला नाही.

आपण व्यक्तिमत्त्वाविषयी बोलतो आणि म्हणतो, की विद्यार्थी ज्ञानार्थी राहिलेले नाहीत, परीक्षार्थी झालेले आहेत, वगैरे वगैरे. कोणते इतर गुण त्यांच्यात यायला हवेत ! महत्त्वाकांक्षा हवी. त्याशिवाय आपण पुढे जाऊ शकत नाही. आत्मविश्वास हवा, निर्णयशक्ती हवी. वैज्ञानिक दृष्टिकोन हवा. फार महत्त्वाचा गुण म्हणजे सर्जनशीलता हवी. विधायक वृत्ती हवी. संस्कारक्षमता हवी, आत्मसंयमन असायला हवं. एकाग्रता असायला हवी. कार्यक्षमता, समायोजन क्षमता आणि एक प्रकारची भावनिक सुरक्षितता हवी आणि सर्वात महत्त्वाचं म्हणजे राष्ट्रप्रेम, राष्ट्रधर्म समजायला हवा. असं व्यक्तिमत्व आज घडतंय का? घडत नाही. म्हणून 'स्व'-रूपवर्धिनीसारख्या संस्था माझ्या मते अत्यंत महत्त्वाच्या आहेत.

आपण नेहमी एकविसाव्या शतकातल्या भारताचं स्वप्न पाहतो. मीही पाहत असतो. मला आता लोक 'Dangerous optimist' म्हणतात, दुर्दम्य आशावादी म्हणतात. मी नेहमी म्हणतो, भारत हा ज्ञानाची महासत्ता बनणार

ध्यानात ठेवा की, तुम्हाला संपूर्ण स्वातंत्र्य आहे.

आहे. पण आपण जर आताच्या भारताकडे पाहिलं, तर काय दिसतं? पन्नास टक्के मुलं शाळेत जातात. त्यापैकी चाळीस टक्के दहावीपर्यंत जातात, त्यातील तीस-पस्तीस टक्के पास होतात. पन्नास टक्के, चाळीस टक्के आणि तीस टक्के यांचा जर आपण संदर्भ गुणाकार विचारात घेतला तर फक्त सहा ते सात टक्के मुले दहावीतून पुढे जातात. कोरियामध्ये हेच प्रमाण सत्तर टक्के आहे. याचा अर्थ आपण हिमनगाचं एक टोक फक्त पहातो आहोत. उरलेला जो हिमनग आहे, याचं काय करायचं हा मोठा प्रश्न आहे. कुठे तरी मी नुकतंच वाचलं, की आठ कोटी मुलं या हिमनगाच्या अदृश्य भागात आहेत. ती शाळेत जात नाहीत किंवा शाळा अर्धवट सोडतात.

नवीन भारत घडविण्यासाठी युवाशक्ती अत्यंत महत्त्वाची आहे. ही शक्ती आपण कशी निर्माण करणार? ही शक्ती तेव्हाच निर्माण होईल, जेव्हा मुलांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा योग्य विकास होईल. एक साधा भाग घ्या. मुलगा दहावीत गेला. त्यानंतर बारावीत गेला. उत्तम जागतिक स्पर्धेमध्ये त्याने प्रचंड काम करून दाखवलं, तरी त्यातला एक भाग म्हणजे 'संवेदनशीलता' या मुद्याकडे बघा. नुकताच आलेला एक अनुभव मी सांगतो. आपल्याला कल्पना असेल, की जवळजवळ एक लाख पन्नास हजार मुलं आय.आय.टी. च्या प्रवेश परीक्षांसाठी बसतात. त्यातली दोन हजार मुलं निवडली जातात. आदित्य बिर्लाच्या नावाने एक शिष्यवृत्ती आहे-संपूर्ण करियरसाठी. ही जी दोन हजार मुले आहेत, त्यातून वीस मुले याकरिता निवडली जातात. ही मुले निवडण्याची कामगिरी आमच्यावर सोपविण्यात आली होती. मी या कमिटीचा चेअरमन होतो. सर्वश्री कस्तुरीरंगन, अनिल काकोडकर हे सभासद होते. आम्ही या वीस मुलांच्या मुलाखती घेतल्या आणि

त्यामध्ये एक मुलगा असा होता, की ज्याने 'रसायन शास्त्राच्या ऑलिंपियाड'मध्ये 'सुवर्णपदक' मिळवलं होतं. या ऑलिंपियाडमध्ये भाग घेण्याकरता जवळजवळ छप्पन्न देशांतली मुलं आली होती. प्रचंड स्पर्धा होती आणि त्यामध्ये हा मुलगा पहिला आला. अभिमान वाटावा अशीच ही गोष्ट. मी नेहमी म्हणतो की भारत ऑलिंपिक्समध्ये अॅथलेटिक्ससारख्या क्रीडा प्रकारात गोल्ड मेडल वगैरे मिळवत नाही. परंतु 'When it comes to Olympics of mind, we always win.' या मुलाला आम्ही बरेच प्रश्न विचारले. त्याने सगळ्या प्रश्नांची उत्तरे दिली. उठायच्या आधी मी त्याला एकच प्रश्न विचारला What was the worst Chemical Disaster in the whole world? त्याला हे माहिती नव्हतं. त्याच्या देशात भोपाळला हा अपघात झाला होता. आणि त्याचा परिणाम म्हणून दोन हजार लोक मेले होते. हा इतिहास आहे. 'केमिस्ट्री ऑलिंपियाड'मध्ये संबंध जग ज्यानं जिंकलं, त्या मुलाला आपल्या भारतामध्ये काय घडलं, भारतीयांनी काय सोसलं होतं, रसायनांमुळे काय दुष्परिणाम सोसावा लागला? हे माहिती नव्हतं. ज्याला आपण समाज म्हणतो तो समाज आणि त्याचा शास्त्रज्ञान, तंत्रज्ञान, विज्ञान यांच्याशी कसा संबंध असायला हवा, सामाजिक बांधीलकी कशी असायला हवी याबद्दल अज्ञान होतं. हे मी एक टोकाचं उदाहरण घेऊन सांगतो. जो मुलगा महानगरपालिकेच्या शाळेत गेलेला आहे, ज्यानं काही पाहिलेलं नाही, वाचलेलं नाही, त्याची गोष्ट वेगळी. पण ज्या मुलानं जगात आपल्या देशाचा झेंडा फडकवलेला आहे, अशा मुलाला हे माहिती नाही. ही जी शिक्षणपध्दती आहे, यामध्ये विद्यार्थी फक्त परीक्षार्थी होतो आहे.

मी जेव्हा 'स्व'-रूपवर्धिनीचं काम पाहिलं, त्याविषयी बरंच काही वाचलं, काही चर्चाही

याच जीवनात आपण पूर्णयोगी व्हायचे असे ठरविलेत तर याच जीवनात-उरविलेत तर बारा महिन्यातही-पूर्णयोगी व्हाल.

रो
य
म
हो
त्स
वी

वा
षि
क

वृ
त्त

झालं. आणखी एक तिसरी गोष्ट असते. आणि त्यात काही बदल करणे आपल्या हातात असते. त्या बदलांमुळे पुढचा भविष्यकाळ घडत असतो. असा बदल करणं, बदल करण्याची दृष्टी असणं, बदल करण्याचं धैर्य असणं, हे व्यक्तिसाठी महत्त्वाचं असतं. समाजासाठी महत्त्वाचं असतं, आणि देशासाठीही महत्त्वाचं असतं आणि त्यामध्ये गतिमान रहाणं फार आवश्यक असतं. म्हणून शिक्षण गतिहीन राहिलं, तर गतिमान समाज बनत नाही. गतिमान समाज बनविण्याचे हे मोठं आव्हान आपल्यासमोर आहे, 'स्व'-रूपवर्धिनीसमोर आहे, देशासमोर आहे.

व्यक्तिमत्व विकासावर 'स्व'-रूपवर्धिनीने बराच भर दिलेला आहे. मुलांचं व्यक्तिमत्व कसं घडतं? त्यात 'घर' हे महत्त्वाचं असतं, 'शिक्षण संस्था' महत्त्वाच्या असतात आणि 'समाजही' महत्त्वाचा असतो. या तीन संस्कार माध्यमांतून मुलांचं व्यक्तिमत्व घडतं. आपण सध्या पाहतो की, भारतामध्ये प्रचंड प्रमाणात शाळा, महाविद्यालये, विश्वविद्यालये आहेत. पण केवळ त्यांची निर्मिती केली म्हणजे राष्ट्र मोठं घडतं, असं नाही. आणि हे घडणारं व्यक्तिमत्व आज आपण पाहिलं, तर त्यात काहीतरी अपूर्णत्व आहे असे दिसते किंवा ते समस्यायुक्त आहे असं दिसतं. याकडे आपण कसं पाहतो हे महत्त्वाचं आहे.

आपण नेहमी म्हणतो की, मुलांचं व्यक्तिमत्व हे स्वयंप्रेरित हवं, स्वयंप्रकाशी हवं, सामर्थ्यसंपन्न हवं! पण असं घडतंय का? नाही. याचं कारण शिक्षण म्हणजे परीक्षा. परीक्षा म्हणजे नोकरी, आणि नोकरी म्हणजे जीवन. अशा प्रकारचं एक समीकरण बनलं आहे. आणि यातून आपल्याला वाट काढायची आहे.

१८३५ मध्ये लॉर्ड मेकॉलेने म्हटलं होतं, की भारतीय माणसं वर्णाने भारतीय असतील;

पण त्यांचा दृष्टिकोन आणि विचारपध्दती इंग्रजांसारखीच असायला हवी. मॅक्समुलरने म्हटलं होतं, की India has been conquered once; but it must be conquered again and the second conquest must be through education.

आपण थोडा विचार केला तर मला वाटतं, ही 'conquest' झाली आहे. कारण आपण शिक्षणपध्दतीमध्ये जो बदल करायला हवा होता तो केलेला नाही. आणि ही त्यावेळची जी शिक्षणपध्दती होती, त्यातून त्यांनी चांगले कारकून निर्माण केले; तंत्रज्ञ निर्माण केले, संशोधक निर्माण केले, पण चांगला मानव कसा निर्माण करायचा, याचा प्रयास दुर्दैवानं झालेला नाही.

आपण व्यक्तिमत्वाविषयी बोलतो आणि म्हणतो, की विद्यार्थी ज्ञानार्थी राहिलेले नाहीत, परीक्षार्थी झालेले आहेत, वगैरे वगैरे. कोणते इतर गुण त्यांच्यात यायला हवेत ! महत्त्वाकांक्षा हवी. त्याशिवाय आपण पुढे जाऊ शकत नाही. आत्मविश्वास हवा, निर्णयशक्ती हवी. वैज्ञानिक दृष्टिकोन हवा. फार महत्त्वाचा गुण म्हणजे सर्जनशीलता हवी. विधायक वृत्ती हवी. संस्कारक्षमता हवी, आत्मसंयमन असायला हवं. एकाग्रता असायला हवी. कार्यक्षमता, समायोजन क्षमता आणि एक प्रकारची भावनिक सुरक्षितता हवी आणि सर्वात महत्त्वाचं म्हणजे राष्ट्रप्रेम, राष्ट्रधर्म समजायला हवा. असं व्यक्तिमत्व आज घडतंय का? घडत नाही. म्हणून 'स्व'-रूपवर्धिनीसारख्या संस्था माझ्या मते अत्यंत महत्त्वाच्या आहेत.

आपण नेहमी एकविसाव्या शतकातल्या भारताचं स्वप्न पाहतो. मीही पाहत असतो. मला आता लोक 'Dangerous optimist' म्हणतात, दुर्दम्य आशावादी म्हणतात. मी नेहमी म्हणतो, भारत हा ज्ञानाची महासत्ता बनणार

ध्यानात ठेवा की, तुम्हाला संपूर्ण स्वातंत्र्य आहे.

आहे. पण आपण जर आताच्या भारताकडे पाहिलं, तर काय दिसतं? पन्नास टक्के मुलं शाळेत जातात. त्यापैकी चाळीस टक्के दहावीपर्यंत जातात, त्यातील तीस-पस्तीस टक्के पास होतात. पन्नास टक्के, चाळीस टक्के आणि तीस टक्के यांचा जर आपण संदर्भ गुणाकार विचारात घेतला तर फक्त सहा ते सात टक्के मुले दहावीतून पुढे जातात. कोरियामध्ये हेच प्रमाण सत्तर टक्के आहे. याचा अर्थ आपण हिमनगाचं एक टोक फक्त पहातो आहोत. उरलेला जो हिमनग आहे, याचं काय करायचं हा मोठा प्रश्न आहे. कुठे तरी मी नुकतंच वाचलं, की आठ कोटी मुलं या हिमनगाच्या अदृश्य भागात आहेत. ती शाळेत जात नाहीत किंवा शाळा अर्धवट सोडतात.

नवीन भारत घडविण्यासाठी युवाशक्ती अत्यंत महत्त्वाची आहे. ही शक्ती आपण कशी निर्माण करणार? ही शक्ती तेव्हाच निर्माण होईल, जेव्हा मुलांच्या व्यक्तिमत्वाचा योग्य विकास होईल. एक साधा भाग घ्या. मुलगा दहावीत गेला. त्यानंतर बारावीत गेला. उत्तम जागतिक स्पर्धेमध्ये त्याने प्रचंड काम करून दाखवलं, तरी त्यातला एक भाग म्हणजे 'संवेदनशीलता' या मुद्याकडे बघा. नुकताच आलेला एक अनुभव मी सांगतो. आपल्याला कल्पना असेल, की जवळजवळ एक लाख पन्नास हजार मुलं आय.आय.टी. च्या प्रवेश परीक्षेसाठी बसतात. त्यातली दोन हजार मुलं निवडली जातात. आदित्य बिर्लांच्या नावाने एक शिष्यवृत्ती आहे-संपूर्ण करियरसाठी. ही जी दोन हजार मुले आहेत, त्यातून वीस मुले याकरिता निवडली जातात. ही मुले निवडण्याची कामगिरी आमच्यावर सोपविण्यात आली होती. मी या कमिटीचा चेअरमन होतो. सर्वश्री कस्तुरीरंगन, अनिल काकोडकर हे सभासद होते. आम्ही या वीस मुलांच्या मुलाखती घेतल्या आणि

त्यामध्ये एक मुलगा असा होता, की ज्याने 'रसायन शास्त्राच्या ऑलिंपियाड'मध्ये 'सुवर्णपदक' मिळवलं होतं. या ऑलिंपियाडमध्ये भाग घेण्याकरता जवळजवळ छप्पन्न देशांतली मुलं आली होती. प्रचंड स्पर्धा होती आणि त्यामध्ये हा मुलगा पहिला आला. अभिमान वाटावा अशीच ही गोष्ट. मी नेहमी म्हणतो की भारत ऑलिंपिक्समधील ॲथलेटिक्ससारख्या क्रीडा प्रकारात गोल्ड मेडल वगैरे मिळवत नाही. परंतु 'When it comes to Olympics of mind, we always win.' या मुलाला आम्ही बरेच प्रश्न विचारले. त्याने सगळ्या प्रश्नांची उत्तरे दिली. उठायच्या आधी मी त्याला एकच प्रश्न विचारला What was the worst Chemical Disaster in the whole world? त्याला हे माहिती नव्हतं. त्याच्या देशात भोपाळला हा अपघात झाला होता. आणि त्याचा परिणाम म्हणून दोन हजार लोक मेले होते. हा इतिहास आहे. 'केमिस्ट्री ऑलिंपियाड'मध्ये संबंध जग ज्यानं जिंकलं, त्या मुलाला आपल्या भारतामध्ये काय घडलं, भारतीयांनी काय सोसलं होतं, रसायनांमुळे काय दुष्परिणाम सोसावा लागला? हे माहिती नव्हतं. ज्याला आपण समाज म्हणतो तो समाज आणि त्याचा शास्त्रज्ञान, तंत्रज्ञान, विज्ञान यांच्याशी कसा संबंध असायला हवा, सामाजिक बांधीलकी कशी असायला हवी याबद्दल अज्ञान होतं. हे मी एक टोकाचं उदाहरण घेऊन सांगतो. जो मुलगा महानगरपालिकेच्या शाळेत गेलेला आहे, ज्यानं काही पाहिलेलं नाही, वाचलेलं नाही, त्याची गोष्ट वेगळी. पण ज्या मुलानं जगात आपल्या देशाचा झेंडा फडकवलेला आहे, अशा मुलाला हे माहिती नाही. ही जी शिक्षणपध्दती आहे, यामध्ये विद्यार्थी फक्त परीक्षार्थी होतो आहे.

मी जेव्हा 'स्व'-रूपवर्धिनीचं काम पाहिलं, त्याविषयी बरंच काही वाचलं, काही चर्चाही

याच जीवनात आपण पूर्णयोगी व्हायचे असे ठरविलेत तर याच जीवनात-ठरविलेत तर बारा महिन्यातही-पूर्णयोगी व्हाल.

केल्या; त्यावेळी मला माझ्या लहानपणाची आठवण झाली. 'स्व'-रूपवर्धिनी ज्या उपेक्षित मुलांकरता काम करते, त्यात मीही एक होतो. 'स्व'-रूपवर्धिनी तेव्हा असती, तर मला त्याचा प्रचंड फायदा झाला असता.

पण मी ज्यावेळी शाळेत जात होतो; त्यावेळी थोडसं वेगळं वातावरण होतं. मी इंग्रजी शाळेत शिकलो नाही. अकरावीपर्यंत मराठी शाळेत शिकलो. अर्थात त्यानं काहीही बिघडलं नाही, हेही मला सांगावसं वाटतं. सातवीपर्यंत मी नगरपालिकेच्या शाळेत होतो. 'वेस्ट खेतवाडी अपर प्रायमरी स्कूल' ही माझी शाळा. आम्ही एक उत्तम नागरिक कसे होणार या दिशेनं आमच्या शिक्षकांचे प्रयत्न चालू असतं. ते आम्हाला नागरिकशास्त्र शिकवत असत. मला अजून आठवतयं मंत्रिमंडळ म्हणजे काय? गृहमंत्री म्हणजे काय? वगैरे ते आम्हाला शिकवित असत. आणि सामाजिक भावना म्हणजे काय ? एकमेकांना मदत कशी करायची? याचे धडे तिथे मिळाले. मला अजून आठवतं आहे आमच्या स्लेटच्या पाट्या होत्या. त्याच्यावर खडू, पेन्सिलनं लिहायचं. मग ते पुसण्यासाठी पाणी लागायचं. मला आठवतं आहे की, मी वर्गातला 'पाणीपुरवठा मंत्री' होतो. त्याप्रमाणेच शिस्त राखण्यासाठी 'गृहमंत्री'पण होतो. म्हणजे नागरिक म्हणून पुढे तुमच्या काय जबाबदाऱ्या आहेत, हे आम्हाला त्यावेळी शिकवित असत.

मुलांमधे जिद्द, जिगर, आत्मविश्वास निर्माण करण्याचा प्रचंड प्रयत्न त्या वेळी चालत असे. उत्तम लिहिणं, उत्तम बोलणं हे महत्त्वाचं होतं. आमची हस्तलिखित स्पर्धा असे. उत्तम हस्ताक्षराची स्पर्धा असे. त्यात आम्ही भाग घेत असू. सानेगुरूजी कथामाला असे. स्वच्छता दिन असायचा. हातात झाडू घेऊन मुंबई स्वच्छ करायला आम्ही जात असू.

आमच्या भावे सरांनी 'केवळ पुस्तकात तुम्ही राहू नका. बाहेरचं जग पहा' यावर प्रचंड भर दिला होता. 'साबण कसा तयार करायचा?' या विषयावर मुलं उत्तम लेखन करतील, डायग्रॅम काढतील. दहा पैकी दहाच काय, बाराही गुण मिळवतील. पण तो साबण कसा तयार होतो, हे प्रत्यक्ष कोण पाहणार ! त्यावेळी भावे सर आम्हाला हिंदुस्थान लिट्हरच्या फॅक्टरीत ट्रामने घेऊन जायचे. ट्रामचे तिकीट पाच पैसे असे. आमच्यासारख्या मुलांना ते पाच पैसेही परवडत नसत. भावे सरही गरीब होते. पण ते स्वतः आमचे पैसे भरत असत. तुम्ही हे जग पहा. त्या जगाकडे पाहून शिका. निसर्गाकडे पहा; असं आम्हाला ते नेहमी शिकवत असत. आपल्यावर समाजाची एक जबाबदारी असते. मी अकरावी पास झालो. जयहिंद कॉलेजमध्ये गेलो. दोराबजी टाटा ट्रस्टच्या शिष्यवृत्तीवर मी शिकलो. साठ रूपये दरमहा अशी ही स्कॉलरशिप होती. मला सहा वर्षासाठी ती मिळाली होती. एस.एस.सी. ते इंटर सायन्स व नंतर केमिकल इंजिनियरिंगची चार वर्षे. पण ते साठ रूपये मला फार मोलाचे होते. साठ रूपये म्हणजे एक डॉलर. I always say what that dollar added in my life, was so much, definitely more than what that dollar subtracted from Tatas. हे मी का सांगतो. कारण त्यावेळी ते साठ रूपये केवळ नुसते एका माशेलकरला देण्यात आले नाहीत, तर तो भारताचा एक उत्तम नागरिक कसा होईल, यासाठी प्रयत्न केले गेले.

मराठीत शिकल्यामुळे माझं काही इंग्रजी विशेष चांगलं नव्हतं. एक ऐंशी वर्षाची वृद्ध पारशी बाई मला इंग्रजी शिकवायची. तिने जे.आर.डी. टाटांची आम्हाला ओळख करून दिली. ही ओळख अगदी लहान असताना करून दिली. मोठं होऊन काय व्हायला पाहिजे, हे दाखवण्यासाठी.

सर्व भावकलोळांपलीकडे आपल्या अस्तित्वाच्या नीरव गहनतेत ईश्वरीय मानस जाणिवेचा एक दीप चिरंतन प्रकाशत असतो.

आपली संस्कृती काय आहे हे समजण्यासाठी, आमचे शिक्षक आम्हाला म्युझियममध्ये घेऊन जात असत. ज्याप्रकारचे प्रयत्न आज 'स्व'-रूपवर्धिनी करते आहे असे मार्गदर्शन आम्हाला मिळत असे. मुलांना असे मार्गदर्शन करण्याची जबाबदारी शिक्षक, समाज, पालक घेत असत. पालक म्हणजे केवळ आईवडील असं नाही. पालक व आईवडील यात फरक आहे. हा फरक आज का नाही, याचा विचार करायला हवा.

आपल्याकडे प्रचंड गुणवत्ता आहे. गेल्या दोन ते अडीच महिन्यांत मी महाराष्ट्रात बराच हिंडलो. चिपळूण, सातारा, कराड, सांगली. इतकी हुशार, गुणवान, सुंदर बुद्धिमत्तेची मुलं मी पाहिली. यांना संधी मिळणं आवश्यक आहे. त्यांचं व्यक्तिमत्त्व घडवणं आवश्यक आहे.

जेव्हा आपण पुढच्या भारताकडे पहातो, तेव्हा आपण एक लक्षात घ्यायला पाहिजे, की, विद्यार्थी, पालक, शिक्षक आणि समाज ही एक साखळी आहे. त्याच्यामधून फक्त विद्यार्थी वेगळा करून चालणार नाही. मी ३ जानेवारी २००० ला इंडियन सायन्स कॉॅंग्रेसचा अध्यक्ष होतो तेव्हा मी एक पंचसूत्री मांडली होती. त्याचा संदर्भही येथे देण्यात आला होता.

- १) बालकेंद्रित शिक्षण
- २) स्त्री-केंद्रित परिवार
- ३) मनुष्यकेंद्रित विकास
- ४) ज्ञानाधिष्ठित समाज
- ५) सर्जनशील भारत.

माझ्या या भाषणानं प्रेरित होऊन एक संस्था स्थापन करण्यात आली होती. झोपडपट्टीतली जी मुलं आहेत, त्यांना कसं शिक्षण मिळेल हे त्यांनी पहाण्याचं ठरवलं. आपल्या समाजातील अत्यंत सामान्य माणसांनी आपले स्वतःचे पैसे घालून ही संस्था उभी केली. याचा जास्त गाजावाजा, वर्तमानपत्रात प्रसिध्दी असं काही झालेलं नाही. पण ती संस्था आजही काम

करीत आहे. या संस्थेचं उद्घाटन मी केलं. कुठे केलं? एन.सी.एल च्या एअरकंडिशनड ऑडिटोरियममध्ये नव्हे; तर प्रत्यक्ष त्या झोपडपट्टीमध्ये. मी तिथे त्यांच्यात दोन अडीच तास होतो. त्या मुलांशी आणि पालकांशी मी बोललो. या मुलांची आई सर्व ठरवते म्हणून भर मुलांच्या पालकांवर असतो. ते अत्यंत महत्त्वाचे आहेत. घरातली वागणूक, परिसरातली वागणूक ही शेवटी मुलांना घडवते. तसेच त्यांचे शिक्षक. शिक्षक हा पेशा नसून ती एक वृत्ती आहे. आणि ते खरं महत्त्वाचं आहे. राष्ट्रभक्ती, स्वदेशीवृत्ती आपण विद्यार्थ्यांत कशी जागृत करू शकू हे शिक्षकांनी पाहिले पाहिजे.

मला आठवतं आहे. सायन्स कॉॅंग्रेसचा सोहळा झाल्यानंतर एक जेवण आयोजित केलेलं होतं. आपले पंतप्रधान तिथे बसलेले होते. आम्ही सर्व एकत्र बसले होते. त्यावेळी माझ्या या भाषणावर चर्चा झाली. त्यावेळी मी म्हटलं "भावे सरांनी या माशेलकरला घडवलं. त्या माशेलकरचा आज सत्कार होतो आहे. तो आज अध्यक्ष झालेला आहे; पण त्या भावे सरांना आज विसरलं गेलं आहे. असे भावे सर आज आहेत कुठे? असं का घडतं?" त्यावेळी पंतप्रधान मला म्हणाले "आपको पता है ये भावे सर आज क्यों नहीं होते?" मी उत्तर दिलं, "मला सांगता येणार नाही." पंतप्रधान म्हणाले "क्योंकि उनको समाजमें प्रतिष्ठा नहीं!" सर्वांनी या गोष्टीचा विचार करायला हवा.

सर्वात शेवटी मला असं सांगावसं वाटतं, की भारताचं भवितव्य ही मुलं घडविणार आहेत. आणि या मुलांना घडविण्याचं काम केवळ सरकारचं नाही. हे काम समाजाचं आहे. शिक्षकांचे आहे, पालकांचं आहे. आणि 'स्व'-रूपवर्धिनीसारख्या संस्थांचं आहे. माझ्या मते अशा संस्था केवळ पुण्यातच नव्हे, मुंबईतच नव्हे; तर संपूर्ण भारतात निर्माण व्हायला हव्या

आपण स्वतःला श्रेष्ठही समजू नये आणि कनिष्ठही समजू नये.
ईश्वराच्या मनात आपली जशी मूर्ति घडवायची असेल तसे आपण स्वतःला घडवू द्यावे.

केल्या; त्यावेळी मला माझ्या लहानपणाची आठवण झाली. 'स्व'-रूपवर्धिनी ज्या उपेक्षित मुलांकरता काम करते, त्यात मीही एक होतो. 'स्व'-रूपवर्धिनी तेव्हा असती, तर मला त्याचा प्रचंड फायदा झाला असता.

पण मी ज्यावेळी शाळेत जात होतो; त्यावेळी थोडसं वेगळं वातावरण होतं. मी इंग्रजी शाळेत शिकलो नाही. अकरावीपर्यंत मराठी शाळेत शिकलो. अर्थात त्यानं काहीही बिघडलं नाही, हेही मला सांगावसं वाटतं. सातवीपर्यंत मी नगरपालिकेच्या शाळेत होतो. 'वेस्ट खेतवाडी अपर प्रायमरी स्कूल' ही माझी शाळा. आम्ही एक उत्तम नागरिक कसे होणार या दिशेनं आमच्या शिक्षकांचे प्रयत्न चालू असतं. ते आम्हाला नागरिकशास्त्र शिकवत असत. मला अजून आठवतयं मंत्रिमंडळ म्हणजे काय? गृहमंत्री म्हणजे काय? वगैरे ते आम्हाला शिकवीत असत. आणि सामाजिक भावना म्हणजे काय? एकमेकांना मदत कशी करायची? याचे धडे तिथे मिळाले. मला अजून आठवतं आहे आमच्या स्लेटच्या पाट्या होत्या. त्याच्यावर खडू, पेन्सिलनं लिहायचं. मग ते पुसण्यासाठी पाणी लागायचं. मला आठवतं आहे की, मी वर्गातला 'पाणीपुरवठा मंत्री' होतो. त्याप्रमाणेच शिस्त राखण्यासाठी 'गृहमंत्री'पण होतो. म्हणजे नागरिक म्हणून पुढे तुमच्या काय जबाबदाऱ्या आहेत, हे आम्हाला त्यावेळी शिकवीत असत.

मुलांमध्ये जिद्द, जिगर, आत्मविश्वास निर्माण करण्याचा प्रचंड प्रयत्न त्या वेळी चालत असे. उत्तम लिहिणं, उत्तम बोलणं हे महत्त्वाचं होतं. आमची हस्तलिखित स्पर्धा असे. उत्तम हस्ताक्षराची स्पर्धा असे. त्यात आम्ही भाग घेत असू. सानेगुरुजी कथामाला असे. स्वच्छता दिन असायचा. हातात झाडू घेऊन मुंबई स्वच्छ करायला आम्ही जात असू.

आमच्या भावे सरांनी 'केवळ पुस्तकात तुम्ही राहू नका. बाहेरचं जग पहा' यावर प्रचंड भर दिला होता. 'साबण कसा तयार करायचा? या विषयावर मुलं उत्तम लेखन करतील, डायग्रॅमस काढतील. दहा पैकी दहाच काय, बाराही गुण मिळवतील. पण तो साबण कसा तयार होतो, हे प्रत्यक्ष कोण पाहणार! त्यावेळी भावे सर आम्हाला हिंदुस्थान लिट्हरच्या फॅक्टरीत ट्रामने घेऊन जायचे. ट्रामचे तिकीट पाच पैसे असे. आमच्यासारख्या मुलांना ते पाच पैसेही परवडत नसत. भावे सरही गरीब होते. पण ते स्वतः आमचे पैसे भरत असत. तुम्ही हे जग पहा. त्या जगाकडे पाहून शिका. निसर्गाकडे पहा; असं आम्हाला ते नेहमी शिकवत असत. आपल्यावर समाजाची एक जबाबदारी असते. मी अकरावी पास झालो. जयहिंद कॉलेजमध्ये गेलो. दोराबजी टाटा ट्रस्टच्या शिष्यवृत्तीवर मी शिकलो. साठ रूपये दरमहा अशी ही स्कॉलरशिप होती. मला सहा वर्षासाठी ती मिळाली होती. एस.एस.सी. ते इंटर सायन्स व नंतर केमिकल इंजिनियरिंगची चार वर्षे. पण ते साठ रूपये मला फार मोलाचे होते. साठ रूपये म्हणजे एक डॉलर. I always say what that dollar added in my life, was so much, definitely more than what that dollar subtracted from Tatas. हे मी का सांगतो. कारण त्यावेळी ते साठ रूपये केवळ नुसते एका माशेलकरला देण्यात आले नाहीत, तर तो भारताचा एक उत्तम नागरिक कसा होईल, यासाठी प्रयत्न केले गेले.

मराठीत शिकल्यामुळे माझं काही इंग्रजी विशेष चांगलं नव्हतं. एक ऐंशी वर्षाची वृद्ध पारशी बाई मला इंग्रजी शिकवायची. तिने जे.आर.डी. टाटांची आम्हाला ओळख करून दिली. ही ओळख अगदी लहान असताना करून दिली. मोठं होऊन काय व्हायला पाहिजे, हे दाखवण्यासाठी.

सर्व भावकल्लोळांपलीकडे आपल्या अस्तित्वाच्या नीरव गहनतेत ईश्वरीय मानस जाणिवेचा एक दीप चिरंतन प्रकाशत असतो.

आपली संस्कृती काय आहे हे समजण्यासाठी, आमचे शिक्षक आम्हाला म्युझियममध्ये घेऊन जात असत. ज्याप्रकारचे प्रयत्न आज 'स्व'-रूपवर्धिनी करते आहे असे मार्गदर्शन आम्हाला मिळत असे. मुलांना असे मार्गदर्शन करण्याची जबाबदारी शिक्षक, समाज, पालक घेत असत. पालक म्हणजे केवळ आईवडील असं नाही. पालक व आईवडील यात फरक आहे. हा फरक आज का नाही, याचा विचार करायला हवा.

आपल्याकडे प्रचंड गुणवत्ता आहे. गेल्या दोन ते अडीच महिन्यांत मी महाराष्ट्रात बराच हिंडलो. चिपळूण, सातारा, कराड, सांगली. इतकी हुशार, गुणवान, सुंदर बुद्धिमत्तेची मुलं मी पाहिली. यांना संधी मिळणं आवश्यक आहे. त्यांचं व्यक्तिमत्त्व घडवणं आवश्यक आहे.

जेव्हा आपण पुढच्या भारताकडे पहातो, तेव्हा आपण एक लक्षात घ्यायला पाहिजे, की, विद्यार्थी, पालक, शिक्षक आणि समाज ही एक साखळी आहे. त्याच्यामधून फक्त विद्यार्थी वेगळा करून चालणार नाही. मी ३ जानेवारी २००० ला इंडियन सायन्स कॉॅंग्रेसचा अध्यक्ष होतो तेव्हा मी एक पंचसूत्री मांडली होती. त्याचा संदर्भही येथे देण्यात आला होता.

- १) बालकेंद्रित शिक्षण २) स्त्री-केंद्रित परिवार
- ३) मनुष्यकेंद्रित विकास ४) ज्ञानाधिष्ठित समाज
- ५) सर्जनशील भारत.

माझ्या या भाषणानं प्रेरित होऊन एक संस्था स्थापन करण्यात आली होती. झोपडपट्टीतली जी मुलं आहेत, त्यांना कसं शिक्षण मिळेल हे त्यांनी पहाण्याचं ठरवलं. आपल्या समाजातील अत्यंत सामान्य माणसांनी आपले स्वतःचे पैसे घालून ही संस्था उभी केली. याचा जास्त गाजावाजा, वर्तमानपत्रात प्रसिध्दी असं काही झालेलं नाही. पण ती संस्था आजही काम

करीत आहे. या संस्थेचं उद्घाटन मी केलं. कुठे केलं? एन.सी.एल च्या एअरकंडिशनड ऑडिटोरियममध्ये नव्हे; तर प्रत्यक्ष त्या झोपडपट्टीमध्ये. मी तिथे त्यांच्यात दोन अडीच तास होतो. त्या मुलांशी आणि पालकांशी मी बोललो. या मुलांची आई सर्व ठरवते म्हणून भर मुलांच्या पालकांवर असतो. ते अत्यंत महत्त्वाचे आहेत. घरातली वागणूक, परिसरातली वागणूक ही शेवटी मुलांना घडवते. तसेच त्यांचे शिक्षक. शिक्षक हा पेशा नसून ती एक वृत्ती आहे. आणि ते खरं महत्त्वाचं आहे. राष्ट्रभक्ती, स्वदेशीवृत्ती आपण विद्यार्थ्यांत कशी जागृत करू शकू हे शिक्षकांनी पाहिले पाहिजे.

मला आठवतं आहे. सायन्स कॉॅंग्रेसचा सोहळा झाल्यानंतर एक जेवण आयोजित केलेलं होतं. आपले पंतप्रधान तिथे बसलेले होते. आम्ही सर्व एकत्र बसलेले होतो. त्यावेळी माझ्या या भाषणावर चर्चा झाली. त्यावेळी मी म्हटलं "भावे सरांनी या माशेलकरला घडवलं. त्या माशेलकरचा आज सत्कार होतो आहे. तो आज अध्यक्ष झालेला आहे; पण त्या भावे सरांना आज विसरलं गेलं आहे. असे भावे सर आज आहेत कुठे? असं का घडतं?" त्यावेळी पंतप्रधान मला म्हणाले "आपको पता है ये भावे सर आज क्यों नही होते?" मी उत्तर दिलं, "मला सांगता येणार नाही." पंतप्रधान म्हणाले "क्योंकि उनको समाजमें प्रतिष्ठा नहीं!" सर्वांनी या गोष्टीचा विचार करायला हवा.

सर्वात शेवटी मला असं सांगावसं वाटतं, की भारताचं भवितव्य ही मुलं घडविणार आहेत. आणि या मुलांना घडविण्याचं काम केवळ सरकारचं नाही. हे काम समाजाचं आहे. शिक्षकांचे आहे, पालकांचं आहे. आणि 'स्व'-रूपवर्धिनीसारख्या संस्थांचं आहे. माझ्या मते अशा संस्था केवळ पुण्यातच नव्हे, मुंबईतच नव्हे; तर संपूर्ण भारतात निर्माण व्हायला हव्या

आपण स्वतःला श्रेष्ठही समजू नये आणि कनिष्ठही समजू नये.
ईश्वराच्या मनात आपली जशी मूर्ति घडवायची असेल तसे आपण स्वतःला घडवू घावे.

आहेत. त्यांना समाजानं मदत करायला हवी.

आपण एकविसाव्या शतकातील भारताविषयी जेव्हा बोलत असतो, तेव्हा आपण एक ध्यानात घ्यायला हवं, की human Capital (मानव साधनसंपत्ती) हा भारताचा सर्वात मोठा 'Comparative advantage' आहे. संबंध जग त्यासाठी आपणाकडे पहात आहे. नुकताच आम्ही एक अहवाल तयार करून पंतप्रधानांना दिला. त्याच्यामध्ये संबंध जगात जे Demographic changes होत आहेत, ते दिले आहेत. अमेरिका, युरोप, जपान इथं वृद्धांच प्रमाण वाढतं आहे. काही देशांत तीस ते पस्तीस टक्के लोक साठ ते पासष्टवरच्या वयोगटातील असणार आहेत. अशा वेळी या देशांना आवश्यक असं Human Capital कुठून मिळणार अशी मोठ्या प्रमाणात चर्चा चालू आहे. आणि त्यासाठी भारताचे प्रोफाइल करण्यात आले आहे. "चार कोटी जॉब्स आणि दोनशे दशलक्ष डॉलर उत्पन्न" असा हा अहवाल आहे. बॉसिम कन्सल्टिंग कंपनीने आणि काही विचारवंतांनी हा अहवाल तयार केला आहे.

अर्थात् केवळ जगासाठी नव्हे तर आपल्याला आपली काळजी घ्यायला हवी की हे Human Capital आपण कसं तयार करणार. ते सुध्दा केवळ संख्येने नव्हे, तर गुणवत्तेच्या दृष्टीनं तयार व्हायला हवं.

स्वामी विवेकानंदांनी आपल्या भारताविषयी असं लिहून ठेवलंय की, "सरस्वतीचा वरदहस्त व कुशाग्र विश्लेषक बुद्धीची देणगी लाभलेल्या भारतीयांनी निसर्ग आणि जीवनाच्या रूपांच्या केलेल्या अभ्यासाचा सार्थ उल्लेख प्राचीन भारताच्या इतिहासाच्या पानांवर अनेक संदर्भात रेखाटलेला आहे." आजच्या भारताकडे आपण पाहिलं तर मला असं दिसतं, की सरस्वतीचा वरदहस्त आजही

आपणावर आहे. कुशाग्र विश्लेषक बुद्धी आजही आपणाकडे आहे. पण नव्या पिढीला काय हवं आहे ? त्यांना हवं आहे मानव बनवणारं शिक्षण. त्यांना हवा आहे, एक नवीन धर्म - राष्ट्रधर्म, राष्ट्रप्रेम. त्यांना हवा आहे, आत्मविश्वास. त्यांना हवा आहे, व्यक्तिमत्त्वाचा सर्वांगीण विकास. हे जर सगळं झालं, तर माझी खात्री आहे की भारत एक महासत्ता बनेल; महान राष्ट्र बनेल.

आताच मी 'अदम्य, अपुल्या आकांक्षांचे गीत आजला गाऊ', हे कार्यक्रम-गीत ऐकत होतो.

'निश्चय, निष्ठा, नीती यांचे कंकण बांधुन हाती'
जे 'स्व'-रूपवर्धिनीने बांधले आहे,
'व्रतस्थ होऊन व्यापून टाकू विश्वाच्याही भिंती'
विश्वविजेते राष्ट्र अमुचे पुन्हा जगला दावू

फार सुंदर आहे. हे विश्वविजेते राष्ट्र आपल्याला तयार करायचे आहे आणि हे राष्ट्र 'स्व'-रूपवर्धिनी आणि 'स्व'-रूपवर्धिनीसारख्या संस्था निर्माण करणार आहेत.

पुन्हा एकदा आपलं अभिनंदन करतो. अत्यंत महत्त्वाचं, अत्यंत सुंदर काम आपण केलेलं आहात, नवीन राष्ट्र बनवण्याचं. मी आपल्याला सांगू इच्छितो की पुढची पंचवीस वर्षे भारतासाठी अत्यंत महत्त्वाची आहेत. नवीन सहस्रकाविषयी बोलतांना एकविसावें शतक हा देशासाठी Golden Chapter असायला हवा आहे. आपण एकविसाव्या शतकाचं 'गोल्डन बुक' तयार करू. यामध्ये 'स्व'-रूपवर्धिनीचा प्रचंड वाटा असणार आहे. पुन्हा आपलं अभिनंदन करतो. 'स्व'-रूपवर्धिनी हे माझ्या लेखी एक मॉडेल आहे. ती केवळ एक संस्था नव्हे. या मॉडेलचं अनुकरण संबंध भारत करेल. आणि एक विश्वविजेते राष्ट्र आपण निर्माण करू.

प्रांजलता ही योग साधनेतील एक अत्यावश्यक गोष्ट आहे.

अभ्यासिका प्रकल्प कार्यशाळा

रौप्यमहोत्सवी वर्षाच्या निमित्ताने शैक्षणिक क्षेत्रात काही निश्चित स्वरूपाची विधायक आचार-विचारांची भर घालावी याकरिता परिसंवाद, कार्यशाळा असे उपक्रम करण्याचे वर्धिनीने योजले होते. त्यानुसार १६ ऑगस्ट २००३ या दिवशी सकाळी ९.३० ते सायंकाळी ५.३० या वेळात ही कार्यशाळा संपन्न झाली.

ही कार्यशाळा का आयोजित केली जात आहे, तिचा उद्देश कोणता आहे यासंबंधी निवेदने व लेख प्रसिध्द करण्यात आले. त्याला प्रत्यक्ष अभ्यासिका चालविणारे व अशा कामात सहभागी होऊ इच्छिणारे यांचा चांगला प्रतिसाद मिळाला. सुमारे १७५ जण या कार्यशाळेत सहभागी झाले होते.

कार्यशाळेचे उद्घाटन मा. संजयकुमार, आयुक्त, पुणे महानगरपालिका यांनी केले. अशा कार्यशाळा, 'स्व'-रूपवर्धिनीचं कार्य, यांची आज समाजाला खूप आवश्यकता आहे. अशा कामांना आपलं पूर्ण सहकार्य राहिल असं आश्वासनही त्यांनी दिलं.

प्रबोध उद्योगसमूहाचे संचालक प्रा. रामभाऊ डिंबळे यांच्या बीजभाषणाने प्रारंभ झाला. या पिढीच्या विकसनाला, उमलण्याला प्रोत्साहन देणारा कोणी हवा आहे. 'स्व'-रूपवर्धन - (manifestation of perfection - already in you) हा माझा जन्मसिध्द हक्क आहे याची जाणीव करून देणारा कोणी हवा आहे आणि हे काम अभ्यासिकांनी करायचे आहे, असे मनोगत त्यांनी व्यक्त केले.

दुसऱ्या सत्रात प्रा. शरद वाघ यांनी अभ्यासिकांचे संचालन कसे करावे, एक

अभ्यासिका घेणारा कार्यकर्ता म्हणून आपल्याला व्यक्तिशः काय काय करावे लागणार आहे हे सूत्र समोर ठेवून अत्यंत अनोख्या शैलीत आपला विषय मांडला. स्वामी चिन्मयानंद तरुणांना उद्देशून 'You are not useless but you are used less' असे म्हटले याचा उल्लेख करून तरुण पिढीला सकारात्मक कामासाठी उपयोगात आणणे हे अभ्यासिका कार्यकर्त्यांचे लक्ष्य असले पाहिजे, असे सुचविले. यानंतर

१) अभ्यासिका चालवितांना घेणाऱ्या समस्या व त्यांचे निराकरण आणि

२) अभ्यासिकेतील अनुकरणीय, वैशिष्ट्यपूर्ण उपक्रमांचे व प्रेरणादायी प्रसंगांचे अनुभवकथन अशी दोन अनुभवकथन सत्रे झाली. या सत्रांचे संचालन अनुक्रमे श्री. वसंतराव खरे, व श्री. सुभाषराव इनामदार, यांनी केले. त्यानंतरच्या सत्रात ज्ञानप्रबोधिनी प्रशालेचे प्राचार्य श्री. विवेकराव पोंक्षे यांनी 'अभ्यासिकेतील उपक्रमशीलता' या विषयाचे अत्यंत मोजक्या मुद्देसूद शब्दात विचारांना चालना देणारे विवेचन केले. १) विषयानुसार व कालसापेक्ष, परिस्थिती सापेक्ष अशी कौशल्ये आत्मसात करण्यासाठीचे उपक्रम २) वेगवेगळी 'दर्शने' घडवणारे उपक्रम मुलाखती, भेटी, साहित्यदर्शन इत्यादि ३) श्रमानुभव, सेवानुभव, व्यवहारानुभव इ. अनुभव देणारे उपक्रम व्हावेत असे सुचविले. शाळेत 'एकाकडून अनेकांकडे' शिक्षण चालते. पण अभ्यासिकेत अनेकांकडून अनेकांकडे असे शिक्षण चालते. हे अभ्यासिकेचे वैशिष्ट्यही त्यांनी यावेळी सांगितले.

कार्यशाळेचे प्रवर्तक श्री. यशवंतराव लेले यांनी संपूर्ण दिवसभराच्या कार्यशाळेच्या सत्रांचा

इश्वराला फसविण्याचा प्रयत्न करणे हे मनुष्याला फसविण्याचा प्रयत्न करण्यापेक्षा हीन आहे आणि मुखपणाचे आहे.

आहेत. त्यांना समाजानं मदत करायला हवी.

आपण एकविसाव्या शतकातील भारताविषयी जेव्हा बोलत असतो, तेव्हा आपण एक ध्यानात घ्यायला हवं, की human Capital (मानव साधनसंपत्ती) हा भारताचा सर्वात मोठा 'Comparative advantage' आहे. संबंध जग त्यासाठी आपणाकडे पहात आहे. नुकताच आम्ही एक अहवाल तयार करून पंतप्रधानांना दिला. त्याच्यामध्ये संबंध जगात जे Demographic changes होत आहेत, ते दिले आहेत. अमेरिका, युरोप, जपान इथं वृद्धांच प्रमाण वाढतं आहे. काही देशांत तीस ते पस्तीस टक्के लोक साठ ते पासष्टावरच्या वयोगटातील असणार आहेत. अशा वेळी या देशांना आवश्यक असं Human Capital कुठून मिळणार अशी मोठ्या प्रमाणात चर्चा चालू आहे. आणि त्यासाठी भारताचे प्रोफाइल करण्यात आले आहे. "चार कोटी जॉब्स आणि दोनशे दशलक्ष डॉलर उत्पन्न" असा हा अहवाल आहे. बॉसिम कन्सल्टिंग कंपनीने आणि काही विचारवंतांनी हा अहवाल तयार केला आहे.

अर्थात् केवळ जगासाठी नव्हे तर आपल्याला आपली काळजी घ्यायला हवी की हे Human Capital आपण कसं तयार करणार. ते सुध्दा केवळ संख्येने नव्हे, तर गुणवत्तेच्या दृष्टीनं तयार व्हायला हवं.

स्वामी विवेकानंदांनी आपल्या भारताविषयी असं लिहून ठेवलंय की, "सरस्वतीचा वरदहस्त व कुशाग्र विश्लेषक बुद्धीची देणगी लाभलेल्या भारतीयांनी निसर्ग आणि जीवनाच्या रूपांच्या केलेल्या अभ्यासाचा सार्थ उल्लेख प्राचीन भारताच्या इतिहासाच्या पानांवर अनेक संदर्भात रेखाटलेला आहे." आजच्या भारताकडे आपण पाहिलं तर मला असं दिसतं, की सरस्वतीचा वरदहस्त आजही

आपणावर आहे. कुशाग्र विश्लेषक बुद्धी आजही आपणाकडे आहे. पण नव्या पिढीला काय हवं आहे ? त्यांना हवं आहे मानव बनवणारं शिक्षण. त्यांना हवा आहे, एक नवीन धर्म - राष्ट्रधर्म, राष्ट्रप्रेम. त्यांना हवा आहे, आत्मविश्वास. त्यांना हवा आहे, व्यक्तिमत्त्वाचा सर्वांगीण विकास. हे जर सगळं झालं, तर माझी खात्री आहे की भारत एक महासत्ता बनेल; महान राष्ट्र बनेल.

आत्ताच मी 'अदम्य, अपुल्या आकांक्षांचे गीत आजला गाऊ', हे कार्यक्रम-गीत ऐकत होतो.

'निश्चय, निष्ठा, नीती यांचे कंकण बांधुन हाती'
जे 'स्व'-रूपवर्धिनीने बांधले आहे,
'व्रतस्थ होऊन व्यापून टाकू विश्वाच्याही भिंती'
विश्वविजेते राष्ट्र अमुचे पुन्हा जगाला दावू

फार सुंदर आहे. हे विश्वविजेते राष्ट्र आपल्याला तयार करायचे आहे आणि हे राष्ट्र 'स्व'-रूपवर्धिनी आणि 'स्व'-रूपवर्धिनीसारख्या संस्था निर्माण करणार आहेत.

पुन्हा एकदा आपलं अभिनंदन करतो. अत्यंत महत्त्वाचं, अत्यंत सुंदर काम आपण केलेलं आहात, नवीन राष्ट्र बनवण्याचं. मी आपल्याला सांगू इच्छितो की पुढची पंचवीस वर्षे भारतासाठी अत्यंत महत्त्वाची आहेत. नवीन सहस्रकाविषयी बोलतांना एकविसावें शतक हा देशासाठी Golden Chapter असायला हवा आहे. आपण एकविसाव्या शतकाचं 'गोल्डन बुक' तयार करू. यामध्ये 'स्व'-रूपवर्धिनीचा प्रचंड वाटा असणार आहे. पुन्हा आपलं अभिनंदन करतो. 'स्व'-रूपवर्धिनी हे माझ्या लेखी एक मॉडेल आहे. ती केवळ एक संस्था नव्हे. या मॉडेलचं अनुकरण संबंध भारत करेल. आणि एक विश्वविजेते राष्ट्र आपण निर्माण करू.

प्रांजलता ही योग साधनेतील एक अत्यावश्यक गोष्ट आहे.

अभ्यासिका प्रकल्प कार्यशाळा

रौघ्यमहोत्सवी वर्षाच्या निमित्ताने शैक्षणिक क्षेत्रात काही निश्चित स्वरूपाची विधायक आचार-विचारांची भर घालावी याकरिता परिसंवाद, कार्यशाळा असे उपक्रम करण्याचे वर्धिनीने योजले होते. त्यानुसार १६ ऑगस्ट २००३ या दिवशी सकाळी ९.३० ते सायंकाळी ५.३० या वेळात ही कार्यशाळा संपन्न झाली.

ही कार्यशाळा का आयोजित केली जात आहे, तिचा उद्देश कोणता आहे यासंबंधी निवेदने व लेख प्रसिध्द करण्यात आले. त्याला प्रत्यक्ष अभ्यासिका चालविणारे व अशा कामात सहभागी होऊ इच्छिणारे यांचा चांगला प्रतिसाद मिळाला. सुमारे १७५ जण या कार्यशाळेत सहभागी झाले होते.

कार्यशाळेचे उद्घाटन मा. संजयकुमार, आयुक्त, पुणे महानगरपालिका यांनी केले. अशा कार्यशाळा, 'स्व'-रूपवर्धिनीचं कार्य, यांची आज समाजाला खूप आवश्यकता आहे. अशा कामांना आपलं पूर्ण सहकार्य राहिल असं आश्वासनही त्यांनी दिलं.

प्रबोध उद्योगसमूहाचे संचालक प्रा. रामभाऊ डिंबळे यांच्या बीजभाषणाने प्रारंभ झाला. या पिढीच्या विकसनाला, उमलण्याला प्रोत्साहन देणारा कोणी हवा आहे. 'स्व'-रूपवर्धन - (manifestation of perfection - already in you) हा माझा जन्मसिध्द हक्क आहे याची जाणीव करून देणारा कोणी हवा आहे आणि हे काम अभ्यासिकांनी करायचे आहे, असे मनोगत त्यांनी व्यक्त केले.

दुसऱ्या सत्रात प्रा. शरद वाघ यांनी अभ्यासिकांचे संचालन कसे करावे, एक

अभ्यासिका घेणारा कार्यकर्ता म्हणून आपल्याला व्यक्तिशः काय काय करावे लागणार आहे हे सूत्र समोर ठेवून अत्यंत अनोख्या शैलीत आपला विषय मांडला. स्वामी चिन्मयानंद तरुणांना उद्देशून 'You are not useless but you are used less' असे म्हटले याचा उल्लेख करून तरुण पिढीला सकारात्मक कामासाठी उपयोगात आणणे हे अभ्यासिका कार्यकर्त्यांचे लक्ष्य असले पाहिजे, असे सुचविले. यानंतर

१) अभ्यासिका चालवितांना येणाऱ्या समस्या व त्यांचे निराकरण आणि

२) अभ्यासिकेतील अनुकरणीय, वैशिष्ट्यपूर्ण उपक्रमांचे व प्रेरणादायी प्रसंगांचे अनुभवकथन अशी दोन अनुभवकथन सत्रे झाली. या सत्रांचे संचालन अनुक्रमे श्री. वसंतराव खरे, व श्री. सुभाषराव इनामदार, यांनी केले. त्यानंतरच्या सत्रात ज्ञानप्रबोधिनी प्रशालेचे प्राचार्य श्री. विवेकराव पोंक्षे यांनी 'अभ्यासिकेतील उपक्रमशीलता' या विषयाचे अत्यंत मोजक्या मुद्देसूद शब्दात विचारांना चालना देणारे विवेचन केले. १) विषयानुसार व कालसापेक्ष, परिस्थिती सापेक्ष अशी कौशल्ये आत्मसात करण्यासाठीचे उपक्रम २) वेगवेगळी 'दर्शने' घडवणारे उपक्रम मुलाखती, भेटी, साहित्यदर्शन इत्यादि ३) श्रमानुभव, सेवानुभव, व्यवहारानुभव इ. अनुभव देणारे उपक्रम व्हावेत असे सुचविले. शाळेत 'एकाकडून अनेकांकडे' शिक्षण चालते. पण अभ्यासिकेत अनेकांकडून अनेकांकडे असे शिक्षण चालते. हे अभ्यासिकेचे वैशिष्ट्यही त्यांनी यावेळी सांगितले.

कार्यशाळेचे प्रवर्तक श्री. यशवंतराव लेले यांनी संपूर्ण दिवसभराच्या कार्यशाळेच्या सत्रांचा

ईश्वराला फसविण्याचा प्रयत्न करणे हे मनुष्याला फसविण्याचा प्रयत्न करण्यापेक्षा हीन आहे आणि मुर्खपणाचे आहे.

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
र्षि
क

वृ
त्त

आढावा घेत असे म्हटले की स्मृती, बुद्धी, मती या शक्ती आणि त्यांचे संतुलन करणारी प्रज्ञा या चार शक्ती व प्रत्येकाजवळ आहेत. अभ्यासिकेत या शक्तीच्या उपयोगाने प्रयत्नपूर्वक 'स्व' सामर्थ्य वाढवणे हे साध्य अभ्यासिका संचालकांनी ठेवावे.

सुप्रसिध्द कवी, साहित्यिक प्रा. प्रविण दवणे यांनी समारोप केला. "जेव्हा करूणेचा स्पर्श होतो, शिक्षकाचं आतून उमलणं होतं, तेव्हां खरं शिक्षण सुरू होतं. आपल्या क्षमतांचा शोधही तेव्हाच लागतो. समोरच्याची तहान भागवल्यानं ज्याची तहान भागते, अशा उंचीवर जातो तो खरा शिक्षक" असे प्रेरणादायी विचार त्यांनी समारोप प्रसंगी व्यक्त केले.

* * *

बहुआयामी सेवाप्रकल्प कार्यशाळा

रौप्यमहोत्सवाच्या जाहीर उद्घाटनाच्या अध्यक्षीय भाषणात पद्मभूषण डॉ. रघुनाथ माशेलकर यांनी अपेक्षा व्यक्त केली होती की 'स्व'-रूपवर्धिनीने विकसित केलेले हे अनौपचारिक शिक्षणातील 'मॉडेल' देशभर पोहोचले पाहिजे. अशाच प्रकारचा विचार गेल्या काही वर्षांपासून रा. स्व. संघाच्या सेवा विभागाचे अ.भा. प्रमुख मा. श्री. भैयाजी जोशी यांच्या मनात होता. त्यांनीही 'स्व'-रूपवर्धिनीने अशा वर्गाची आखणी करावी असे सुचविले व त्याप्रमाणे यावर्षी १९ ते २१ सप्टेंबर, २००३ या तीन दिवसांच्या कालावधीत एका कार्यशाळेचे आयोजन वर्धिनीने केले. वर्धिनीच्या कामाचे 'बहुआयामी' स्वरूप व्याख्यानसत्रे, प्रकल्पभेटी, कार्यकर्त्यांच्या मुलाखती व प्रत्यक्ष विद्यार्थ्यांच्या/कार्यकर्त्यांच्या अनुभव कथनातून मांडण्याचे ठरवून सत्रांची

रचना करण्यात आली होती. देशाच्या १० प्रांतातील ५१ महिला पुरुष कार्यकर्ते या कार्यशाळेला उपस्थित होते. महाराष्ट्रासह गुजराथ, राजस्थान, हरियाना, दिल्ली, मध्यप्रदेश, झारखंड, कर्नाटक, तामिळनाडू, आंध्र या प्रांतातून हे प्रतिनिधी उपस्थित होते. रा. स्व. संघाचे विद्यमान सहसंस्थापक श्री. भैयाजी जोशी यांनी या कार्यशाळेचे उद्घाटन केले तर समारोप 'स्व'-रूपवर्धिनीचे सहकार्याध्यक्ष श्री. शिरीष पटवर्धन यांनी केला. सर्वश्री रामभाऊ डिवळे, प्राचार्य श्री. विवेक पोंक्षे, श्री. किशाभाऊ पटवर्धन, श्री. कृ.गो. लवळेकर, श्री. ज्ञानेश पुरंदरे यांनी वर्धिनीच्या बहुआयामी स्वरूपाची ओळख व्याख्यान सत्रांमधून करून दिली.

सर्व शारीरिक व्यायाम आणि हालचाली पूर्णतः अशा योजल्या पाहिजेत की त्यातून शरीर समतोल सामर्थ्य आणि सौंदर्य यांनी विकसित होईल.

महिला मेळावा

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
र्षि
क
वृ
त्त

'स्व'-रूपवर्धिनीच्या रौप्यमहोत्सवानिमित्त २४ सप्टेंबर रोजी महिला मेळाव्याचे आयोजन करण्यात आले होते. डॉ. सौ. अश्विनीताई धोंगडे, (प्राचार्या, ना.दा.ठाकरसी महाविद्यालय, पुणे) यांच्या हस्ते मेळाव्याचे उद्घाटन झाले. आपल्या उद्घाटनाच्या भाषणात त्यांनी कृतिशील कार्यकर्त्यांचा गौरव करताना "लिहिणाऱ्या-वोळणाऱ्यांपेक्षा कृतिशीलांचा लिखित वायोडेटा कदाचित खूप छोट्या असेल पण त्यांचा आयुष्यभराचा कृतियुक्त वायोडेटा मात्र खूप मोठा असतो", असे गौरवोद्गार काढले. प्रारंभी सौ. दांडेकर यांनी उद्घाटकांचा परिचय करून दिला. उद्घाटनानंतर परिसंवाद कार्यक्रमाचा प्रारंभ झाला. श्रीमती पुष्पाताई नडे यांनी परिसंवादाच्या अध्यक्षा श्रीमती विद्याताई वापट यांचा परिचय करून दिला.

परिसंवादाचा प्रारंभ करताना प्राचार्य डॉ. सौ. धोंगडे यांनी असे म्हटले की "स्त्रीला आपण पूज्य मानतो. पण ती मुख्य समाजप्रवाहात कधीच नसते. एकतर ती प्रकाशित काठावर तरी असते किंवा अंधारातल्या काठावर तरी असते. आणि हे काठही पुरुषांनीच लढलेले असतात. पुरुषप्रधान व्यवस्थेत तिला माणूस न मानता केवळ वाईच मानलं जातं. प्रसिध्दीमाध्यमं तिचा असाच वापर करतात. आर्थिक स्वातंत्र्य, आर्थिक सत्ता व शिक्षण यांच्या सहाय्याने स्त्रियांनी आत्मनिर्भर व्हावे. स्वतःची ओळख करून घ्यावी." परिसंवादातल्या दुसऱ्या वक्त्या होत्या, श्रमजीवी महिलांकरिता हिरिरीनं कार्य करणाऱ्या कार्यकर्त्या श्रीमती मेधाताई थत्ते. त्या म्हणाल्या, महिलांनी संघटित होऊन एकत्रितपणे

स्वातंत्र्याआड येणाऱ्यांचा प्रतिकार केला पाहिजे. परिस्थितीचा गैरफायदा घेऊ देता कामा नये". तिसरे वक्ते होते प्रा. श्री. शरदराव वाघ. ते म्हणाले, '१८५० ते १९००, १९०० ते १९५०, १९५० ते आजपर्यंत अशा तीन कालखंडात स्त्रीची रूपे पालटत गेली आहेत. आजच्या काळातही साहसी समाजकार्यकर्त्या सावित्रीबाई फुले, पहिल्या महिला डॉक्टर आनंदीबाई जोशी, श्रेष्ठ माता जिजाबाईसाहेब, पराक्रमी लक्ष्मीबाई आणि सक्षम नेतृत्व देणाऱ्या अहिल्याबाई या आदर्श आहेत. मातृत्व,

वात्सल्य, सुकुमारता, समर्पण ही स्त्रीची जीवनवैशिष्ट्ये आहेत. भारतीय संस्कृती सर्व विचारसरणींच्या पुढे जाऊन स्त्री-पुरुष यात द्वैतभाव न ठेवता 'अद्वैत' मानते. श्रीमती विद्याताई वापट यांनी आपल्या अध्यक्षीय समारोपात स्त्री-पुरुषांमधील गुणवैशिष्ट्ये मार्मिकपणे पुढे मांडली. पुरुष 'स्वैण्य' होणे हे जसे अयोग्य, तसेच स्त्री 'पुरुषी' होणे हेही अयोग्य असे विवेचन त्यांनी या प्रसंगी केले.

○○○

साध्य प्राप्त करावयाचे असेल तर सर्व प्रकारे सुखाच्या मागे घावणे सोडून दिले पाहिजे.

आढावा घेत असे म्हटले की स्मृती, बुद्धी, मती या शक्ती आणि त्यांचे संतुलन करणारी प्रज्ञा या चार शक्ती व प्रतिभा ही पाचवी शक्ती या प्रत्येकाजवळ आहेत. अभ्यासिकेत या शक्तीच्या उपयोगाने प्रयत्नपूर्वक 'स्व' सामर्थ्य वाढवणे हे साध्य अभ्यासिका संचालकांनी ठेवावे.

सुप्रसिद्ध कवी, साहित्यिक प्रा. प्रविण दवणे यांनी समारोप केला. "जेव्हा करुणेचा स्पर्श होतो, शिक्षकांचं आतून उमलणं होतं, तेव्हां खरं शिक्षण सुरू होतं. आपल्या क्षमतांचा शोधही तेव्हांच लागतो. समोरच्याची तहान भागवल्यानं ज्याची तहान भागते, अशा उंचीवर जातो तो खरा शिक्षक" असे प्रेरणादायी विचार त्यांनी समारोप प्रसंगी व्यक्त केले.

* * *

बहुआयामी सेवाप्रकल्प कार्यशाळा

रौप्यमहोत्सवाच्या जाहीर उद्घाटनाच्या अध्यक्षीय भाषणात पद्मभूषण डॉ. रघुनाथ माशेलकर यांनी अपेक्षा व्यक्त केली होती की 'स्व'-रूपवर्धिनीने विकसित केलेले हे अनौपचारिक शिक्षणातील 'मॉडेल' देशभर पोहोचले पाहिजे. अशाच प्रकारचा विचार गेल्या काही वर्षांपासून रा. स्व. संघाच्या सेवा विभागाचे अ.भा. प्रमुख मा. श्री. भैयाजी जोशी यांच्या मनात होता. त्यांनीही 'स्व'-रूपवर्धिनीने अशा वर्गाची आखणी करावी असे सुचविले व त्याप्रमाणे यावर्षी १९ ते २१ सप्टेंबर, २००३ या तीन दिवसांच्या कालावधीत एका कार्यशाळेचे आयोजन वर्धिनीने केले. वर्धिनीच्या कामाचे 'बहुआयामी' स्वरूप व्याख्यानसत्रे, प्रकल्पभेटी, कार्यकर्त्यांच्या मुलाखती व प्रत्यक्ष विद्यार्थ्यांच्या/कार्यकर्त्यांच्या अनुभव कथनातून मांडण्याचे ठरवून सत्रांची

रचना करण्यात आली होती. देशाच्या १० प्रांतातील ५१ महिला पुरुष कार्यकर्ते या कार्यशाळेला उपस्थित होते. महाराष्ट्रासह गुजराथ, राजस्थान, हरियाणा, दिल्ली, मध्यप्रदेश, झारखंड, कर्नाटक, तामिळनाडू, आंध्र या प्रांतातून हे प्रतिनिधी उपस्थित होते. रा. स्व. संघाचे विद्यमान सहसकार्यवाह श्री. भैयाजी जोशी यांनी या कार्यशाळेचे उद्घाटन केले तर समारोप 'स्व'-रूपवर्धिनीचे सहकार्याध्यक्ष श्री. शिरीष पटवर्धन यांनी केला. सर्वश्री रामभाऊ डिवळे, प्राचार्य श्री. विवेक पोंक्षे, श्री. किशाभाऊ पटवर्धन, श्री. कृ.गो. लवळेकर, श्री. ज्ञानेश पुरंदरे यांनी वर्धिनीच्या बहुआयामी स्वरूपाची ओळख व्याख्यान सत्रांमधून करून दिली.

सर्व शारीरिक व्यायाम आणि हालचाली पूर्णतः अशा योजल्या पाहिजेत की त्यातून शरीर समतोल सामर्थ्य आणि सौंदर्य यांनी विकसित होईल.

'स्व'-रूपवर्धिनीच्या रौप्यमहोत्सवानिमित्त २४ सप्टेंबर रोजी महिला मेळाव्याचे आयोजन करण्यात आले होते. डॉ. सौ. अश्विनीताई धोंगडे, (प्राचार्या, ना.दा.ठाकरसी महाविद्यालय, पुणे) यांच्या हस्ते मेळाव्याचे उद्घाटन झाले. आपल्या उद्घाटनाच्या भाषणात त्यांनी कृतिशील कार्यकर्त्यांचा गौरव करताना "लिहिणाऱ्या-बोलणाऱ्यांपेक्षा कृतिशीलांचा लिखित वायोडेटा कदाचित खूप छोट्या असेल पण त्यांचा आयुष्यभराचा कृतियुक्त वायोडेटा मात्र खूप मोठा असतो", असे गौरवोद्गार काढले.

प्रारंभी सौ. दांडेकर यांनी उद्घाटकांचा परिचय करून दिला. उद्घाटनानंतर परिसंवाद कार्यक्रमाचा प्रारंभ झाला. श्रीमती पुष्पाताई नडे यांनी परिसंवादाच्या अध्यक्षता श्रीमती विद्याताई वापट यांचा परिचय करून दिला.

परिसंवादाचा प्रारंभ करताना प्राचार्य डॉ. सौ. धोंगडे यांनी असे म्हटले की "स्त्रीला आपण पूज्य मानतो. पण ती मुख्य समाजप्रवाहात कधीच नसते. एकतर ती प्रकाशित काठावर तरी असते किंवा अंधारातल्या काठावर तरी असते. आणि हे काठही पुरुषांनीच लादलेले असतात. पुरुषप्रधान व्यवस्थेत तिला माणूस न मानता केवळ वाईच मानलं जातं. प्रसिद्धीमाध्यम तिचा असाच वापर करतात. आर्थिक स्वातंत्र्य, आर्थिक सत्ता व शिक्षण यांच्या सहाय्याने स्त्रियांनी आत्मनिर्भर व्हावे. स्वतःची ओळख करून घ्यावी." परिसंवादातल्या दुसऱ्या वक्त्या होत्या, श्रमजीवी महिलांकरिता हिरिरीनं कार्य करणाऱ्या कार्यकर्त्या श्रीमती मेधाताई थत्ते. त्या म्हणाल्या, महिलांनी संघटित होऊन एकत्रितपणे

स्वातंत्र्याआड येणाऱ्यांचा प्रतिकार केला पाहिजे. परिस्थितीचा गैरफायदा घेऊ देता कामा नये". तिसरे वक्ते होते प्रा. श्री. शरदराव वाघ. ते म्हणाले, '१८५० ते १९००, १९०० ते १९५०, १९५० ते आजपर्यंत अशा तीन कालखंडात स्त्रीची रूपे पालटत गेली आहेत. आजच्या काळातही साहसी समाजकार्यकर्त्या सावित्रीबाई फुले, पहिल्या महिला डॉक्टर आनंदीबाई जोशी, श्रेष्ठ माता जिजाबाईसाहेब, पराक्रमी लक्ष्मीबाई आणि सक्षम नेतृत्व देणाऱ्या अहिल्याबाई या आदर्श आहेत. मातृत्व,

वात्सल्य, सुकुमारता, समर्पण ही स्त्रीची जीवनवैशिष्ट्ये आहेत. भारतीय संस्कृती सर्व विचारसरणीच्या पुढे जाऊन स्त्री-पुरुष यात द्वैतभाव न ठेवता 'अद्वैत' मानते.

श्रीमती विद्याताई वापट यांनी आपल्या अध्यक्षीय समारोपात स्त्री-पुरुषांमधील गुणवैशिष्ट्ये मार्मिकपणे पुढे मांडली. पुरुष 'स्त्रैण्य' होणे हे जसे अयोग्य, तसेच स्त्री 'पुरुषी' होणे हेही अयोग्य असे विवेचन त्यांनी या प्रसंगी केले.

○○○

साध्य प्राप्त करावयाचे असेल तर सर्व प्रकारे सुखाच्या मागे घावणे सोडून दिले पाहिजे.

बालमेळावा

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
र्षि
क
वृ
त्त

'स्व'-रूपवर्धिनीच्या रौप्यमहोत्सवी वर्षानिमित्त बालवाडी विभागाच्या वतीने बालमेळावा घेण्याचा निर्णय झाला. अर्थातच त्याची खूप तयारी करावी लागणार होती. कारण पूर्व भागात प्रथमच असा मेळावा होणार होता. जुलैपासून सर्व शिक्षिका रोज एक तास थांबून साधने तयार करू लागल्या. टाकाऊ वस्तूपासून साधने बनू लागली.

साधारण तीन महिन्यांनंतर वन्यापैकी साधने तयार झाली. काही खेळणी खरेदी पण केली. सौ. माधुरीताई देशपांडे यांना बोलावले. या क्षेत्रातील त्यांचा अनुभव मोठा आहे. सौ. माधुरीताईंनी सर्व साहित्य पाहून सांगितले, 'भरपूर खेळ आहेत. छान बालमेळावा होऊ शकेल.' मग कसं करायचं? काय करायचं? किती जागा लागेल यावर चर्चा सुरू झाली.

१५ नोव्हेंबर! कै. गिजूभाई वधेका याचा जन्मदिवस. कै. गिजूभाई बालांमध्ये खूप काम.

त्याच्या कामावर खूप होऊन मा. ताराबाई मोडकांनी आपली चांगली नोकरी सोडून गिजूभाईवरोबर काम करणे पसंत केले होते. १५ नोव्हेंबरला सकाळी ८ पासून पालक मुलांना घेऊन येऊ लागले. वरोबर

९ वाजता कार्यक्रम सुरू झाला. सौ. स्वातीताई गाडगीळ या उद्घाटक होत्या. स्वातीताईंनी आपल्या भाषणात वर्धिनीने पूर्वभागातील मुलांसाठी केलेल्या प्रयत्नाचे मनःपूर्वक कौतूक केले व या अशा मेळाव्याच्या संयोजनात

सहाय्य करण्याची इच्छा प्रकट केली.

बालवाडीच्या पाच विद्यार्थ्यांनी भुईनळे उडवून बालमेळाव्याचे उद्घाटन झाले हे जाहीर केले. बालमेळाव्यासाठी एकूण सहा दालने होती. या दालनांमध्ये बालांसाठी अनेक प्रकारचे पाठ, खेळ व प्रयोग मांडलेले होते. प्रत्येक दालनात मुलांची झुंज होती.

भांडी घासणे, कपडे धुणे, पाखडणे, निवडणे, दळणे, कुटणे, भाजी चिरणे, पुरी लाटणे-तळणे अशा गमतीदार खेळात बालकांवरोबर पालकांनाही भाग घ्यायची इच्छा व्हायची. स्प्रे पेंटिंग, चित्र काढणे, चित्र रंगवणे, दोऱ्यात मणी ओवणे अशा खेळात दंग झालेल्या बालकांमध्ये हलवणे अशक्य झाले होते. गोष्ट सांगणे व गोष्ट ऐकणे या दोन्ही प्रकारात सहभाग उत्साह वाढवणारा होता. वाहुली घरे, निवडणे, लाटणे, किसणे, चिरणे, सोलणे, तळणे, अशा प्रकारचा जीवनव्यवहाराचा पाठ

मांडला होता. आपणच ओवलेल्या मण्यांची माळ घेऊन व फुगवायला दिलेल्या फुगा हातात घेऊन बाल या मेळाव्यातून नाचत वागडत वाहेर येत होते.

सुमारे एक हजार बाल व चारशे पालक या

मेळाव्यात सहभागी झाले होते. हा मेळा यशस्वी करण्यासाठी एस.एन.डी.टी. ट्रेनिंग कॉलेज, वनस्थळी, स्वाधार अशा अनेक संस्थांचा खूप मोलाचा हातभार लागला होता.

ज्ञान आणि शिक्षण मिळवण्याची इद्रिये ही उत्कृष्ट साधने आहेत.

देशासाठी कर्तृत्वाचे सर्वस्वाचे दान हवे

(२ एप्रिल २००३ रोजी वर्षप्रतिपदेच्या दिवशी, सामुहिक उपासनेच्या कार्यक्रमानंतर, डॉ. अशोक लक्ष्मण कुकडे यांनी 'स्व'-रूपवर्धिनीच्या कार्यकर्त्यांना मार्गदर्शन केले. याप्रसंगी त्यांनी प्रकट केलेल्या विचारांवर आधारित लेख)

प्रभू रामचंद्राचे अयोध्येत आगमन झाल्याचा हा पवित्र दिवस. या दिवशी अनेक घटना घडल्या. अशा पवित्र दिवशी रामप्रहरी आपण एकत्र आलो आहोत. यावेळी मन आणि शरीर दोन्ही प्रफुल्लित असते. त्यातून आपण मंदिराच्या पवित्र परिसरात आहोत. लोक परमेश्वराच्या प्रार्थनेसाठी मंदिरात येतात. त्यातून लाभ निश्चित होतो पण सामुहिक उपासना करण्यासाठी आपण एकत्र आलो आहोत. सर्वजण मिळून एक वेगळा विचार करतो. हिंदू जीवनात मंदिराचे स्थान वेगळेच आहे. व्यक्तिगत सुखाची / व्यक्तिगत यशाची कामना हा सामान्य विचार झाला, तो मोठ्या प्रमाणावर दिसतो. सिध्दीविनायक ते बालाजी मंदिर अशा ठिकाणी हजारो लोक जातात. अशा मंदिरांमध्ये जाणाऱ्यांमध्ये व्यक्तिगत लाभाच्या आशेने जाणारे अधिक असतात. क्वचित प्रसंगी आपल्या शत्रूच्या वाईट कामनेसाठीही प्रार्थना करणारेही मंदिरात येतात. आपल्या सुदैवाने आपण अशा संघटनेत आलो आहोत की जेथे व्यक्तिगत स्वार्थाच्या लवलेशाचा विचारही नाही.

"देशासाठी कर्तृत्वाचे, सर्वस्वाचे दान हवे" कर्तृत्व पाहिजे ते 'मी' मोठा होण्यासाठी, 'कुटूंब-व्यवसाय-नाव' मोठे होण्यासाठी नाही तर समाजासाठी. त्याचे दान हा आपला संकल्प आहे. तो दृढ करणारा हा कार्यक्रम. अनेक व्यक्ती, संघटना संस्था समाजात काम करीत असतात. त्यांच्या व आपल्या दृष्टीकोनात

फरक आहे. आपली संघटना ध्येयवादी आहे, असं मानणारे समाजात आहेत. आपल्या कामाला हातभार लावणारे या मानसिकतेतूनच आपल्याकडे पाहतात. आपल्यासमोर ध्येय आहे, उद्दिष्ट आहे. शासकीय नोंदणीसाठीची 'उद्दिष्ट' हा उपचार असतो परंतु आपला दृष्टीकोन काय? आपण काय करायला निघालो याच स्मरण करण गरजेचे आहे.

लोक व्यवसायासाठी, धंद्यासाठी एकत्र येतात त्याला कोणी ध्येयवाद म्हणत नाहीत. चोऱ्या करणाऱ्यांनाही टीमवर्क, नियोजन हे सार लागतं, त्याला कोणी ध्येयवाद म्हणत नाही. समाजाचे भले व्हावे, मानव समूहाचे भलं व्हाय याचा विचार करणाऱ्या व्यक्ती, संस्था, समूह, संघटना यांना ध्येयवादी म्हटलं जाते.

कै. अप्पासाहेब पेंडसे यांच्या प्रेरणेने वैद्यकीय क्षेत्रात कामाला सुरुवात केली. या क्षेत्रात काही संघटनात्मक काम करण्याच्या हेतूने काही वंधने घालून घेतली होती. याच व्यवसायातील एका मित्राने विचारले, "आम्ही करतो ती मेडिकल प्रॅक्टिस, आणि तुम्ही करता ते सामाजिक कार्य काय?" पुढे १०-१५ वर्षांनंतर फरक समजू लागल्याचे त्याच मित्राने मोकळेपणाने मान्य केले. हा फरक ध्येयाकडे निस्वार्थपणे पहाण्याच्या दृष्टीकोनात आहे. वेतन मिळावे म्हणून रूग्णालय चालवले नव्हते. धनलाभ व्हावा, नाव मोठे व्हावे यासाठी नव्हे तर वैद्यकीय चिकित्सेचा समाजाच्या सेवेसाठी

अहंकारतृप्ती, अंध आणि अज्ञानजन्य सुखोपभोग यासाठी इंद्रियांना राववणे योग्य नव्हे.

बालमेळावा

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
र्षि
क

वृ
त्त

'स्व'-रूपवर्धिनीच्या रौप्यमहोत्सवी वर्षानिमित्त बालवाडी विभागाच्या वतीने बालमेळावा घेण्याचा निर्णय झाला. अर्थातच त्याची खूप तयारी करावी लागणार होती. कारण पूर्व भागात प्रथमच असा मेळावा होणार होता. जुलैपासून सर्व शिक्षिका रोज एक तास थांबून साधने तयार करू लागल्या. टाकाऊ वस्तूपासून साधने बनू लागली.

साधारण तीन महिन्यांनंतर बऱ्यापैकी साधने तयार झाली. काही खेळणी खरेदी पण केली. सौ. माधुरीताई देशपांडे यांना बोलावले. या क्षेत्रातील त्यांचा अनुभव मोठा आहे. सौ. माधुरीताईनी सर्व साहित्य पाहून सांगितले, 'भरपूर खेळ आहेत. छान बालमेळावा होऊ शकेल.' मग कसं करायचं? काय करायचं? किती जागा लागेल यावर चर्चा सुरू झाली.

१५ नोव्हेंबर! कै. गिजूभाई बंधका याचा जन्मदिवस. कै. गिजूभाई बालांमध्ये खूप काम.

त्याच्या कामावर खूप होऊन मा. ताराबाई मोडकांनी आपली चांगली नोकरी सोडून गिजूभाईबरोबर काम करणे पसंत केले होते. १५ नोव्हेंबरला सकाळी ८ पासून पालक मुलांना घेऊन येऊ लागले. बरोबर

९ वाजता कार्यक्रम सुरू झाला. सौ. स्वातीताई गाडगीळ या उद्घाटक होत्या. स्वातीताईनी आपल्या भाषणात वर्धिनीने पूर्वभागातील मुलांसाठी केलेल्या प्रयत्नाचे मनःपूर्वक कौतूक केले व या अशा मेळाव्याच्या संयोजनात

सहाय्य करण्याची इच्छा प्रकट केली.

बालवाडीच्या पाच विद्यार्थ्यांनी भुईनळे उडवून बालमेळाव्याचे उद्घाटन झाले हे जाहीर केले. बालमेळाव्यासाठी एकूण सहा दालने होती. या दालनांमध्ये बालांसाठी अनेक प्रकारचे पाठ, खेळ व प्रयोग मांडलेले होते. प्रत्येक दालनात मुलांची झुंबड होती.

भांडी घासणे, कपडे धुणे, पाखडणे, निवडणे, दळणे, कुटणे, भाजी चिरणे, पुरी लाटणे-तळणे अशा गमतीदार खेळात बालकांबरोबर पालकांनाही भाग घ्यायची इच्छा व्हायची. स्त्रे पेंटींग, चित्र काढणे, चित्र रंगवणे, दोऱ्यात मणी ओवणे अशा खेळात दंग झालेल्या बालचमूला हलवणे अशक्य झाले होते. गोष्ट सांगणे व गोष्ट ऐकणे या दोन्ही प्रकारात सहभाग उत्साह वाढवणारा होता. वाहुली घरे, निवडणे, लाटणे, किसणे, चिरणे, सोलणे, तळणे, अशा प्रकारचा जीवनव्यवहाराचा पाठ

मांडला होता. आपणच ओवलेल्या मण्यांची माळ घेऊन व फुगवायला दिलेला फुगा हातात घेऊन बाल या मेळाव्यातून नाचत बागडत बाहेर येत होते.

सुमारे एक हजार बाल व चारशे पालक या

मेळाव्यात सहभागी झाले होते. हा मेळा यशस्वी करण्यासाठी एस.एन.डी.टी. ट्रेनिंग कॉलेज, वनस्थळी, स्वाधार अशा अनेक संस्थांचा खूप मोलाचा हातभार लागला होता.

ज्ञान आणि शिक्षण मिळवण्याची इंदिये ही उत्कृष्ट साधने आहेत.

देशासाठी कर्तृत्वाचे सर्वस्वाचे दान हवे

(२ एप्रिल २००३ रोजी वर्षप्रतिपदेच्या दिवशी, सामुहिक उपासनेच्या कार्यक्रमांनंतर, डॉ. अशोक लक्ष्मण कुकडे यांनी 'स्व'-रूपवर्धिनीच्या कार्यकर्त्यांना मार्गदर्शन केले. याप्रसंगी त्यांनी प्रकट केलेल्या विचारांवर आधारित लेख)

प्रभू रामचंद्राचे अयोध्येत आगमन झाल्याचा हा पवित्र दिवस. या दिवशी अनेक घटना घडल्या. अशा पवित्र दिवशी रामप्रहरी आपण एकत्र आलो आहोत. यावेळी मन आणि शरीर दोन्ही प्रफुल्लीत असते. त्यातून आपण मंदिराच्या पवित्र परिसरात आहोत. लोक परमेश्वराच्या प्रार्थनेसाठी मंदिरात येतात. त्यातून लाभ निश्चित होतो पण सामुहिक उपासना करण्यासाठी आपण एकत्र आलो आहोत. सर्वजण मिळून एक वेगळा विचार करतो. हिंदू जीवनात मंदिराचे स्थान वेगळेच आहे. व्यक्तिगत सुखाची / व्यक्तिगत यशाची कामना हा सामान्य विचार झाला, तो मोठ्या प्रमाणावर दिसतो. सिध्दीविनायक ते बालाजी मंदिर अशा ठिकाणी हजारो लोक जातात. अशा मंदिरांमध्ये जाणाऱ्यांमध्ये व्यक्तिगत लभाच्या आशेने जाणारे अधिक असतात. क्वचित प्रसंगी आपल्या शत्रूच्या वाईट कामनेसाठीही प्रार्थना करणारेही मंदिरात येतात. आपल्या सुदैवाने आपण अशा संघटनेत आलो आहोत की जेथे व्यक्तिगत स्वार्थाच्या लवलेशाचा विचारही नाही.

'देशासाठी कर्तृत्वाचे, सर्वस्वाचे दान हवे' कर्तृत्व पाहिजे ते 'मी' मोठा होण्यासाठी, 'कुटूंब-व्यवसाय-नाव' मोठे होण्यासाठी नाही तर समाजासाठी. त्याचे दान हा आपला संकल्प आहे. तो दृढ करणारा हा कार्यक्रम. अनेक व्यक्ती, संघटना संस्था समाजात काम करीत असतात. त्यांच्या व आपल्या दृष्टीकोनात

फरक आहे. आपली संघटना ध्येयवादी आहे, असं मानणारे समाजात आहेत. आपल्या कामाला हातभार लावणारे या मानसिकतेतूनच आपल्याकडे पाहतात. आपल्यासमोर ध्येय आहे, उद्दिष्ट आहे. शासकीय नोंदणीसाठीची 'उद्दिष्ट' हा उपचार असतो परंतु आपला दृष्टीकोन काय? आपण काय करायला निघालो याच स्मरण करण गरजेचे आहे.

लोक व्यवसायासाठी, धंधासाठी एकत्र येतात त्याला कोणी ध्येयवाद म्हणत नाहीत. चोऱ्या करणाऱ्यांनाही टीमवर्क, नियोजन हे सार लागतं, त्याला कोणी ध्येयवाद म्हणत नाही. समाजाचे भले व्हावे, मानव समूहाचे भलं व्हाव याचा विचार करणाऱ्या व्यक्ती, संस्था, समूह, संघटना यांना ध्येयवादी म्हटलं जाते.

कै. अप्पासाहेब पेंडसे यांच्या प्रेरणेने वैद्यकीय क्षेत्रात कामाला सुरुवात केली. या क्षेत्रात काही संघटनात्मक काम करण्याच्या हेतूने काही बंधने घालून घेतली होती. याच व्यवसायातील एका मित्राने विचारले, "आम्ही करतो ती मेडिकल प्रॅक्टिस, आणि तुम्ही करता ते सामाजिक कार्य काय?" पुढे १०-१५ वर्षांनंतर फरक समजू लागल्याचे त्याच मित्राने मोकळेपणाने मान्य केले. हा फरक ध्येयाकडे निस्वार्थपणे पहाण्याच्या दृष्टीकोनात आहे. वेतन मिळावे म्हणून रूग्णालय चालवले नव्हते. धनलाभ व्हावा, नाव मोठे व्हावे यासाठी नव्हे तर वैद्यकीय चिकित्सेचा समाजाच्या सेवेसाठी

अहंकारतृप्ती, अंध आणि अज्ञानजन्य सुखोपभोग यासाठी इंदियांना राववणे योग्य नव्हे.

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
र्षि
क

वृ
त्त

उपयोग व्हावा हा ध्येयवाद व्यवसाय सुरु करताना मनामध्ये होता.

आमच्या सुदैवाने आम्हाला चांगला वारसा आहे. त्याचे चिंतन आम्ही करतो का? राजमान्यता मिळू लागल्यावर तर हे करायलाच हवे. विशिष्ट दिवशी व्यक्ती आपला वाढदिवस साजरा करते. विशिष्ट वयात उंची वाढते पण ही रोज घडणाऱ्या बदलाची प्रक्रिया असते. मी एखादी पदवी प्राप्त करतो, तेव्हा मिळविण्यापूर्वीचा कालचा 'मी' व आजचा 'मी' यात काय बदल नेमका झाला? सामूहिक चिंतनातून पुढच्या कामाची दिशा मिळते. अशा निमित्ताने काय काम करू शकले याचा आढावा व पुढे काय करायचे याचा संकल्प करणे आवश्यक आहे.

समाजासमोर अनंत प्रश्न आहेत. घराला सर्व बाजूने आग लागलेली असताना मी केवळ एका बाजूने बादलीने पाणी मारून भागेल का? वंचित वर्गासमोरचे प्रश्न कमी करण्याचे आमचे प्रयास चालू आहेत. समाजाचे विघटन रोखण्याचे आमचे प्रयास आहेत. सामाजिक समरसता उत्पन्न करायची आहे. केवळ आर्थिक नाही, शैक्षणिक नाही तर सर्व दृष्टीने समरसता उत्पन्न करण्याचा आमचा प्रयास आहे. सर्व समाजासंबंधी विलक्षण संवेदना, आत्मीयतेचा भाव, हा आमचा कार्याधार आहे, मूळ भावनिक आधार आहे. आंतरिक तळमळीपोटी आम्ही हे करतो त्यातून आत्मिक आनंद मिळतो. अब्राहम लिंकनचे उदाहरण प्रसिद्ध आहे. लिंकन घोडागाडीतून एका कार्यक्रमाला निघाले होते. वाटेत गटारात एक डुकराचे पिल्लू अडकलेले त्यांना दिसते. ते गाडीतून उतरतात पिल्लू बाहेर काढतात, त्याला साफ करतात. हे पहाणारी एक व्यक्ती त्यांना विचारते यात तुमचा काय लाभ झाला? लिंकन उत्तर देतात मी हे केल नसतं तर माझ्या मनाला बोट

राहिली असती. पूजनीय डॉक्टर हेडगेवारांचा आज जन्मदिवस आहे. बाह्यतः सामान्य वाटावे असे त्यांचे व्यक्तिमत्त्व होते. विद्वत्तेचे वलय नाही, आर्थिक सत्ता पाठीशी नाही, पण मनात संकल्प घेतला हिंदू संघटनेचा, तोही अशा काळात की जेव्हा 'हिंदूचे संघटन' हा शब्द प्रयोग करणेही अवघड होते. अशा पार्श्वभूमीवर त्यांनी व्यक्तिगत संकल्प केला व त्यातून जगातील एक अद्भूत संघटन उभे केले.

पूजनीय डॉक्टरांच्या आधीच्या काळात स्वामी विवेकानंदांचे १८९३ साली शिकागो येथील सर्वधर्म परिषदेत भाषण गाजले. त्यांना लोकप्रियता मिळाली. त्यांच्या सभांना गर्दी होऊ लागली. हा वैचारिक दिग्विजय त्यांनी मिळवला; पण त्यावेळी देशात स्थिती काय होती? ब्रिटिश सत्तेचा अंकूश पूर्ण देशावर होता. समाजाच्या सर्व संवेदना नष्ट झाल्या होत्या. भेद निर्माण झाले होते. तत्त्वज्ञानाचा विजय झाला होता: पण व्यवहारात काय होते? भाषणांमुळे, त्यातील भावनिक आवाहनांमुळे तात्कालिक भावनिक उद्रेक होतो; पण त्याने कार्य होत नाही.

युवकांच्या हृदयात समाजाच्या या वेदना संक्रमित करून त्यांच्यामार्फत हे करता येईल हे स्वामीजीही जाणून होते. समर्पित युवकांची संघटना बांधणे गरजेचे आहे हा विचार त्यांनी प्रत्यक्षात आणण्याचा प्रयासही केला.

पूजनीय डॉक्टरांनी वैचारिक मांडणी केली नाही; पण स्वामीजींच्या मनात असलेली संघटना बांधली. पूजनीय डॉक्टरांनी काँग्रेसचेही सक्रीय काम केले. काँग्रेसच्या एका अधिवेशनाची जवाबदारी त्यांनी समर्थपणे सांभाळली. काँग्रेसमध्ये काम करताना त्यांना संघटनेचा अभाव जाणवला. त्यामुळेच सामर्थ्यशाली विचारांबरोबरच संघटनेची आवश्यकता आहे

संघर्ष नाही, तर सुसंवाद या योगजीवनाचा नियम आहे.

हे जाणून त्यांनी बालांमधे काम सुरु करून संघटना बांधायला सुरुवात केली. त्यांचे विचार, त्यांची तळमळ बालांमध्ये संक्रमित झाली. या संघटनेच्या कामासाठी त्यांनी संपूर्ण जीवन समर्पित केले. सर्वांना बरोबर घेऊन जाण्याची त्यांची हातोटी, अहंपणाचा पूर्ण विलोप ही त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाची विशिष्टते होती. संघटनेला पूर्णपणे वाहिलेले स्वच्छ पारदर्शी असे त्यांचे जीवन होते. रक्ताच्या थेंबाथेंबाचे पाणी करून त्यांनी संघटना रूजवली, वाढवली. कोणती वैयक्तिक अभिलाषा नाही. छोट्या छोट्या कामाची तळमळ या त्यांच्या स्वभाव वैशिष्ट्यांचा बालांवर तरुणांवर परिणाम होत असे. त्यांच्या जीवनातील एक प्रसंग आहे.

एकदा वर्धाहून काही कार्यकर्ते आले. रात्री उशीर झाला होता; पण परत जाण्याची त्यांना घाई होती. डॉक्टरजींना बरे नव्हते, ३-४ जणांना वाहनाची सोय करायला डॉक्टरांनी सांगितले. पण सोय होईपर्यंत झोपही येईना. एका तासाने स्वतःच बाहेर पडले. ज्यांना वाहनाची व्यवस्था करायला सांगितले

त्यांच्याकडून काही सोय झाली नव्हती. स्वतःच एक दोन तासांच्या प्रयत्नाने वाहून मिळवले. सामान्य कार्यकर्त्यांची अशी काळजी घेणारे ते संघटक होते. अशा समर्पणातून संघटना घडते.

संघटनेचे काम करताना एखाद्या विषयावर अनेकदा मतभेद असतात; पण सामुहिक निर्णय करण्याची पध्दत संघाने रूजवली. आरक्षणाच्या प्रश्नावर तपशीलाने चर्चा झाली. सर्व प्रकारची मते मांडली गेली; पण या चर्चेचा समारोप करताना सरसंघचालकांनी जे मत मांडले ते सर्वांचे मत म्हणूनच प्रत्यक्षात आले. चर्चा करताना एखाद्या प्रश्नाकडे बघण्याचा भिन्न दृष्टीकोन असू शकतो. असे असणे म्हणजे मतभेद नाही.

कार्यकर्ता म्हणून आपण आपल्या कामाचे परीक्षण करणे चिंतन करणे हे अत्यंत आवश्यक आहे. प्रेरणादायी अशा या दिवशी होणाऱ्या या कार्यक्रमाच्या निमित्ताने आपण सर्वजण असे चिंतन असे परीक्षण करून वर्धिनीचे काम अधिक मोठे करू या.

कामाची पावती

पुणे महानगरपालिकेच्या वतीने दरवर्षी दिला जाणारा 'मौलाना अबुल कलम आझाद राष्ट्रीय एकात्मतेचा पुरस्कार' यावर्षी 'स्व'-रूपवर्धिनीला सन्मानपूर्वक देण्यात आला. रोख रु. २५०००/- आणि सन्मानचिन्ह असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे. गेल्या पंचवीस वर्षांपासून अनौपचारिक शैक्षणिक उपक्रमांच्या माध्यमातून माणूस घडविण्याचे जे मूलभूत काम वर्धिनी करित आहे त्याचा गौरव रौप्यमहोत्सवी वर्षातच करून पुणे महानगरपालिकेने समयसूचकता तर दाखवलीच पण एका प्रकारे या मूलभूत कामाला पावतीच दिली आहे. आम्ही त्यांचे कृतज्ञ आहोत.

ज्याला पूर्णत्वाच्या पथावर प्रवास करावयाचा आहे त्याने अडवणीची तमा वाढवता कामा नये.

रौ
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
वि
क
वृ
त्त

रौ
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
वि
क
वृ
त्त

उपयोग व्हावा हा ध्येयवाद व्यवसाय सुरु करताना मनामध्ये होता.

आमच्या सुदैवाने आम्हाला चांगला वारसा आहे. त्याचे चिंतन आम्ही करतो का? राजमान्यता मिळू लागल्यावर तर हे करायलाच हवे. विशिष्ट दिवशी व्यक्ती आपला वाढदिवस साजरा करते. विशिष्ट वयात उंची वाढते पण ही रोज घडणाऱ्या बदलाची प्रक्रिया असते. मी एखादी पदवी प्राप्त करतो, तेव्हा मिळविण्यापूर्वीचा कालचा 'मी' व आजचा 'मी' यात काय बदल नेमका झाला? सामूहिक चिंतनातून पुढच्या कामाची दिशा मिळते. अशा निमित्ताने काय काम करू शकले याचा आढावा व पुढे काय करायचे याचा संकल्प करणे आवश्यक आहे.

समाजासमोर अनंत प्रश्न आहेत. घराला सर्व बाजूने आग लागलेली असताना मी केवळ एका बाजूने बादलीने पाणी मारून भागेल का? वंचित वर्गासमोरचे प्रश्न कमी करण्याचे आमचे प्रयास चालू आहेत. समाजाचे विघटन रोखण्याचे आमचे प्रयास आहेत. सामाजिक समरसता उत्पन्न करायची आहे. केवळ आर्थिक नाही, शैक्षणिक नाही तर सर्व दृष्टीने समरसता उत्पन्न करण्याचा आमचा प्रयास आहे. सर्व समाजासंबंधी विलक्षण संवेदना, आत्मीयतेचा भाव, हा आमचा कार्याधार आहे, मूळ भावनिक आधार आहे. आंतरिक तळमळीपोटी आम्ही हे करतो त्यातून आत्मिक आनंद मिळतो. अब्राहम लिंकनचे उदाहरण प्रसिद्ध आहे. लिंकन घोडागाडीतून एका कार्यक्रमाला निघाले होते. वाटेत गटारात एक डुकराचे पिल्लू अडकलेले त्यांना दिसते. ते गाडीतून उतरतात पिल्लू बाहेर काढतात, त्याला साफ करतात. हे पहाणारी एक व्यक्ती त्यांना विचारते यात तुमचा काय लाभ झाला? लिंकन उत्तर देतात मी हे केल नसतं तर माझ्या मनाला बोच

राहिली असती. पूजनीय डॉक्टर हेडगेवारांचा आज जन्मदिवस आहे. बाह्यतः सामान्य वाटावे असे त्यांचे व्यक्तिमत्त्व होते. विद्वत्तेचे वलय नाही, आर्थिक सत्ता पाठीशी नाही, पण मनात संकल्प घेतला हिंदू संघटनेचा, तोही अशा काळात की जेव्हा 'हिंदूचे संघटन' हा शब्द प्रयोग करणेही अवघड होते. अशा पार्श्वभूमीवर त्यांनी व्यक्तिगत संकल्प केला व त्यातून जगातील एक अद्भूत संघटन उभे केले.

पूजनीय डॉक्टरांच्या आधीच्या काळात स्वामी विवेकानंदांचे १८९३ साली शिकागो येथील सर्वधर्म परिषदेत भाषण गाजले. त्यांना लोकप्रियता मिळाली. त्यांच्या सभाना गर्दी होऊ लागली. हा वैचारिक दिग्विजय त्यांनी मिळवला; पण त्यावेळी देशात स्थिती काय होती? ब्रिटिश सत्तेचा अंकूश पूर्ण देशावर होता. समाजाच्या सर्व संवेदना नष्ट झाल्या होत्या. भेद निर्माण झाले होते. तत्त्वज्ञानाचा विजय झाला होता: पण व्यवहारात काय होते? भाषणांमुळे, त्यातील भावनिक आवाहनांमुळे तात्कालिक भावनिक उद्रेक होतो; पण त्याने कार्य होत नाही.

युवकांच्या हृदयात समाजाच्या या वेदना संक्रमित करून त्यांच्यामार्फत हे करता येईल हे स्वामीजीही जाणून होते. समर्पित युवकांची संघटना बांधणे गरजेचे आहे हा विचार त्यांनी प्रत्यक्षात आणण्याचा प्रयासही केला.

पूजनीय डॉक्टरांनी वैचारिक मांडणी केली नाही; पण स्वामीजींच्या मनात असलेली संघटना बांधली. पूजनीय डॉक्टरांनी काँग्रेसचेही सक्रीय काम केले. काँग्रेसच्या एका अधिवेशनाची जवाबदारी त्यांनी समर्थपणे सांभाळली. काँग्रेसमध्ये काम करताना त्यांना संघटनेचा अभाव जाणवला. त्यामुळेच सामर्थ्यशाली विचारांबरोबरच संघटनेची आवश्यकता आहे

संघर्ष नाही, तर सुसंवाद या योगजीवनाचा नियम आहे.

हे जाणून त्यांनी बालांमधे काम सुरु करून संघटना बांधायला सुरुवात केली. त्यांचे विचार, त्यांची तळमळ बालांमध्ये संक्रमित झाली. या संघटनेच्या कामासाठी त्यांनी संपूर्ण जीवन समर्पित केले. सर्वांना बरोबर घेऊन जाण्याची त्यांची हातोटी, अहंपणाचा पूर्ण विलोप ही त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाची विशिष्टते होती. संघटनेला पूर्णपणे वाहिलेले स्वच्छ पारदर्शी असे त्यांचे जीवन होते. रक्ताच्या थेंबाथेंबाचे पाणी करून त्यांनी संघटना रूजवली, वाढवली. कोणती वैयक्तिक अभिलाषा नाही. छोट्या छोट्या कामाची तळमळ या त्यांच्या स्वभाव वैशिष्ट्यांचा बालांवर तरुणांवर परिणाम होत असे. त्यांच्या जीवनातील एक प्रसंग आहे.

एकदा वर्ध्याहून काही कार्यकर्ते आले. रात्री उशीर झाला होता; पण परत जाण्याची त्यांना घाई होती. डॉक्टरजींना बरे नव्हते, ३-४ जणांना वाहनाची सोय करायला डॉक्टरांनी सांगितले. पण सोय होईपर्यंत झोपही येईना. एका तासाने स्वतःच बाहेर पडले. ज्यांना वाहनाची व्यवस्था करायला सांगितले

त्यांच्याकडून काही सोय झाली नव्हती. स्वतःच एक दोन तासांच्या प्रयत्नाने वाहून मिळवले. सामान्य कार्यकर्त्यांची अशी काळजी घेणारे ते संघटक होते. अशा समर्पणातून संघटना घडते.

संघटनेचे काम करताना एखाद्या विषयावर अनेकदा मतभेद असतात; पण सामुहिक निर्णय करण्याची पध्दत संघाने रूजवली. आरक्षणाच्या प्रश्नावर तपशीलाने चर्चा झाली. सर्व प्रकारची मते मांडली गेली; पण या चर्चेचा समारोप करताना सरसंघचालकांनी जे मत मांडले ते सर्वांचे मत म्हणूनच प्रत्यक्षात आले. चर्चा करताना एखाद्या प्रश्नाकडे बघण्याचा भिन्न दृष्टीकोन असू शकतो. असे असणे म्हणजे मतभेद नाही.

कार्यकर्ता म्हणून आपण आपल्या कामाचे परीक्षण करणे चिंतन करणे हे अत्यंत आवश्यक आहे. प्रेरणादायी अशा या दिवशी होणाऱ्या या कार्यक्रमाच्या निमित्ताने आपण सर्वजण असे चिंतन असे परीक्षण करून वर्धिनीचे काम अधिक मोठे करू या.

कामाची पावती

पुणे महानगरपालिकेच्या वतीने दरवर्षी दिला जाणारा 'मौलाना अबुल कलम आझाद राष्ट्रीय एकात्मतेचा पुरस्कार' यावर्षी 'स्व'-रूपवर्धिनीला सन्मानपूर्वक देण्यात आला. रोख रु. २५०००/- आणि सन्मानचिन्ह असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे. गेल्या पंचवीस वर्षापासून अनौपचारिक शैक्षणिक उपक्रमांच्या माध्यमातून माणूस घडविण्याचे जे मूलभूत काम वर्धिनी करित आहे त्याचा गौरव रौप्यमहोत्सवी वर्षातच करून पुणे महानगरपालिकेने समयसूचकता तर दाखवलीच पण एका प्रकारे या मूलभूत कामाला पावतीच दिली आहे. आम्ही त्यांचे कृतज्ञ आहोत.

ज्याला पूर्णत्वाच्या पथावर प्रवास करावयाचा आहे त्याने अडवणीची तमा बाळगता कामा नये.

गै
य
म
हो
त
वी
वा
वि
क
वृ
त्त

रो
य
म
हो
त
वी
वा
वि
क
वृ
त्त

चित्त जिथे भीतीशून्य, उंच जिथे माथा

श्री. चंदन हायगुंडे

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
र्षि
क

वृ
त्त

ट्रेकिंग हा आपल्या युवकांचा आवडीचा विषय. आजपर्यंत अनेक गड, किल्ले डोंगर आम्ही सर केले आहेत. दैनंदिन शाखेत येणारे युवक यांमध्ये सहभागी असतातच. परंतु नोकरी, व्यवसाय, उच्च शिक्षण इ. कारणांमुळे वाहेर पडलेले युवकही सहलींच्या माध्यमातून वर्धिनीशी जोडले जावेत म्हणून गिर्यारोहण गटाची स्थापना करण्यात आली. या गटाचे 'मृदंगंध' असे नामकरण करण्यात आले. वैद्य विनेश नगरे (आयुर्वेदाचार्य) 'मृदंगंध' चे प्रमुख म्हणून काम पाहतात.

या वर्षातील सहलींमधील काही आठवणी.

किल्ले वासोटा (जंगलट्रेक) - गेल्या वर्षातील हा सर्वात अविस्मरणीय ट्रेक. वर्धिनीच्या युवकांव्यतिरिक्तही काहीजण या ट्रेकला आले होते. वासोटा अभयारण्याचे सगळ्यांना प्रचंड आकर्षण होते. लॉचने कोयनेची खाडी पार करून किल्ल्याकडे निघालो. अर्धे-मधे कुठेच पिण्याचे पाणी नव्हते. थेट किल्ल्यावर पाण्याचे टाके होते. टाक्यापाशी पोहचलो आणि पाहतो तर त्यातील पाणी प्रचंड गढूळ झालेले होते. पण तहान इतकी लागली होती की, हेच पाणी प्यावे लागले. त्यातच भात शिजवला आणि जेवणही केले. यानंतर नागेश्वराच्या मंदिराकडे निघालो. मंदिराजवळ विहीर असल्याने तिथेच मुक्काम करायचे ठरले होते. पण फजिती झाली. विहिरीला एक थेंवही पाणी नव्हते. या पाण्याच्या आशेवर जवळचे सर्व पाणीही वाटेत संपवले होते. आता पुन्हा खाडीपाशी येणे भाग होते. मात्र चिंता नव्हती. याही परिस्थितीत आम्ही सर्वजण उत्साहाने

'हर हर महादेवच्या' घोषणा देत दाट जंगलातून एका ओढ्याच्या वाटेने उतरू लागलो. पाणवट्याला पोहोचेपर्यंत पूर्ण अंधार झाला. खडकाच्या आडोशाला चूल मांडली आणि रात्रीच्या जेवणाची तयारी सुरू झाली. घनदाट जंगल, खाडीचे पाणी, आभाळात सुंदर चांदणे आणि गरम-गरम मसाले भात. वाह! इकास 'डिनर' झाले. याच पाणवट्यावर अस्वल, गवा, विवटे इ. हिंस्त्र प्राणी आपली तहान भागवायला येत असतात आणि इथेच आम्हाला रात्र काढायची होती. तेव्हा सतर्क राहणे आणि रात्रभर शेकोटी जळत ठेवणे आवश्यक होते. काहींच्या मनात रात्री पाणी प्यायला येणारे हे प्राणी पहायची इच्छा होती. अशांनी आळी-पाळीने रात्री जागे राहण्याचे ठरविले. आणि

इच्छा-पूर्ती झाली. किरूर अंधारात डोळे चमकताना दिसले. त्यादिशेने लगेच कमांडो टॉर्चचा झोत मारला. एक गवा पाणी प्यायला आला होता. अगदीच जवळून नाही; पण स्पष्ट दिसेल इतक्या अंतरावरून आम्ही गवा पाहिला. शहरी लोकांना असा अनुभव येणे म्हणजे सौभाग्यच.

प्रत्येक अडचण ही पुढील प्रगतीची संधी असते.

ढाकची भैरी - पहिला गट शनिवारी रात्री लोकल ट्रेनने लोणावळा मार्गे निघाला. दुसरा गट रविवारी सकाळी दुचाकींवर कामशेत जांभिवली मार्गे निघाला दोन्ही गट रविवारी एका धवधव्यापाशी एकत्रित झाले.

जोरदार पाऊस चालू होता. भर पावसात दोन-तीन तास चालल्यानंतर शेवाळं चढलेला ढाकचा सरळ आणि घसरडा कडा चढणे जोखमीचे आहे. पण आम्हाला अशक्य काही नाही. आमच्यावरोवर काही नवोदित पण आले होते. प्रथमच असा अवघड ट्रेक करणे त्यांना शक्य झाले नसते. पण आमच्या जवाबदार आणि धाडसी युवकांनी त्यांची पूर्ण काळजी घेत, त्यांच्यासहित कडा सर केला.

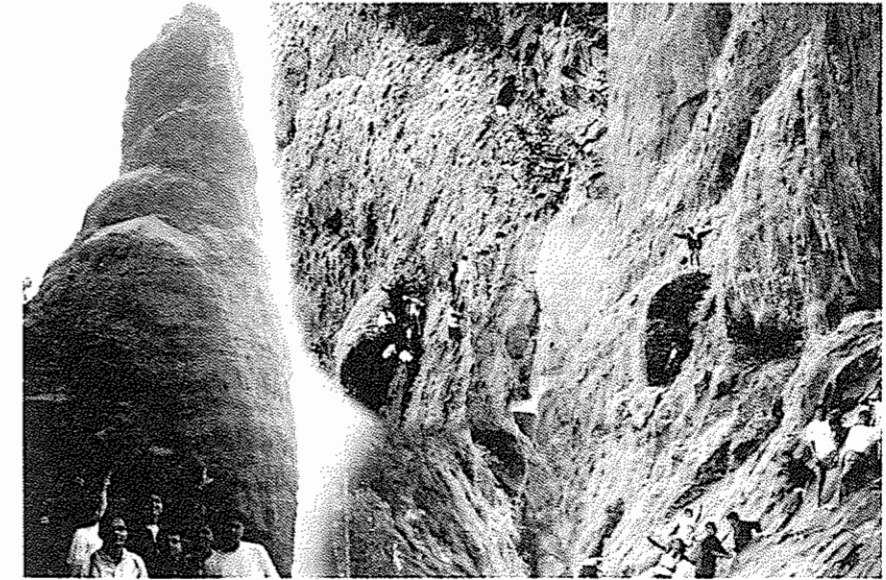
एवढ्या पावसात एकट्याने स्वप्नातसुद्धा असा ट्रेक करू असे वाटले नव्हते, 'मृदंगंध' मुळे ट्रेक तर केलाच; शिवाय अशाप्रकारच्या धाडसी सहली करण्याचा आत्मविश्वासही वाढला आहे, अशी सहज प्रतिक्रिया पहिल्यांदाच आलेल्यांनी दिली.

पाली सरसगड उन्हेरे - शनिवारी रात्री सर्वजण दुचाकींवर पालीला निघाले. रात्र होती. वाहन

चालवताना चांगलीच थंडी वाजत होती. पालीला मुक्काम केला. सकाळी लवकर उठून उन्हेरेला गेलो. सकाळच्या गुलाबी थंडीत गरम पाण्याच्या झऱ्यांच्या कुंडात मस्त अंधोळ केली. मन तृप्त झाले. देवदर्शन घेऊन सरसगडावर निघालो. गड पाहिल्यावर महडच्या गणपतीला गेलो. तिथून खंडाळ्याच्या घाटात गेलो. अशा प्रकारे एकाच सहलीमध्ये चार ठिकाणं पाहून झाली. दुचाकींवरच्या सहलींची हीच मजा असते. कमी वेळेत, कमी पैशात, अधिक ठिकाणं पाहून होतात आणि आपल्या वेळेप्रमाणे हालचाल करता येते. परतताना ढाब्यावरच्या जेवणाचाही आस्वाद घेतला.

याशिवाय रायेश्वर, कात्रज-सिंहगड, पुरंदर इत्यादी ठिकाणीही 'मृदंगंध' च्या सहली झाल्या. आपल्या प्रत्येक सहलीत उपासना, प्रार्थना होते. प्लास्टिक, कागद-इ.कचरा साफ करून परिसर स्वच्छता केली जाते.

'पक्षी निरीक्षण' या विषयावर श्रीमती स्वाती वर्वे यांचे स्लाईड शो सहित व्याख्यानही 'मृदंगंध'ने यावर्षी आयोजित केले होते.

अडचणींविडल कुरकूर किंवा तक्रार करत बसणे हे दुर्बल मनाचे, स्वीकृत ध्येयाविषयी पुरेशी तळमळ नसल्याचे लक्षण आहे.

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
र्षि
क

वृ
त्त

चित्त जिथे भीतीशून्य, उंच जिथे माथा

श्री. चंदन हायगुंडे

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
र्षि
क

वृ
त्त

ट्रेकिंग हा आपल्या युवकांचा आवडीचा विषय. आजपर्यंत अनेक गड, किल्ले डोंगर आम्ही सर केले आहेत. दैनंदिन शाखेत येणारे युवक यांमध्ये सहभागी असतातच. परंतु नोकरी, व्यवसाय, उच्च शिक्षण इ. कारणांमुळे वाहेर पडलेले युवकही सहलींच्या माध्यमातून वर्धिनीशी जोडले जावेत म्हणून गिर्यारोहण गटाची स्थापना करण्यात आली. या गटाचे 'मृदगंध' असे नामकरण करण्यात आले. वैद्य विनेश नगरे (आयुर्वेदाचार्य) 'मृदगंध' चे प्रमुख म्हणून काम पाहतात.

या वर्षातील सहलींमधील काही आठवणी.

किल्ले वासोटा (जंगलट्रेक) - गेल्या वर्षातील हा सर्वात अविस्मरणीय ट्रेक. वर्धिनीच्या युवकांव्यतिरिक्तही काहीजण या ट्रेकला आले होते. वासोटा अभयारण्याचे सगळ्यांना प्रचंड आकर्षण होते. लॉचने कोयनेची खाडी पार करून किल्ल्याकडे निघालो. अंधे-मधे कुठेच पिण्याचे पाणी नव्हते. थेट किल्ल्यावर पाण्याचे टाके होते. टाक्यापाशी पोहचलो आणि पाहतो तर त्यातील पाणी प्रचंड गढूळ झालेले होते. पण तहान इतकी लागली होती की, हेच पाणी प्यावे लागले. त्यातच भात शिजवला आणि जेवणही केले. यानंतर नागेश्वराच्या मंदिराकडे निघालो. मंदिराजवळ विहीर असल्याने तिथेच मुक्काम करायचे ठरले होते. पण फजिती झाली. विहिरीला एक थेंवही पाणी नव्हते. या पाण्याच्या आशेवर जवळचे सर्व पाणीही वाटेत संपवले होते. आता पुन्हा खाडीपाशी येणे भाग होते. मात्र चिंता नव्हती. याही परिस्थितीत आम्ही सर्वजण उत्साहाने

'हर हर महादेवच्या' घोषणा देत दाट जंगलातून एका ओढ्याच्या वाटेने उतरू लागलो. पाणवट्याला पोहोचेपर्यंत पूर्ण अंधार झाला. खडकाच्या आडोशाला चूळ मांडली आणि रात्रीच्या जेवणाची तयारी सुरू झाली. घनदाट जंगल, खाडीचे पाणी, आभाळात सुंदर चांदणे आणि गरम-गरम मसाले भात. वाह! इकास 'डिनर' झाले. याच पाणवट्यावर अस्वल, गवा, विवटे इ. हिंस्त्र प्राणी आपली तहान भागवायला येत असतात आणि इथेच आम्हाला रात्र काढायची होती. तेव्हा सतर्क राहणे आणि रात्रभर शेकोटी जळत ठेवणे आवश्यक होते. काहींच्या मनात रात्री पाणी प्यायला येणारे हे प्राणी पहायची इच्छा होती. अशांनी आळी-पाळीने रात्री जागे राहण्याचे ठरविले. आणि

इच्छा-पूर्ती झाली. किरूर अंधारात डोळे चमकताना दिसले. त्यादिशेने लगेच कमांडो टॉर्चचा झोत मारला. एक गवा पाणी प्यायला आला होता. अगदीच जवळून नाही; पण स्पष्ट दिसेल इतक्या अंतरावरून आम्ही गवा पाहिला. शहरी लोकांना असा अनुभव येणे म्हणजे सौभाग्यच.

प्रत्येक अडचण ही पुढील प्रगतीची संधी असते.

ढाकची भैरी - पहिला गट शनिवारी रात्री लोकल ट्रेनने लोणावळा मार्गे निघाला. दुसरा गट रविवारी सकाळी दुचाकींवर कामशेत जांभिवली मार्गे निघाला दोन्ही गट रविवारी एका धवधव्यापाशी एकत्रित झाले.

जोरदार पाऊस चालू होता. भर पावसात दोन-तीन तास चालल्यानंतर शेवाळं चढलेला ढाकचा सरळ आणि घसरडा कडा चढणे जोखमीचे आहे. पण आम्हाला अशक्य काही नाही. आमच्यावरोवर काही नवोदित पण आले होते. प्रथमच असा अवघड ट्रेक करणे त्यांना शक्य झाले नसते. पण आमच्या जवाबदार आणि धाडसी युवकांनी त्यांची पूर्ण काळजी घेत, त्यांच्यासहित कडा सर केला.

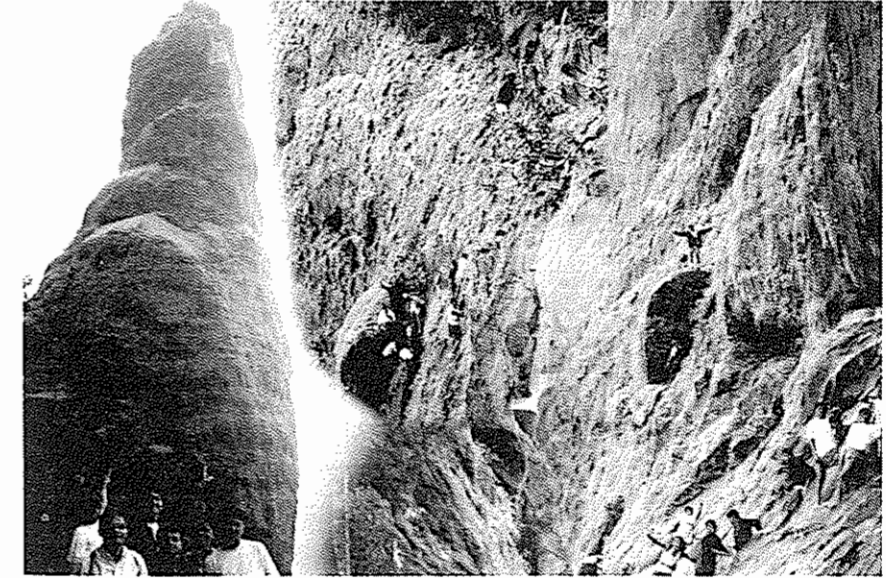
एवढ्या पावसात एकट्याने स्वप्नातसुद्धा असा ट्रेक करू असे वाटले नव्हते, 'मृदगंध' मुळे ट्रेक तर केलाच; शिवाय अशाप्रकारच्या धाडसी सहली करण्याचा आत्मविश्वासही वाढला आहे, अशी सहज प्रतिक्रिया पहिल्यांदाच आलेल्यांनी दिली.

पाली सरसगड उन्हेरे - शनिवारी रात्री सर्वजण दुचाकींवर पालीला निघाले. रात्र होती. वाहन

चालवताना चांगलीच थंडी वाजत होती. पालीला मुक्काम केला. सकाळी लवकर उठून उन्हेरेला गेलो. सकाळच्या गुलाबी थंडीत गरम पाण्याच्या झऱ्यांच्या कुंडात मस्त अंधोळ केली. मन तृप्त झाले. देवदर्शन घेऊन सरसगडावर निघालो. गड पाहिल्यावर महडच्या गणपतीला गेलो. तिथून खंडाळ्याच्या घाटात गेलो. अशा प्रकारे एकाच सहलीमधे चार ठिकाणं पाहून झाली. दुचाकींवरच्या सहलींची हीच मजा असते. कमी वेळेत, कमी पैशात, अधिक ठिकाणं पाहून होतात आणि आपल्या वेळेप्रमाणे हालचाल करता येते. परतताना ढाब्यावरच्या जेवणाचाही आस्वाद घेतला.

याशिवाय रायेश्वर, कात्रज-सिंहगड, पुरंदर इत्यादी ठिकाणीही 'मृदगंध' च्या सहली झाल्या. आपल्या प्रत्येक सहलीत उपासना, प्रार्थना होते. प्लास्टिक, कागद-इ.कचरा साफ करून परिसर स्वच्छता केली जाते.

'पक्षी निरीक्षण' या विषयावर श्रीमती स्वाती वर्वे यांचे स्लाईड शो सहित व्याख्यानही 'मृदगंध'ने यावर्षी आयोजित केले होते.

अडचणींविडल कुरकूर किंवा तक्रार करत वसणे हे दुर्बल मनाचे, स्वीकृत ध्येयाविषयी पुरेशी तळमळ नसल्याचे लक्षण आहे.

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
र्षि
क
वृ
त्त

विकासाच्या मागे की पुढे ?

कु. दिपाली पवार

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
र्षि
क

वृ
त्त

आदिवासी समस्यांचा अभ्यास करण्यासाठी आणि खऱ्या अर्थाने विकासाची पाळेमुळे अशाच भागांमध्ये सापडतील या आशेने राज्याच्या सार्वजनिक बांधकाममंत्र्यांचे खाजगी सचिव श्री. नितीन पाटील यांनी सातपुडा पर्वतरांगांमधील आदिवासी भागाचा दौरा आखला होता. असे दौरे विद्यार्थ्यांनाही अनुभवायला मिळावेत असे त्यांच्या मनात होते. ही संधी वर्धिनीच्या आम्हा चौघांना म्हणजे संजय राचेल्ली, चंदन हायगुंडे, हणमंत पाटील व दीपाली पवार यांना मिळाली. सातपुड्यातील आदिवासींवरोवर हिंडताना, वोलताना त्यांच्यासोबत राहताना जे पाहिले, भावले, अनुभवले त्याचा हा वृत्तांत-

प्राचीन काळापासून जंगलत रहाणारे आपले आदिवासी बांधव जंगलपुत्रच आहेत. त्यांचे जीवन जंगलवर आधारित असते. जंगलाला ते मातेप्रमाणे जपतात. आधुनिकतेपासून लांब, निसर्गाच्या कुशीत राहताना त्यांची स्वतंत्र जीवनपध्दती विकसित झाली.

आदिवासी जीवन स्वच्छ व शिस्तबद्ध असते. घरातील वातावरण प्रसन्न असते. गावातील सर्वात वयस्कर व्यक्तीला 'दाया' असे म्हणतात. दाया गावाचा सर्वाधिकारी असतो. त्याच्या सल्ल्यानेच गावाचे कामकाज चालते. त्याच्या सल्ल्याचे सर्वजण आदरपूर्वक पालन करतात. आदिवासींचा स्वयंपूर्णतेवर भर असतो. बांबू, माती आणि दगड वापरून आपल्या घराची बांधणी ते स्वतःच करतात. कौलांचे छप्परही स्वहस्ते वनवलेले असते. हे घर साधारणपणे ५० वर्षे टिकून राहते. दळण, कुंभारकाम

घरीच केले जाते. जंगलातील कंदमुळांचा भाजीसाठी वापर केला जातो. औषधासाठी ते जंगलवरच अवलंबून असतात.

आदिवासींमध्ये गायील आदराचे स्थान असते. गायीचे दूध विकले जात नाही. एक आदिवासी वोलतांना म्हणाला, "आपण आईचे दूध वाळाल देतो ते काही विकत नाही. तसेच गायीच्या दुधावर केवळ वासरांचा अधिकार आम्ही मानतो."

क्षणभर मनात आले, गाईच्या वासराला आपल्यापेक्षा दुधाची अधिक गरज असते, अशी उच्च मानसिकता राखणाऱ्या आपल्या या बांधवांना 'अशिक्षित' कसे संबोधायचे?

'होळी' हा येथील सर्वात मोठा सण. या दिवशी सर्वजण एकत्र येऊन होळी साजरी करतात. मात्र होळी पेटवण्यासाठी लाकूड वापरले जात नाही. तर एकत्र येऊन सांस्कृतिक कार्यक्रम होतात.

गावात एखादा मृत्यू झाल्यास त्याच्या दुःखात सर्वजण सहभागी होतात. प्रत्येक घरातून एक लाकूड अंत्यविधीसाठी दिले जाते.

येथील समाजात स्त्री-पुरुष समानता आहे. लग्नाच्या वेळी देणे-घेणे ही पध्दत नसते, तर ज्या मुलीशी लग्न करायचे तिच्या घरी मुलाने राहून आपले कर्तृत्व सिध्द करावे लागते. मुलीला आपला नवरा निवडण्याचा पूर्ण अधिकार असतो. लग्नानंतरही नवऱ्याचा स्वभाव न पटल्यास त्याला सोडण्याचाही अधिकार असतो. नवऱ्याशी घटस्फोट म्हणजे थेट संबंध तोडणे. इथे कागदोपत्री व्यवहार होतच नाही. गंमतीची

आपत् प्रसंगात, असह्य दुःखात काहीतरी विरंगुळा शोधावा म्हणून लोक वेड्यावाकड्या गोष्टी करतात आणि जाणिवेला उंच नेण्याऐवजी तिला अत्यंत हीन पातळीवर नेऊन पोचवितात. अशा प्रकारे स्वतःला हीन पातळीवर नेऊ नका.

गोष्ट म्हणजे दोन जोडप्यांना जर एकमेकांचे पतिपत्नी आवडले तर त्यांना आपापला नवरा-वायको बदलण्याची परवानगी असते.

आदिवासी पाड्यांमध्ये फिरतांना अनेक प्रसंग अनुभवायला आले. अतिशय दुर्गम भाग असल्याने साधनसुविधा व दळणवळणांअभावी त्यांना काय काय प्रसंगांना सामारे जावे लागते ते समजले. कोणी आजारी पडल्यास औषधी वनस्पतींची सविस्तर माहिती असलेले

आणि नाडी पाहून औषधे सांगणारे वैद्य आजही आदिवासींमध्ये आहेत. मात्र गंभीर स्वरूपाचा आजार असेल तर रोग्याला पाठीवर उचलून किंवा झोळी बांधून पायी प्रवास करावा लागतो. वऱ्याचदा रोगी दवाखान्यात पोहोचण्यापर्यंतच दगावतो. पोहचलाच तर उपचार होण्यापूर्वी पैसे भरा, कागदपत्र तयार करा या तांत्रिक बाबी पूर्ण न केल्याने त्यांना मरण ओढवते.

आदिवासींमध्ये साक्षरतेचे प्रमाण आजही अत्यंत कमी आहे. त्यांच्या शिक्षणासंबंधी एका आदिवासीशी वोलतांना त्याने सांगितले की वरेच आदिवासी तरूण शहरांत जाऊन पदवीधर झाले. पण त्यांना नोकरी नाही. शिवाय शहराचे वारे लागल्याने घराची शेतीही करवत नाही. मग विचार येतो. जर शिक्षणातून मुला-मुलींना आमच्या नेमक्या समस्या काय?

जर तुमच्या वाट्याला परमदुःख आले असेल तर संवेदना बघिर करू नका. उलट धैर्याने पुढे जा.

त्यावर उपाय काय? याचे शिक्षण दिले जात नसेल; तर त्यांना शिक्षण देऊन उपयोगच काय? सातपुडा पर्वत रांगातील आदिवासींनी इतिहास वाचायचा तो अमेरिकन दुसरे महायुद्ध कसे घडले? का घडले? क्षणभर बाटले त्यांना उपयोगी पडेल असा शिक्षणाचा 'पॅटर्न' का नाही? प्रत्येक गोष्टीसाठी एकच फूटपट्टी कशी वापरायची? या सर्व प्रश्नांची उत्तरे कशी शोधायची? ही उत्तरे शोधण्यासाठी अनेकांची आवश्यकता आजही आहे.

सातपुडा पर्वतरांगांमध्ये महाराष्ट्रातील नंदुरवार जिल्ह्यातील धडगांव व अक्कलकुवा हे दोन तालुके वसलेले असून पायाशी तळोदा तालुका आहे. या तीन तालुक्यांमध्ये पुनर्वसन संघर्ष समिती गेल्या सात वर्षांपासून कार्यरत आहे. सातपुडा पर्वतरांगांमध्ये हजारो वर्षांपासून आदिवासी लोक आपले आर्थिकच नव्हे तर सामाजिक, राजकीय व सांस्कृतिक जीवन 'जंगल-जमीन-पाणी' या नैसर्गिक संसाधनांवर जगत आली आहेत. आपल्या गरजांपुरताच या निसर्गाचा समुचित वापर या आदिवासी जमातींनी आजपर्यंत केला आहे. मात्र, बाह्य समाजाच्या औद्योगिक शहरी गरजांसाठी निसर्गाची, विकासाच्या नावाखाली लूट सुरू झाली व या आदिवासींच्या हातातली त्यांची नैसर्गिक साधनसंपत्ती हळूहळू वेगवेगळे कायदे व योजना आखून हिसकावून घेण्याचे पडयंत्र सुरू झाले.

आदिवासींच्या मुख्य समस्या

- विविध विकासयोजनांच्या नावाखाली लढले जाणारे अन्यायकारी विस्थापन.
- सरदार सरोवर प्रकल्पामुळे तेहतीस समृद्ध आदिवासी गावातील सात हजारांच्यावर परिवारांना विस्थापित व्हावे लागत असून ६८०० हेक्टर जंगल बुडीखाली येणार

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
र्षि
क

वृ
त्त

विकासाच्या मागे की पुढे ?

कु. दिपाली पवार

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
षि
क

वृ
त्त

आदिवासी समस्यांचा अभ्यास करण्यासाठी आणि खऱ्या अर्थाने विकासाची पाळेमुळे अशाच भागांमध्ये सापडतील या आशेने राज्याच्या सार्वजनिक बांधकाममंत्र्यांचे खाजगी सचिव श्री. नितीन पाटील यांनी सातपुडा पर्वतरांगांमधील आदिवासी भागाचा दौरा आखला होता. असे दौरे विद्यार्थ्यांनाही अनुभवायला मिळावेत असे त्यांच्या मनात होते. ही संधी वर्धिनीच्या आम्हा चौघांना म्हणजे संजय राचेल्ली, चंदन हायगुंडे, हणमंत पाटील व दीपाली पवार यांना मिळाली. सातपुड्यातील आदिवासींवरोवर हिंडताना, वोलताना त्यांच्यासोबत राहताना जे पाहिले, भावले, अनुभवले त्याचा हा वृत्तांत-

प्राचीन काळापासून जंगलात रहाणारे आपले आदिवासी बांधव जंगलपुत्रच आहेत. त्यांचे जीवन जंगलावर आधारित असते. जंगलाला ते मातेप्रमाणे जपतात. आधुनिकतेपासून लांब, निसर्गाच्या कुशीत राहताना त्यांची स्वतंत्र जीवनपध्दती विकसित झाली.

आदिवासी जीवन स्वच्छ व शिस्तबद्ध असते. घरातील वातावरण प्रसन्न असते. गावातील सर्वात वयस्कर व्यक्तीला 'दाया' असे म्हणतात. दाया गावाचा सर्वाधिकारी असतो. त्याच्या सल्ल्यानेच गावाचे कामकाज चालते. त्याच्या सल्ल्याचे सर्वजण आदरपूर्वक पालन करतात. आदिवासींचा स्वयंपूर्णतेवर भर असतो. बांबू, माती आणि दगड वापरून आपल्या घराची बांधणी ते स्वतःच करतात. कौलांचे छप्परही स्वहस्ते बनवलेले असते. हे घर साधारणपणे ५० वर्षे टिकून राहते. दळण, कुंभारकाम

घरीच केले जाते. जंगलातील कंदमुळांचा भाजीसाठी वापर केला जातो. औषधासाठी ते जंगलावरच अवलंबून असतात.

आदिवासींमध्ये गावीला आदराचे स्थान असते. गावीचे दूध विकले जात नाही. एक आदिवासी वोलतांना म्हणाला, "आपण आईचे दूध वाळाला देतो ते काही विकत नाही. तसेच गावीच्या दुधावर केवळ वासरांचा अधिकार आम्ही मानतो."

क्षणभर मनात आले, गाईच्या वासराला आपल्यापेक्षा दुधाची अधिक गरज असते, अशी उच्च मानसिकता राखणाऱ्या आपल्या या बांधवांना 'अशिक्षित' कसे संबोधायचे?

'होळी' हा येथील सर्वात मोठा सण. या दिवशी सर्वजण एकत्र येऊन होळी साजरी करतात. मात्र होळी पेटवण्यासाठी लाकूड वापरले जात नाही. तर एकत्र येऊन सांस्कृतिक कार्यक्रम होतात.

गावात एखादा मृत्यू झाल्यास त्याच्या दुःखात सर्वजण सहभागी होतात. प्रत्येक घरातून एक लाकूड अंत्यविधीसाठी दिले जाते.

येथील समाजात स्त्री-पुरुष समानता आहे. लग्नाच्या वेळी देणे-घेणे ही पध्दत नसते, तर ज्या मुलीशी लग्न करावचे तिच्या घरी मुलाने राहून आपले कर्तृत्व सिद्ध करावे लागते. मुलीला आपला नवरा निवडण्याचा पूर्ण अधिकार असतो. लग्नानंतरही नवऱ्याचा स्वभाव न पटल्यास त्याला सोडण्याचाही अधिकार असतो. नवऱ्याशी घटस्फोट म्हणजे थेट संबंध तोडणे. इथे कागदोपत्री व्यवहार होतच नाही. गंमतीची

आपत्त प्रसंगात, असह्य दुःखात काहीतरी विरंगुळा शोधावा म्हणून लोक वेड्यावाकड्या गोष्टी करतात आणि जाणिवेला उंच नेण्याऐवजी तिला अत्यंत हीन पातळीवर नेऊन पोचवितात. अशा प्रकारे स्वतःला हीन पातळीवर नेऊ नका.

गोष्ट म्हणजे दोन जोडप्यांना जर एकमेकांचे पतिपत्नी आवडले तर त्यांना आपापला नवरा-वायको बदलण्याची परवानगी असते.

आदिवासी पाड्यांमध्ये फिरतांना अनेक प्रसंग अनुभवायला आले. अतिशय दुर्गम भाग असल्याने साधनसुविधा व दळणवळणांअभावी त्यांना काय काय प्रसंगांना सामारे जावे लागते ते समजले. कोणी आजारी पडल्यास औषधी वनस्पतींची सविस्तर माहिती असलेले

आणि नाडी पाहून औषधे सांगणारे वैद्य आजही आदिवासींमध्ये आहेत. मात्र गंभीर स्वरूपाचा आजार असेल तर रोग्याला पाठीवर उचलून किंवा झोळी बांधून पायी प्रवास करावा लागतो. वऱ्याचदा रोगी दवाखान्यात पोहोचेलपर्यंतच दगावतो. पोहचलाच तर उपचार होण्यापूर्वी पैसे भरा, कागदपत्र तयार करा या तांत्रिक बाबी पूर्ण न केल्याने त्यांना मरण ओढवते.

आदिवासींमध्ये साक्षरतेचे प्रमाण आजही अत्यंत कमी आहे. त्यांच्या शिक्षणासंबंधी एका आदिवासीशी वोलतांना त्याने सांगितले की वरेच आदिवासी तरूण शहरांत जाऊन पदवीधर झाले. पण त्यांना नोकरी नाही. शिवाय शहराचे वारे लागल्याने घराची शेतीही करवत नाही. मग विचार येतो. जर शिक्षणातून मुला-मुलींना आमच्या नेमक्या समस्या काय?

जर तुमच्या वाट्याला परमदुःख आले असेल तर संवेदना बघिर करू नका. उलट धैर्याने पुढे जा.

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
षि
क

वृ
त्त

त्यावर उपाय काय? याचे शिक्षण दिले जात नसेल; तर त्यांना शिक्षण देऊन उपयोगच काय? सातपुडा पर्वत रांगातील आदिवासींनी इतिहास वाचायचा तो अमेरिकन दुसरे महायुद्ध कसे घडले? का घडले? क्षणभर वाटले त्यांना उपयोगी पडेल असा शिक्षणाचा 'पॅटर्न' का नाही? प्रत्येक गोष्टीसाठी एकच फूटपट्टी कशी वापरायची? या सर्व प्रश्नांची उत्तरे कशी शोधायची? ही उत्तरे शोधण्यासाठी अनेकांची आवश्यकता आजही आहे.

सातपुडा पर्वतरांगांमध्ये महाराष्ट्रातील नंदुरवार जिल्ह्यातील धडगांव व अक्कलकुवा हे दोन तालुके वसलेले असून पायाशी तळोदा तालुका आहे. या तीन तालुक्यांमध्ये पुनर्वसन संघर्ष समिती गेल्या सात वर्षांपासून कार्यरत आहे. सातपुडा पर्वतरांगांमध्ये हजारो वर्षांपासून आदिवासी लोक आपले आर्थिकच नव्हे तर सामाजिक, राजकीय व सांस्कृतिक जीवन 'जंगल-जमीन-पाणी' या नैसर्गिक संसाधनांवर जगत आली आहेत. आपल्या गरजांपुरताच या निसर्गाचा समुचित वापर या आदिवासी जमातींनी आजपर्यंत केला आहे. मात्र, बाह्य समाजाच्या औद्योगिक शहरी गरजांसाठी निसर्गाची, विकासाच्या नावाखाली लूट सुरू झाली व या आदिवासींच्या हातातली त्यांची नैसर्गिक साधनसंपत्ती हळूहळू वेगवेगळे कायदे व योजना आखून हिसकावून घेण्याचे पडयंत्र सुरू झाले.

आदिवासींच्या मुख्य समस्या

- विविध विकासयोजनांच्या नावाखाली लढले जाणारे अन्यायकारी विस्थापन.
- सरदार सरोवर प्रकल्पामुळे तेहतीस समृद्ध आदिवासी गावातील सात हजारांच्यावर परिवारांना विस्थापित व्हावे लागत असून ६८०० हेक्टर जंगल बुडीखाली येणार

आहे. तापी खोरे विकास महामंडळांतर्गत रामपूर व देहली या दोन मध्यम प्रकल्पांत सहा गावे वाधित होणार आहेत.

- स्थानिक रोजगाराअभावी होणारे हंगामी मंजुरीसाठी स्थलांतर व कुपोषणाचा प्रश्न.
- वनखात्याचे कायदे व वाह्यसमाजाचा विनाशकारी हस्तक्षेप यामुळे त्यांचा नैसर्गिक साधनावरील हक्क संपल्याने डोंगर उताराच्या शेतीत कुटुंबाचे जीवन जगणे त्यांना अशक्य झाले आहे. स्थानिक पातळीवर रोजगाराच्या संधी उपलब्ध नसल्याने या परिसरातील ५८% कुटुंबे घरदार सोडून गुजराथमध्ये वर्षातले चार ते आठ महिने मजुरी करून जगतात. ज्यातून सावकारी शोषण, लहान मुलांचे व महिलांचे कुपोषण व गंभीर आरोग्याच्या प्रश्नांना सामोरे जावे लागत आहे.
- एकूण साक्षरतेचे प्रमाण फक्त २७% आहे. ज्यात पुरुष साक्षरता ३४% तर महिलांचे प्रमाण अवघे १९% आहे. आजही या भागातील दारिद्र्य रेषेखाली असणाऱ्या कुटुंबाचे प्रमाण ९५% आहे.
- कुपोषण व सिकलसेल अॅनिमिया या आरोग्याच्या समस्यांमुळे या भागातील बालमृत्यू व मातामृत्यूचे प्रमाण हे महाराष्ट्रात सर्वात जास्त आहे.

आदिवासींना आपल्या जंगल, जमीन व पाण्यावरचा हक्क मिळावा म्हणून श्रीमती प्रतिभा शिंदे व त्यांचे सहकारी उत्तम काम

कामाची पावती

विद्यार्थी या नात्याने वर्धनीत आले. महाविद्यालयीन शिक्षण घेता घेता युवक कार्यकर्ता म्हणून काम करायला लागले. खरं म्हणजे हे काम करता करता खरंखुरं शिक्षण सुरू झालं. वर्धनीत घेतलेल्या शिक्षणाच्या, संस्कारांच्या बळावर आज हिमाचल प्रदेशातील एका अनिवासी भारतीय मुलांच्या शाळेत काम करतो आहे. वर्धनीतील कामाची पध्दत, मुलांकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन, याचा काम करताना मला खूप उपयोग होतो आहे.

महेश मोकाशी

दुःखाच्या मुळाशी जा, मग त्या व्यथेमागे लपलेले सत्य, सामर्थ्य, आनंद आणि प्रकाश तुमच्या अनुभवाला येईल. त्यासाठी तुम्ही आत्मनिर्भर उभे राहिले पाहिजे.

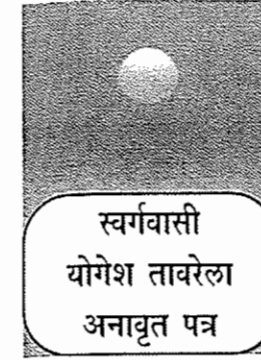

करीत आहेत.

११० गावांमध्ये त्यांच्या समितीचा घराघरात संपर्क आहे. समितीचे कार्यालय सरकारी कार्यालयापेक्षा चोख आहे. कुठल्या घरात किती वालके आहेत, किती कुपोषित आहेत याची नोंद ठेवली आहे. कार्यकर्ते आपल्या सर्व सुखसोयींचा त्याग करून आदिवासी कल्याणासाठी दिवसरात्र रावत आहेत. सर्व कार्यकर्त्यांना आदिवासी भाषा ज्ञात आहे. समितीच्या कामामुळे तेथील आदिवासींच्या एकत्रीकरणातून धान्यवैक, वचतगट, 'पाणी अडवा-पाणी जिरवा' उपक्रम राववले जात आहेत. या विधायक कामांवरोंवर गरज पडेल तेव्हा आंदोलन, मोर्चा इ. संघर्षात्मक कार्यही चालते.

पुनर्वसन संघर्ष समितीच्या कार्यकर्त्यांच्या संपर्कात खूप काही शिकायला मिळाले. केवळ कोण चूक, कोण वरोवर याविषयीचा चर्चेतून वादविवादातून समस्या सुटत नाहीत; तर आपण काय करायला हवे याचा विचार होऊन प्रत्यक्ष कृती केल्यानेच समस्यांचा अंत होऊ शकतो. हे सर्व पाहिल्यावर वर्धनीत म्हटली जाणारी प्रार्थना मनात सतत रूजी घालत रहाते.

जनांचा प्रवाहो इथे चाललेला,
सदा संस्कृतींच्या मुळापासुनी।
पिढ्या नांदती भोवती बांधवांच्या,
अम्ही भिन्न ना त्यांचिवापासुनी।
तयांच्या कळा जाणवाव्या आम्हाला,
तयांच्या सुखाचीच लागो स्पृहा।।

स्वर्गवासी योगेश तावरेला अनावृत पत्र

सर्वप्रिय योगेश

सर्वांचा सस्नेह नमस्कार
दर्शने स्पर्शने वापि, श्रवणे भाषणेपिऽवा।
यत्र द्रवंत्यंतरंगम्, सस्नेह इति कथ्यते ॥
एखाद्या व्यक्तीच्या भेटीने, तिच्या स्पर्शाने किंवा त्या व्यक्तीवद्दल नुसते वोलले वा ऐकले तरी जर तुमचे अंतःकरण द्रवत असेल तर त्यालाच स्नेह असे म्हणतात.
खरंच, तू सर्वांच्या स्नेहाचा मानकरी आहेस. तुझी खूप खूप आठवण झाली म्हणून पत्र लिहायला घेतले. बालपणीपासूनचा तू अगदी स्पष्ट आठवतोस. ५वी-६वीत असताना रामकृष्ण शाखेत तुझा प्रवेश झाला. मितभाषी आणि स्मितभाषी असं तुझं व्यक्तिमत्त्व. पण कवड्डी-फुटवॉल खेळताना खूप खुलून जायचास. सर्वांशी मैत्री हे तुझं वैशिष्ट्य. नेहमी शिकत रहायचं ही वर्धनीची शिकवण तू मानलीसच, पण आईवावांप्रमाणे कप्टाला 'परमेश्वर' मानून कामाचीही साथ सोडली नाहीस. माता-पित्यांचे, वर्धनीचे संस्कार मनी साठवून हाती आलेलं प्रत्येक काम सचोटीने, प्रामाणिकपणे करून सर्वांवरोंवर आनंदाने रहात, तुझी कालक्रमणा चालू होती. आणि अचानक तो निर्दयी दिवस उजाडला ...कोणाशी काही न वोलता, न सांगता तू हे जग सोडून गेलास ...

'तू जाता दुःखा सीमा नच उरली।।'

भरपूर व्यायाम करून तव्येत कमावलेला, स्वच्छ टापटिपीत रहाण्याची आवड असलेला तू

संघटना उपयुक्त होतील, पण केव्हा? ज्या वेळी नवशक्ती असलेल्या, अधीक दैवी, पूर्णत्वाप्रत गेलेल्या व्यक्तींच्या द्वारे त्या कार्यशील होतील तेव्हा.

(आमचा 'ऋतिक') डेंग्यू तापाच्या एका आघाताने आमच्यातून कायमचा निघून जावा, ही कल्पनाच सहन करण्याच्या पलिकडची होती. आज इतके दिवस झाले तरी तू सारखा आठवतोस. मामांसमोरच्या कठड्यावर, गच्चीत, व्यायामशाळेत, आणि मुख्यत्वे भांडारात, तूच दिसतोस. तू नाहीस हे खरंच वाटत नाही. दिलखुलासपणा, स्वच्छदीपणा हा कधी नाहीसा थोडाच होत असतो? तू गेलास आणि पालिकेच्या सर्व व्यवस्था खडबडून जाण्या झाल्या. गल्ली-कोपरे लख्ख झाले. सार्वजनिक स्वच्छतेवर लेख छापून आले. यंत्रणा कार्यतत्पर झाल्या.

हे सर्व टिकून रहायला हवे. कारण आम्हाला आणखी 'योगेश' गमवायचे नाहीयेत. वावावत दक्ष रहाणे ही आम्हा सर्वांचीच जवाबदारी आहे. वर्धनीच्या सर्व उत्सवांमध्ये तुझी प्रकर्षाने आठवण होते. कारण अतिशय किचकट अशी भांडारव्यवस्था म्हणजे योगेश! असे जणू समीकरणच तू तुझ्या कामाने वनवून टाकले होतेस. तुझ्या आकस्मिक जाण्याने या समीकरणातील रिक्त पद आम्हाला भरून काढावे लागणार आहे.

वाकी तुझं कसं चाललंय? आमची आठवण होते का? स्वर्गातही तुझं सामाजिक कार्य जोरात चालू असेल, तेथेही कवड्डी चालू आहे का? आता पत्र पुरे करतो. इकडील अजिवात काळजी करू नकोस. तिकडील सर्वांना नमस्कार आणि आपली प्रार्थना रोज म्हणत असशीलच. पुन्हा जन्म घेऊ, स्वराष्ट्रास ध्याऊ। प्रतिज्ञेस या तूच साक्षी रहा ॥

तुझा मित्र
ज्ञानेश पुरंदरे

आहे. तापी खोरे विकास महामंडळांतर्गत रामपूर व देहली या दोन मध्यम प्रकल्पांत सहा गावे बाधित होणार आहेत.

- स्थानिक रोजगाराअभावी होणारे हंगामी मंजुरीसाठी स्थलांतर व कुपोषणाचा प्रश्न.
- वनखात्याचे कायदे व वाह्यसमाजाचा विनाशकारी हस्तक्षेप यामुळे त्यांचा नैसर्गिक साधनावरील हक्क संपल्याने डोंगर उताराच्या शेतीत कुटुंबाचे जीवन जगणे त्यांना अशक्य झाले आहे. स्थानिक पातळीवर रोजगाराच्या संधी उपलब्ध नसल्याने या परिसरातील ५८% कुटुंबे घरदार सोडून गुजराथमध्ये वर्षातले चार ते आठ महिने मजुरी करून जगतात. ज्यातून सावकारी शोषण, लहान मुलांचे व महिलांचे कुपोषण व गंभीर आरोग्याच्या प्रश्नांना सामोरे जावे लागत आहे.
- एकूण साक्षरतेचे प्रमाण फक्त २७% आहे. ज्यात पुरुष साक्षरता ३४% तर महिलांचे प्रमाण अवघे १९% आहे. आजही या भागातील दारिद्र्य रेषेखाली असणाऱ्या कुटुंबाचे प्रमाण ९५% आहे.
- कुपोषण व सिकलसेल अॅनिमिया या आरोग्याच्या समस्यांमुळे या भागातील बालमृत्यू व मातामृत्यूचे प्रमाण हे महाराष्ट्रात सर्वात जास्त आहे.

आदिवासींना आपल्या जंगल, जमीन व पाण्यावरचा हक्क मिळावा म्हणून श्रीमती प्रतिभा शिंदे व त्यांचे सहकारी उत्तम काम

कामाची पावती

विद्यार्थी या नात्याने वर्धनीत आलो. महाविद्यालयीन शिक्षण घेता घेता युवक कार्यकर्ता म्हणून काम करायला लागलो. खरं म्हणजे हे काम करता करता खरंखुरं शिक्षण सुरू झालं. वर्धनीत घेतलेल्या शिक्षणाच्या, संस्कारांच्या वळावर आज हिमाचल प्रदेशातील एका अनिवासी भारतीय मुलांच्या शाळेत काम करतो आहे. वर्धनीतील कामाची पध्दत, मुलांकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन, याचा काम करताना मला खूप उपयोग होतो आहे.

महेश मोकाशी

दुःखाच्या मुळाशी जा, मग त्या व्यथेमागे लपलेले सत्य, सामर्थ्य, आनंद आणि प्रकाश तुमच्या अनुभवाला येईल. त्यासाठी तुम्ही आत्मनिर्भर उभे राहिले पाहिजे.

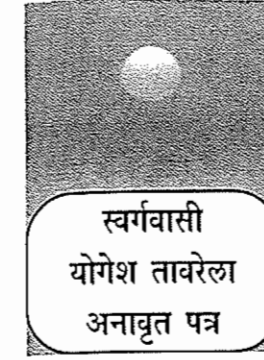

करीत आहेत.

११० गावांमध्ये त्यांच्या समितीचा घराघरात संपर्क आहे. समितीचे कार्यालय सरकारी कार्यालयापेक्षा चोख आहे. कुठल्या घरात किती बालके आहेत, किती कुपोषित आहेत याची नोंद ठेवली आहे. कार्यकर्ते आपल्या सर्व सुखसोयींचा त्याग करून आदिवासी कल्याणासाठी दिवसरात्र रावत आहेत. सर्व कार्यकर्त्यांना आदिवासी भाषा ज्ञात आहे. समितीच्या कामामुळे तेथील आदिवासींच्या एकत्रीकरणातून धान्यवैक, वचतगट, 'पाणी अडवा-पाणी जिरवा' उपक्रम राबवले जात आहेत. या विधायक कामांवरोंवरच गरज पडेल तेव्हा आंदोलन, मोर्चा इ. संघर्षात्मक कार्यही चालते.

पुनर्वसन संघर्ष समितीच्या कार्यकर्त्यांच्या संपर्कात खूप काही शिकायला मिळाले. केवळ कोण चूक, कोण वरोवर याविषयीचा चर्चेतून वादविवादातून समस्या सुटत नाहीत; तर आपण काय करायला हवे याचा विचार होऊन प्रत्यक्ष कृती केल्यानेच समस्यांचा अंत होऊ शकतो. हे सर्व पाहिल्यावर वर्धनीत म्हटली जाणारी प्रार्थना मनात सतत रूजी घालत रहाते.

जनांचा प्रवाहो इथे चाललेला,
सदा संस्कृतींच्या मुळापासुनी।
पिढ्या नांदती भोवती बांधवांच्या,
अम्ही भिन्न ना त्यांचियापासुनी।
तयांच्या कळा जाणवाच्या आम्हाला,
तयांच्या सुखाचीच लागो स्पृहा॥

सर्वप्रिय योगेश

सर्वांचा सस्नेह नमस्कार दर्शने स्पर्शने वापि, श्रवणे भाषणेपिऽवा। यत्र द्रवंत्यंतरंगम्, सस्नेह इति कथ्यते ॥ एखाद्या व्यक्तीच्या भेटीनं, तिच्या स्पर्शाने किंवा त्या व्यक्तीवद्दल नुसते बोलले वा ऐकले तरी जर तुमचे अंतःकरण द्रवत असेल तर त्यालाच स्नेह असे म्हणतात. खरंच, तू सर्वांच्या स्नेहाचा मानकरी आहेस. तुझी खूप खूप आठवण झाली म्हणून पत्र लिहायला घेतले. बालपणीपासूनचा तू अगदी स्पष्ट आठवतोस. ५वी-६वीत असताना रामकृष्ण शाखेत तुझा प्रवेश झाला. मितभाषी आणि स्मितभाषी असं तुझं व्यक्तिमत्त्व. पण कवड्डी-फुटवॉल खेळताना खूप खोलून जायचास. सर्वांशी मैत्री हे तुझं वैशिष्ट्य. नेहमी शिकत रहायचं ही वर्धनीची शिकवण तू मानलीसच, पण आईबावांप्रमाणे कष्टाला 'परमेश्वर' मानून कामाचीही साथ सोडली नाहीस. माता-पित्यांचे, वर्धनीचे संस्कार मनी साठवून हाती आलेलं प्रत्येक काम सचोटीने, प्रामाणिकपणे करून सर्वांवरोवर आनंदाने रहात, तुझी कालक्रमणा चालू होती. आणि अचानक तो निर्दयी दिवस उजाडला ...कोणाशी काही न बोलता, न सांगता तू हे जग सोडून गेलस ...

'तू जाता दुःखा सीमा नच उरली॥'

भरपूर व्यायाम करून तव्येत कमावलेला, स्वच्छ टापटिपीत रहाण्याची आवड असलेला तू

संघटना उपयुक्त होतील, पण केव्हा? ज्या वेळी नवशक्ती असलेल्या, अधीक देवी, पूर्णत्वाप्रत गेलेल्या व्यक्तींच्या द्वारे त्या कार्यशील होतील तेव्हा.

(आमचा 'ऋतिक') डेंग्यू तापाच्या एका आघाताने आमच्यातून कायमचा निघून जावा, ही कल्पनाच सहन करण्याच्या पलिकडची होती. आज इतके दिवस झाले तरी तू सारखा आठवतोस. मामांसमोरच्या कठड्यावर, गच्चीत, व्यायामशाळेत, आणि मुख्यत्वे भांडारात, तूच दिसतोस. तू नाहीस हे खरंच वाटत नाही. दिलखुलासपणा, स्वच्छंदीपणा हा कधी नाहीसा थोडाच होत असतो? तू गेलास आणि पालिकेच्या सर्व व्यवस्था खडबडून जाण्या झाल्या. गल्ली-कोपरे लख झाले. सार्वजनिक स्वच्छतेवर लेख छापून आले. यंत्रणा कार्यरतपर झाल्या.

हे सर्व टिकून राहायला हवे. कारण आम्हाला आणखी 'योगेश' गमवायचे नाहीयेत. यावावत दक्ष राहणे ही आम्हा सर्वांचीच जबाबदारी आहे.

वर्धनीच्या सर्व उत्सवांमध्ये तुझी प्रकर्षाने आठवण होते. कारण अतिशय किचकट अशी भांडारव्यवस्था म्हणजे योगेश! असे जणू समीकरणच तू तुझ्या कामाने वनवून टाकले होतेस. तुझ्या आकस्मिक जाण्याने या समीकरणातील रिक्त पद आम्हाला भरून काढावे लागणार आहे.

वाकी तुझं कसं चाललंय? आमची आठवण होते का? स्वर्गातही तुझं सामाजिक कार्य जोरात चालू असेल, तेथेही कवड्डी चालू आहे का? आता पत्र पुरे करतो. इकडील अजिबात काळजी करू नकोस. तिकडील सर्वांना नमस्कार आणि आपली प्रार्थना रोज म्हणत असशीलच. पुन्हा जन्म घेऊ, स्वराष्ट्रास ध्याऊ। प्रतिज्ञेस या तूच साक्षी रहा ॥

तुझा मित्र
ज्ञानेश पुरंदरे

आता यांचे केवळ स्मरण शक्य आहे

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
र्षि
क
वृ
त्त

'स्व'-रूपवर्धिनीचे काम उभे राहण्यामागे त्याचा योग्य दिशेने विकास होण्यामागे अनेक ज्येष्ठ, श्रेष्ठ समाजसमार्पित व्यक्तींच्या मार्गदर्शनाचा फार मोठा वाटा आहे. त्यामध्ये चतुर्थ सरसंघचालक श्री. राजेंद्रसिंहजी व श्रद्धेय श्री. मोरोपंत पिंगळे यांचे स्थान फार मोलाचे आहे. ज्यांच्याशी सहज गप्पा मारल्यानंतरही मनातील अस्वस्थता दूर पळून जायची, आपल्या कामात ठामपणे उभे राहण्याची निर्धार ठाम व्हायचा अशी ही दोन्ही व्यक्तिमत्त्वे याच वर्षात वृद्धापकाळामुळे लोप पावली. ही दोन्ही व्यक्तिमत्त्वे आत्मविलोपी होती. वनवासी क्षेत्रात आयुष्यभर काम ज्यांनी केले असे ज्येष्ठ कार्यकर्ते श्री. रामभाऊ गोडवोले यांचेही निधन याच वर्षामध्ये झाले. या सर्वांच्या निधनामुळे समाजाची खूप मोठी हानी झाली आहे. समाजसमार्पित अशा या श्रेष्ठ मार्गदर्शकाना विनम्र श्रद्धांजली

श्री. पुखराजजी जैन हे वर्धिनीच्या कार्यकारिणीचे गेली अनेक वर्षे सदस्य म्हणून काम पहात होते. कमी बोलणारे परंतु एखादं काम करायचे ठरविले की ते तडीला नेणारे असे त्यांचे व्यक्तिमत्त्व होते. त्यांच्या आकस्मिक जाण्याने वर्धिनीचे अपरिमीत नुकसान झाले आहे. याच वर्षामध्ये स्वरूपवर्धिनीच्या परिवारातील काही कुटूंबांमध्ये दुःखद निधनाच्या घटना घडल्या.

श्री. राम माधव पेंडसे

योगेश अशोक तावरे

श्रीमती कलावती कुदळे

या सर्वांच्या कुटूंबियांच्या दुःखात आम्ही सहभागी आहोत.

अवमान, हेळण्टा यांच्यापलीकडे जाण्यातच खरा मोठेपणा आहे.

एक दृष्टिक्षेप आर्थिक स्थितीकडे

रो
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
र्षि
क
वृ
त्त

सामान्यतः सामाजिक संस्थांच्या कार्यावद्दल बोलताना अशा संस्थांचे हितचिंतक दोन-तीन गोष्टींकडे जाणीवपूर्वक लक्ष वेधतात, एक म्हणजे संस्थेची आर्थिक स्थिती कशी आहे? दुसरी गोष्ट म्हणजे उद्दिष्टपूर्तीच्या दिशेने संस्थेची होत असलेली वाटचाल. उद्दिष्टपूर्तीच्या दिशेने होत असलेल्या वाटचालीकडे वर्धिनीच्या वावतीत असं म्हणता येईल की, विस्ताराचा वेग हा कमी असला तरी हे काम सातत्याने वाढते आहे. जे नवेनवे आयाम या कामातून विकसित झाले त्याच्या आधारावर वर्धिनीच्या कामाचा पाया अधिक विस्तारतो आहे. ज्यांच्या आधारावर असे काम उभे राहते, टिकते आणि विस्तारतेही तो म्हणजे कार्यकर्त्यांचा संघ. अनुभवी, वयाने ज्येष्ठ अशांपासून ते नुकतीच १०वी पूर्ण करून कनिष्ठ महाविद्यालयाची पायरी चढलेले युवक-युवती कार्यकर्ते अशा सर्व टप्प्यातील एक चांगला संघ वर्धिनीच्या कामांची धुरा सांभाळतो आहे.

आर्थिक स्थितीवावतही दोन प्रश्न विचारले जातात. वर्षभरात आवश्यक तेवढा निधी उपलब्ध झाला का? देणगीरूपाने, ठेवींवरच्या व्याजातून आवश्यक तेवढा निधी उभा राहिला का? या वावतीत आर्थिक वर्ष २००२-२००३ च्या वावतीत असे म्हणता येईल की वर्षभरातील काम सुरळीतपणे चालू राहण्यासाठी आवश्यक एवढा निधी देणगी, ठेवींवरच्या व्याजातून उभा राहिला. परंतु हळूहळू घसरत जाणाऱ्या व्याजदरामुळे आणि भविष्यकालीन योजनांवर होणाऱ्या संभाव्य सर्वांचा विचार करता नव्या वर्षामध्ये निधी संकलनाची मोहीम थोडी तीव्र करावी लागेल. या कामासाठी आपला सहभाग निश्चित मिळेल असा विश्वास वाटतो. उपलब्ध निधीचा विनियोग गेल्या आर्थिक वर्षात उद्दिष्टपूर्तीसाठी किती झाला व व्यवस्थापकीय वावींवर खर्च किती झाला असे कोणी विचारले तर यावावतीत खालील आलेखचित्र पुरेसे बोलके आहे.

स्वतःचे दोष ओळखण्यातच श्रेष्ठ प्रतीचे धैर्य आहे.

आता यांचे केवळ स्मरण शक्य आहे

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
र्षि
क

वृ
त्त

'स्व'-रूपवर्धिनीचे काम उभे राहण्यामागे त्याचा योग्य दिशेने विकास होण्यामागे अनेक ज्येष्ठ, श्रेष्ठ समाजसमर्पित व्यक्तींच्या मार्गदर्शनाचा फार मोठा वाटा आहे. त्यामध्ये चतुर्थ सरसंघचालक श्री. राजेंद्रसिंहजी व श्रद्धेय श्री. मोरोपंत पिंगळे यांचे स्थान फार मोलाचे आहे. ज्यांच्याशी सहज गप्पा मारल्यानंतरही मनातील अस्वस्थता दूर पळून जायची, आपल्या कामात ठामपणे उभे राहण्याची निर्धार ठाम व्हायचा अशी ही दोन्ही व्यक्तिमत्त्वे याच वर्षात वृद्धापकालामुळे लोप पावली. ही दोन्ही व्यक्तिमत्त्वे आत्मविलोपी होती. वनवासी क्षेत्रात आयुष्यभर काम ज्यांनी केले असे ज्येष्ठ कार्यकर्ते श्री. रामभाऊ गोडवोले यांचेही निधन याच वर्षामध्ये झाले. या सर्वांच्या निधनामुळे समाजाची खूप मोठी हानी झाली आहे. समाजसमर्पित अशा या श्रेष्ठ मार्गदर्शकांना विनम्र श्रद्धांजली

श्री. पुखराजजी जैन हे वर्धिनीच्या कार्यकारिणीचे गेली अनेक वर्षे सदस्य म्हणून काम पहात होते. कमी वोलणारे परंतु एखादं काम करावचे ठरविले की ते तडीला नेणारे असे त्यांचे व्यक्तिमत्त्व होते. त्यांच्या आकस्मिक जाण्याने वर्धिनीचे अपरिमीत नुकसान झाले आहे. याच वर्षामध्ये स्वरूपवर्धिनीच्या परिवारातील काही कुटूंबांमध्ये दुःखद निधनाच्या घटना घडल्या.

श्री. राम माधव पेंडसे

योगेश अशोक तावरे
श्रीमती कलावती कुदळे

या सर्वांच्या कुटूंबियांच्या दुःखात आम्ही सहभागी आहोत.

अवमान, हेळणा यांच्यापलीकडे जाण्यातच खरा मोटेपणा आहे.

एक दृष्टिक्षेप आर्थिक स्थितीकडे

रो
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
र्षि
क

वृ
त्त

सामान्यतः सामाजिक संस्थांच्या कार्यावढल वोलताना अशा संस्थांचे हितचिंतक दोन-तीन गोष्टींकडे जाणीवपूर्वक लक्ष वेधतात, एक म्हणजे संस्थेची आर्थिक स्थिती कशी आहे? दुसरी गोष्ट म्हणजे उद्दिष्टपूर्तीच्या दिशेने संस्थेची होत असलेली वाटचाल. उद्दिष्टपूर्तीच्या दिशेने होत असलेल्या वाटचालीकडे वर्धिनीच्या वावतीत असं म्हणता येईल की, विस्ताराचा वेग हा कमी असला तरी हे काम सातत्याने वाढते आहे. जे नवेनवे आयाम या कामातून विकसित झाले त्याच्या आधारावर वर्धिनीच्या कामाचा पाया अधिक विस्तारतो आहे. ज्यांच्या आधारावर असे काम उभे राहते, टिकते आणि विस्तारतेही तो म्हणजे कार्यकर्त्यांचा संघ. अनुभवी, वयाने ज्येष्ठ अशांपासून ते नुकतीच १०वी पूर्ण करून कनिष्ठ महाविद्यालयाची पायरी चढलेले युवक-युवती कार्यकर्ते अशा सर्व टप्प्यातील एक चांगला संघ वर्धिनीच्या कामांची धुरा सांभाळतो आहे.

आर्थिक स्थितीवावतही दोन प्रश्न विचारले जातात. वर्षभरात आवश्यक तेवढा निधी उपलब्ध झाला का? देणगीरूपाने, ठेवींवरच्या व्याजातून आवश्यक तेवढा निधी उभा राहिला का? या वावतीत आर्थिक वर्ष २००२-२००३ च्या वावतीत असे म्हणता येईल की वर्षभरातील काम सुरळीतपणे चालू राहण्यासाठी आवश्यक एवढा निधी देणगी, ठेवींवरच्या व्याजातून उभा राहिला. परंतु हळूहळू घसरत जाणाऱ्या व्याजदरामुळे आणि भविष्यकालीन योजनांवर होणाऱ्या संभाव्य सर्वांचा विचार करता नव्या वर्षामध्ये निधी संकलनाची मोहीम थोडी तीव्र करावी लागेल. या कामासाठी आपला सहभाग निश्चित मिळेल असा विश्वास वाटतो. उपलब्ध निधीचा विनियोग गेल्या आर्थिक वर्षात उद्दिष्टपूर्तीसाठी किती झाला व व्यवस्थापकीय वार्षिक खर्च किती झाला असे कोणी विचारले तर यावावतीत खालील आलेखचित्र पुरेसे वोलके आहे.

स्वतःचे दोष ओळखण्यातच श्रेष्ठ प्रतीचे धैर्य आहे.

विस्तार योजना -

रौप्य महोत्सवी वर्षाच्या टप्प्यावर वर्धिनी आपले कार्यक्षेत्र अधिक विस्तारावे असे मानते. या दृष्टीने विस्ताराच्या काही योजना डोळ्यांसामोर आहेत.

शाखा विस्तार -

वर्धिनीचा जो मुख्य व्यक्ती विकसनाचा प्रकल्प आहे त्याचा अधिक विस्तार पुण्यात व पुण्याबाहेर वेगवेगळ्या ठिकाणी व्हावा अशी कल्पना आहे.

शिबिर/ प्रशिक्षण संकुल -

पुण्यापासून १५ कि.मी अंतरावर संस्थेने सहा एकर जागा घेण्याचे निश्चित केले असून या जागेवर निवासी शिबिरांसाठी एक प्रसन्न वातावरण असलेले संकुल या ठिकाणी उभारण्याचा संस्थेचा मानस आहे. तसेच वर्षभर या जागेचा उपयोग विविध उपक्रमांसाठी व्हावा यासाठी काही योजना आहेत. यामध्ये -

- ❁ दहावी व बारावीची परीक्षा संपल्यानंतर सुमारे तीन ते चार महिन्यांची सुट्टी या वर्षातील मुलांना मिळते. या कालावधीत त्यांना उपयुक्त असे मार्गदर्शन वर्ग आणि
- ❁ ग्रामीण भागातील दहावी पास- नापास विद्यार्थ्यांसाठी शेतीपूरक उद्योगशिक्षण देणारे प्रशिक्षण वर्ग या ठिकाणी चालावे अशी कल्पना आहे.

'स्व'-रूपवर्धिनी म्हणजेच ...

- ◆ सहवासातून शिक्षण व शिक्षणातून संस्कार घडविणारी संस्था.
- ◆ व्रती शिक्षक आणि तळमळीचे कार्यकर्ते यांच्याद्वारा हेतुप्रधान शिक्षण देणारी एक चळवळ
- ◆ आपुलकीने व जिद्दाळ्याने मुलांचे प्रश्न हाताळणारा, सर्वांना आपलासा वाटणारा परिवार
- ◆ विपरित परिस्थितीवर मात करायला शिकविणारी कार्यशाळा.
- ◆ राष्ट्रीय चारित्र्य, सार्वजनिक शिस्त आणि सामाजिक बांधिलकी जोपासणारा एक संभाव्य 'राष्ट्रीय प्रकल्प'
- ◆ परिस्थितीचा शाप आणि वातावरणाचा ताप असला तरीही सदैव प्रगतीचाच मार्ग दाखविणारी आपुलकी निर्माण करणारी संघटना
- ◆ अर्थात, ही पूर्ण वेळची शाळा नाही, शाळेला पर्यायही नाही. विविध उपक्रमांद्वारे एकही दिवस सुट्टी न घेता वर्षभर सायंकाळी राबविला जाणारा एक शिक्षण प्रकल्प.

आपल्या मनाला फार गडबड करू देऊ नका, किंवा त्यात फार खळबळ माजू देऊ नका.
वरवर पाहून घाईघाईने निर्णय घेऊ नका.

श्रीमाताजींचा अल्प परिचय

मूळ नाव : मीरा अल्फांसा, जन्म : २९ फेब्रुवारी १८७८
रोजी पॅरिस येथे

शिक्षण : चित्रकला, नृत्य, अभिनय या कलांत उत्कृष्ट गती. वयाच्या तेराव्या वर्षी 'जग असे का? आपल्या अस्तित्वाचे व जगाच्या अस्तित्वाचे मूळ कारण कोणते?' या प्रश्नांच्या उत्तराचा शोध घेण्यासाठी घराच्या ग्रंथालयातील सर्वव्यास सर्व म्हणजे आठशे पुस्तके वाचली; पण उत्तर न मिळाल्याने निराशा. पुढे 'स्कूळ ऑफ पॉलिटेक्नीक' मध्ये प्रवेश.

श्री पॉल रिचर्ड या अध्यात्म साधकाशी विवाह व त्यांच्याच प्रेरणेने श्री अरविंदांचे चरणी १९१४ पासून समर्पण. जपान व फ्रान्स या देशांच्या प्रवासानंतर अरविंदाश्रमात पुन्हा आगमन. १९२६

पासून अरविंदाश्रमाचे वायित्व.

लेखन : भविष्याकडे (नाटक) सर्व काळच्या गोष्टी (मुलांसाठी पुस्तक) प्रार्थना आणि ध्यान (चिंतन संग्रह) श्री. अरविंदांच्या महानिर्वाणानंतर केलेले कार्य - आश्रमातील मुलांचे शिक्षण, आंतरराष्ट्रीय विद्या केंद्राची स्थापना, वर्ल्ड युनियन व श्री अरविंद सोसायटी यांची स्थापना उपानगरी अथवा श्री. अरविंद नगर या भव्य स्वप्नाचे प्रत्यक्षात अवतरण ९६ व्या वर्षी (१७ नोव्हेंबर १९७३ रोजी) महानिर्वाण.

श्री अरविंद आश्रमात शिकायला आलेल्या विद्यार्थ्यांच्या समोर आश्रमाचा शिक्षणविषयक दृष्टीकोन मांडताना श्री माताजींनी व्यक्त केलेले विचार खाली देत आहोत.

शिकायचे कशासाठी ?

आपल्या अभ्यासक्रमाचा मुले जेव्हा विचार करतात. तेव्हा वाकी गोष्टीपेक्षा मोठेपणी पुढील पैसे मिळविण्यासाठी याचा उपयोग आहे की नाही ते आधी पाहतात. यासाठी परीक्षेत यश मिळविणे हीच त्यांच्या दृष्टीने सर्वात महत्त्वाची गोष्ट होऊन वसते. कारण पदव्या आणि प्रशस्तिपत्रे यांच्या जोरावरच मोठे अधिकारपद आणि पैसा मिळविणे शक्य असते. विद्यार्थ्यांच्या दृष्टीने शिक्षणाला आणखी काही हेतूच नसतो. ज्ञानसंपादन करण्यासाठी शिकायचे, निसर्ग आणि जीवन यांची रहस्ये समजून घेण्यासाठी, जाणिवेच्या कक्षा विस्तारण्यासाठी शिकायचे, यमनियम पाळून स्वतःवर स्वामित्व प्राप्त करून घ्यायचे, सर्व दौर्बल्यावर, अज्ञानावर, शैथिल्यावर विजय मिळवण्याचा, विशालतर, श्रेष्ठतर आणि सत्यतर ध्येयाच्या दिशेने जीवनात प्रगती करता यावी म्हणून स्वतःला घडवायचे... या

सर्वांचा विद्यार्थी विचारच करत नाहीत. कारण त्यांना या सर्व गोष्टी अवास्तव वाटतात. त्यांच्या दृष्टीने सर्वात मोठी गोष्ट म्हणजे व्यवहारी असणे; पैसा कसा मिळवायचा ते शिकणे ! या रोगाने पछाडलेली जी मुले आहेत, ती आश्रमाच्या शिक्षण केंद्रात आलेली असल्यास ती चुकीच्या ठिकाणी आलेली आहेत हे त्यांच्या प्रत्ययास यावे म्हणून आम्ही विद्यार्थ्यांना कोणत्याच शासकीय परीक्षेसाठी अथवा स्पर्धेसाठी शिकवीत नाही; आणि वाहेरच्या जगात उपयोगी पडावे म्हणून असलेल्या पदव्या अथवा विरुद्धे देत नाही. ज्यांना उच्चतर आणि श्रेष्ठतर जीवनाची आकांक्षा आहे, जे ज्ञानग्रहण आणि पूर्णत्व संपादन यासाठी उत्सुक आहेत, ज्याचे लक्ष सत्यपूर्ण भविष्याकडे लागलेले आहे, तेच केवळ आम्हाला येथे हवे आहेत.

जे पाहता पाहता श्रीमंत होऊ पाहतात ते सामान्यतः प्रामाणिकपणा आणि सरळ स्वभाव गमावून वसतात.
आणि यात मोठे संकट आहे.

रौ
प्य
म
हो
त्स
वी

वा
षि
क

वृ
त्त

विस्तार योजना -

रौप्य महोत्सवी वर्षाच्या टप्प्यावर वर्धिनी आपले कार्यक्षेत्र अधिक विस्तारावे असे मानते. या दृष्टीने विस्ताराच्या काही योजना डोळ्यांसामोर आहेत.

शाखा विस्तार -

वर्धिनीचा जो मुख्य व्यक्ती विकसनाचा प्रकल्प आहे त्याचा अधिक विस्तार पुण्यात व पुण्याबाहेर वेगवेगळ्या ठिकाणी व्हावा अशी कल्पना आहे.

शिबिर/ प्रशिक्षण संकुल -

पुण्यापासून १५ कि.मी अंतरावर संस्थेने सहा एकर जागा घेण्याचे निश्चित केले असून या जागेवर निवासी शिबिरांसाठी एक प्रसन्न वातावरण असलेले संकुल या ठिकाणी उभारण्याचा संस्थेचा मानस आहे. तसेच वर्षभर या जागेचा उपयोग विविध उपक्रमांसाठी व्हावा यासाठी काही योजना आहेत. यामध्ये -

- ❖ दहावी व बारावीची परीक्षा संपल्यानंतर सुमारे तीन ते चार महिन्यांची सुट्टी या वर्षातील मुलांना मिळते. या कालावधीत त्यांना उपयुक्त असे मार्गदर्शन वर्ग आणि
- ❖ ग्रामीण भागातील दहावी पास- नापास विद्यार्थ्यांसाठी शेतीपूरक उद्योगशिक्षण देणारे प्रशिक्षण वर्ग या ठिकाणी चालावे अशी कल्पना आहे.

'स्व'-रूपवर्धिनी म्हणजेच ...

- ❖ सहवासातून शिक्षण व शिक्षणातून संस्कार घडविणारी संस्था.
- ❖ व्रती शिक्षक आणि तळमळीचे कार्यकर्ते यांच्याद्वारा हेतुप्रधान शिक्षण देणारी एक चळवळ
- ❖ आपुलकीने व जिद्दाल्याने मुलांचे प्रश्न हाताळणारा, सर्वांना आपलासा वाटणारा परिवार
- ❖ विपरित परिस्थितीवर मात करायला शिकविणारी कार्यशाळा.
- ❖ राष्ट्रीय चारित्र्य, सार्वजनिक शिस्त आणि सामाजिक बांधिलकी जोपासणारा एक संभाव्य 'राष्ट्रीय प्रकल्प'
- ❖ परिस्थितीचा शाप आणि वातावरणाचा ताप असला तरीही सदैव प्रगतीचाच मार्ग दाखविणारी आपुलकी निर्माण करणारी संघटना
- ❖ अर्थात, ही पूर्ण वेळची शाळा नाही, शाळेला पर्यायही नाही. विविध उपक्रमांद्वारे एकही दिवस सुट्टी न घेता वर्षभर सायंकाळी राबविला जाणारा एक शिक्षण प्रकल्प.

आपल्या मनाला फार गडबड करू देऊ नका, किंवा त्यात फार खळबळ माजू देऊ नका. बरंवर पाहून घाईघाईने निर्णय घेऊ नका.

श्रीमाताजींचा अल्प परिचय

मूळ नाव : मीरा अल्फांसा, जन्म : २९ फेब्रुवारी १८७८
रोजी वॅरिस येथे

शिक्षण : चित्रकला, नृत्य, अभिनय या कलांत उत्कृष्ट गती. वयाच्या तेराव्या वर्षी 'जग असे का? आपल्या अस्तित्वाचे व जगाच्या अस्तित्वाचे मूळ कारण कोणते?' या प्रश्नांच्या उत्तराचा शोध घेण्यासाठी घराच्या ग्रंथालयातील सर्वच्या सर्व म्हणजे आठशे पुस्तके वाचली; पण उत्तर न मिळाल्याने निराशा. पुढे 'स्कूल ऑफ पॉलिटेक्नीक' मध्ये प्रवेश.

श्री पॉल रिचर्ड या अध्यात्म साधकाशी विवाह व त्यांच्याच प्रेरणेने श्री अरविंदांचे चरणी १९१४ पासून समर्पण. जपान व फ्रान्स या देशांच्या प्रवासानंतर अरविंदाश्रमात पुन्हा आगमन. १९२६

पासून अरविंदाश्रमाचे दायित्व.

लेखन : भविष्याकडे (नाटक) सर्व काळच्या गोष्टी (मुलांसाठी पुस्तक) प्रार्थना आणि ध्यान (चिंतन संग्रह) श्री. अरविंदांच्या महानिर्वाणानंतर केलेले कार्य - आश्रमातील मुलांचे शिक्षण, आंतरराष्ट्रीय विद्या केंद्राची स्थापना, वर्ल्ड युनियन व श्री अरविंद सोसायटी यांची स्थापना उषानगरी अथवा श्री. अरविंद नगर या भव्य स्वप्नाचे प्रत्यक्षात अवतरण ९६ व्या वर्षी (१७ नोव्हेंबर १९७३ रोजी) महानिर्वाण.

श्री अरविंद आश्रमात शिकायला आलेल्या विद्यार्थ्यांच्या समोर आश्रमाचा शिक्षणविषयक दृष्टीकोन मांडताना श्री माताजींनी व्यक्त केलेले विचार खाली देत आहेत.

शिकायचे कशासाठी ?

आपल्या अभ्यासक्रमाचा मुले जेव्हा विचार करतात. तेव्हा वाकी गोष्टीपेक्षा मोठेपणी पुष्कळ पैसे मिळविण्यासाठी याचा उपयोग आहे की नाही ते आधी पाहतात. यासाठी परीक्षेत यश मिळविणे हीच त्यांच्या दृष्टीने सर्वात महत्त्वाची गोष्ट होऊन वसते. कारण पदव्या आणि प्रशस्तिपत्रे यांच्या जोरावरच मोठे अधिकारपद आणि पैसा मिळविणे शक्य असते. विद्यार्थ्यांच्या दृष्टीने शिक्षणाला आणखी काही हेतूच नसतो.

ज्ञानसंपादन करण्यासाठी शिकायचे, निसर्ग आणि जीवन यांची रहस्ये समजून घेण्यासाठी, जाणिवेच्या कक्षा विस्तारण्यासाठी शिकायचे, यमनियम पाळून स्वतःवर स्वामित्व प्राप्त करून घ्यायचे, सर्व दीर्घल्यावर, अज्ञानावर, शैथिल्यावर विजय मिळवण्याचा, विशालतर, श्रेष्ठतर आणि सत्यतर ध्येयाच्या दिशेने जीवनात प्रगती करता यावी म्हणून स्वतःला घडवायचे... या

सर्वांचा विद्यार्थी विचारच करत नाहीत. कारण त्यांना या सर्व गोष्टी अवास्तव वाटतात. त्यांच्या दृष्टीने सर्वात मोठी गोष्ट म्हणजे व्यवहारी असणे, पैसा कसा मिळवायचा ते शिकणे !

या रोगाने पछाडलेली जी मुले आहेत, ती आश्रमाच्या शिक्षण केंद्रात आलेली असल्यास ती चुकीच्या ठिकाणी आलेली आहेत हे त्यांच्या प्रत्ययास यावे म्हणून आम्ही विद्यार्थ्यांना कोणत्याच शासकीय परीक्षेसाठी अथवा स्पर्धेसाठी शिकवित नाही; आणि वाहेरच्या जगात उपयोगी पडावे म्हणून असलेल्या पदव्या अथवा विरूदे देत नाही.

ज्यांना उच्चतर आणि श्रेष्ठतर जीवनाची आकांक्षा आहे, जे ज्ञानग्रहण आणि पूर्णत्व संपादन यासाठी उत्सुक आहेत, ज्यांचे लक्ष सत्यपूर्ण भविष्याकडे लागलेले आहे, तेच केवळ आम्हाला येथे हवे आहेत.

जे पाहता पाहता श्रीमंत होऊ पाहतात ते सामान्यतः प्रामाणिकपणा आणि सरळ स्वभाव गमावून वसतात. आणि यात मोठे संकट आहे.

रौ
प्य
म
हो
त्स
वी
वा
षि
क
वृ
त्त

प्रार्थना

प्रार्थना

नमस्कार देवा तुला आमुचा हा
करी आमुची मायभूमी महा ॥
हिचे रूप चैतन्यशाली दिसावे
जगाला कळावी हिची थोरवी ।
स्मरूनी हिच्या त्या कथा अन् व्यथाही
हिला न्यायचे रे पुन्हा वैभवी ।
अशा सर्व स्वप्नांस सामर्थ्य द्यावे
म्हणूनीच देवा नमस्कार हा ॥ १ ॥

जनांचा प्रवाहो इथे चाललेला
सदा संस्कृतीच्या मुळापासुनी ।
पिढ्या नांदती भोवती बांधवांच्या
आम्ही भिन्न ना त्यांचियापासुनी ।
तयांच्या कळा जाणवाव्या आम्हाला
तयांच्या सुखाचीच लागो स्पृहा ॥२॥

स्फुरो कल्पनाशक्ति अभ्यास-यत्ने
वनो शुध्द बुध्दीही तेजस्विनी ।
शरीरास आरोग्य, संकल्प चित्ती
नि आत्म्यास इच्छा शुभाकांक्षिणी ।
पदी धैर्य, वाहूत शौर्य स्फुरावे,
घडावी विवेकी कृती - ध्यास हा ॥३॥

प्रभो तू चिदानंदरूपी असोनी
अणू रेणु ब्रह्मांड तू व्यापिले ।
तुझे अंश आम्ही, तुझ्या पूजनाचे
पहा दिव्य हे ध्येय स्वीकारले ।
पुन्हा जन्म घेऊ, स्वराष्ट्रास ध्याऊ
प्रतिज्ञेस या तूचि साक्षी रहा ॥४॥

सन्मानचरित आणि प्रांजलता या पैशापेक्षा फार महत्त्वाच्या गोष्टी आहेत.

दैनंदिन प्रकल्पांचे पत्ते व संपर्काच्या वेळा

- १) रामकृष्ण शाखा
२२/१, मंगळवार पेठ, पारगे चौक, पुणे - ११.
शाखाप्रमुख - श्री. शैलेश पैलवान
- २) अभेदानंद शाखा
वीर वाजीप्रभू विद्यालय, गोखलेनगर, पुणे - १६.
शाखाप्रमुख - श्री. सचिन सनगरे
- ३) विवेकानंद शाखा
रामदासस्वामी माध्यमिक विद्यालय, पांडवनगर,
वडारवाडी, पुणे - १६.
शाखाप्रमुख - श्री. प्रसाद भागवत
- ४) अखंडानंद शाखा
कै. यशवंतराव चव्हाण विद्यालय,
विववेवाडी, पुणे - ३७.
शाखाप्रमुख - श्री. गौरव ससाणे
- ५) सुवोधानंद शाखा
ज्ञानदा प्रशाला, नवसह्याद्री वसाहत,
कर्जेनगर, पुणे - ५२.
शाखाप्रमुख - श्री. बालाजी शेंडगे
- ६) योगानंद शाखा
नवीन मराठी शाळा, शनिवार पेठ, पुणे-३०.
शाखाप्रमुख - श्री. चेतन पैलवान
- ७) भगिनी निवेदिता शाखा
आगरकर मुलींचे विद्यालय, रास्ता पेठ, पुणे - ११.
शाखाप्रमुख - कु. ज्योत्सना शीलवंत
- ८) राजमाता जिजाऊ शाखा
डॉ. वावासाहेव आंबेडकर विद्यालय,
शाळा क्र. ७४ लक्ष्मीनगर, पुणे - ९.
शाखाप्रमुख - कु. गौरी मोरे
- ९) विश्वकर्मा विद्यालय शाखा
अप्पर इंदिरानगर, पुणे - ३७.
शाखाप्रमुख - श्री. प्रशांत कवडे
- १०) गंजपेट-घोरपडे पेठ शाखा
महर्षि आपणासाहेब शिंदे विद्यालय
घोरपडे पेठ - पुणे ४२
शाखाप्रमुख - श्री. उमेश विववे
- ११) हिंगणे खुर्द शाखा
म.न.पा. शाळा क्र. १६८,
हिंगणे खुर्दे, पुणे - ५१.
शाखाप्रमुख - श्री. समीर भूमकर
- १२) आजोळ
२२/१, मंगळवार पेठ, पारगे चौक, पुणे - ११.
शाखाप्रमुख - सौ. मंजूषाताई कुलकर्णी
संपर्क - सोम. ते शुक्र. स. १.३० ते ५
- १३) वीर अभिमन्यू बालशाखा
२२/१, मंगळवार पेठ, पारगे चौक, पुणे - ११.
शाखाप्रमुख - किशोरा बेलोसे
- १४) शारदामणि महिला विभाग व 'पाकोळी' बालवाडी
२२/१, मंगळवार पेठ, पारगे चौक, पुणे - ११.
प्रकल्पप्रमुख - श्रीमती पुष्पाताई नडे
सहाय्यक : सौ. स्वातीताई कारेकर
संपर्क - सोम.ते शुक्र.स. १०ते१,
शनि.९ते १०.३०
- १५) संगणक विभाग
विभागप्रमुख - श्री. अविनाश जोशी
श्री. निशिकांत वाईकर,
संपर्क - सोम.ते शुक्र. दु. १२ ते सायं ५

ईश्वरामुळे शांती, आनंद, स्वास्थ्य यांचा लाभ होतो.

आपल्या टायी ईश्वर आहे याचा अनुभव घ्या. मग तुमच्या सगळ्या आपदा विरून जातील.

प्रार्थना

प्रार्थना

नमस्कार देवा तुला आमुचा हा
करी आमुची मायभूमी महा ॥
हिचे रूप चैतन्यशाली दिसावे
जगाला कळावी हिची थोरवी ।
स्मरूनी हिच्या त्या कथा अन् व्यथाही
हिला न्यायचे रे पुन्हा वैभवी ।
अशा सर्व स्वप्नांस सामर्थ्य द्यावे
म्हणूनीच देवा नमस्कार हा ॥ १ ॥

जनांचा प्रवाहो इथे चाललेला
सदा संस्कृतीच्या मुळापासुनी ।
पिढ्या नांदती भोवती बांधवांच्या
आम्ही भिन्न ना त्यांचियापासुनी ।
तयांच्या कळा जाणवाच्या आम्हाला
तयांच्या सुखाचीच लागो स्पृहा ॥२॥

स्फुरो कल्पनाशक्ति अभ्यास-यत्ने
वनो शुध्द बुध्दीही तेजस्विनी ।
शरीरास आरोग्य, संकल्प चिती
नि आत्म्यास इच्छा शुभाकांक्षिणी ।
पदी धैर्य, वाहूत शौर्य स्फुरावे,
घडावी विवेकी कृती - ध्यास हा ॥३॥

प्रभो तू चिदानंदरूपी असोनी
अणू रेणु ब्रह्मांड तू व्यापिले ।
तुझे अंश आम्ही, तुझ्या पूजनाचे
पहा दिव्य हे ध्येय स्वीकारले ।
पुन्हा जन्म घेऊ, स्वराष्ट्रास ध्याऊ
प्रतिज्ञेस या तूचि साक्षी रहा ॥४॥

सन्मानचरित आणि प्रांजलता या पेशापेक्षा फार महत्त्वाच्या गोष्टी आहेत.

दैनंदिन प्रकल्पांचे पत्ते व संपर्काच्या वेळा

- १) रामकृष्ण शाखा
२२/९, मंगळवार पेठ, पारगे चौक, पुणे - ११.
शाखाप्रमुख - श्री. शैलेश पैलवान
- २) अभेदानंद शाखा
वीर बाजीप्रभू विद्यालय, गोखलेनगर, पुणे - १६
शाखाप्रमुख - श्री. सचिन सनगरे
- ३) विवेकानंद शाखा
रामदासस्वामी माध्यमिक विद्यालय, पांडवनगर,
वडारवाडी, पुणे - १६
शाखाप्रमुख - श्री. प्रसाद भागवत
- ४) अखंडानंद शाखा
कै. यशवंतराव चव्हाण विद्यालय,
विववेवाडी, पुणे - ३७
शाखाप्रमुख - श्री. गौरव ससाणे
- ५) सुवोधानंद शाखा
ज्ञानदा प्रशाला, नवसह्याद्री वसाहत,
कर्जेनगर, पुणे - ५२
शाखाप्रमुख - श्री. बालाजी शेंडगे
- ६) योगानंद शाखा
नवीन मराठी शाळा, शनिवार पेठ, पुणे-३०
शाखाप्रमुख - श्री. चेतन पैलवान
- ७) भगिनी निवेदिता शाखा
आगरकर मुलींचे विद्यालय, रास्ता पेठ, पुणे - ११
शाखाप्रमुख - कु. ज्योत्सना शीलवंत
- ८) राजमाता जिजाऊ शाखा
डॉ. वावासाहेव आंबेडकर विद्यालय,
शाळा क्र. ७४ लक्ष्मीनगर, पुणे - ९
शाखाप्रमुख - कु. गौरी मोरे
- ९) विश्वकर्मा विद्यालय शाखा
अप्पर इंदिरानगर, पुणे - ३७
शाखाप्रमुख - श्री. प्रशांत कवडे
- १०) गंजपेठ-घोरपडे पेठ शाखा
महर्षि आण्णासाहेब शिंदे विद्यालय
घोरपडे पेठ - पुणे ४२
शाखाप्रमुख - श्री. उमेश विववे
- ११) हिंगणे खुर्द शाखा
म.न.पा. शाळा क्र. १६८,
हिंगणे खुर्द, पुणे - ५१
शाखाप्रमुख - श्री. समीर भूमकर
- १२) आजोळ
२२/९, मंगळवार पेठ, पारगे चौक, पुणे - ११.
शाखाप्रमुख - सौ. मंजूषाताई कुलकर्णी
संपर्क - सोम. ते शुक्र. स. १.३० ते ५
- १३) वीर अभिमन्यू बालशाखा
२२/९, मंगळवार पेठ, पारगे चौक, पुणे - ११
शाखाप्रमुख - किशोरा वेलेसे
- १४) शारदामणि महिला विभाग व 'पाकोळी' बालवाडी
२२/९, मंगळवार पेठ, पारगे चौक, पुणे - ११
प्रकल्पप्रमुख - श्रीमती पुष्पाताई नडे
सहाय्यक : सौ. स्वातीताई कारेकर
संपर्क - सोम.ते शुक्र.स. १०ते१,
शनि.९ते १०.३०
- १५) संगणक विभाग
विभागप्रमुख - श्री. अविनाश जोशी
श्री. निशिकांत वाईकर,
संपर्क - सोम.ते शुक्र. दु. १२ ते सायं ५

ईश्वरामुळे शांती, आनंद, स्वास्थ्य यांचा लाभ होतो.
आपल्या टावी ईश्वर आहे याचा अनुभव घ्या. मग तुमच्या सगळ्या आपदा विरून जातील.

दैनंदिन प्रकल्पांचे पत्ते व संपर्काच्या वेळा

- १६) स्पर्धा परीक्षा व स्वयंवरोजगार मार्गदर्शन केंद्र
विभागप्रमुख - श्री. संजय तांबट
कार्यालयप्रमुख - कु. दिपाली पवार,
सहाय्यक - कु. आरती वोरडे, श्री. सतीश माली
संपर्क - सोम.ते शनिवार दु. १२ ते ५ सायं ६ ते ८
- १७) फिरती प्रयोगशाळा व ग्रामविकास प्रकल्प
विभागप्रमुख - श्री. सुनील कुलकर्णी
सहाय्यक : श्री. निशिकांत वाईकर, कु. लता टिळेकर

- १८) कार्यालय २२/१, मंगळवार पेठ,
पारगे चौक, पुणे - ११
श्री. सदानंद बोडस
सौ. वासंती कुलकर्णी, कु. स्मिता कुलकर्णी
(☎ २६१२१७०४, २६१३४३१०)
संपर्क - सोम.ते शनिवार,
दु. ११.३० ते सायं. ५.३०

दैनंदिन शाखांसाठी संपर्क :
सोम. ते शुक्र. सायं. ६.१५ ते रात्री. ८.३०.
शनिवार दु. ४.३० ते सायं ७.३०.
रविवार स. ७.३० ते १०.००

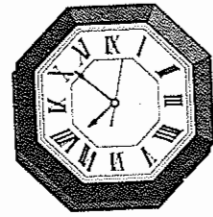
प्रधान शाखापालक :
श्री. दि. दा. जोशी,
जनता गृहरचना संस्था,
विववेवाडी, पुणे - ३७.

उपक्रम - असे तास असे दिवस

- सकाळी ६ ते दुपारी १२ पर्यंत चालणारे उपक्रम
- १) व्यायामशाळा स. ६ ते ८
 - २) वालवाडी स. ८ ते दु. १२
 - ३) अभ्यासिका स. ८ ते दु. १२
- दुपारी १२ ते सायं ६ पर्यंत चालणारे उपक्रम
- १) उद्योगशिक्षण वर्ग, साक्षरता वर्ग, दु. १२ ते ४
 - २) आजोळ प्रकल्प (दुपारशाखा) दु. २ ते ५
 - ३) अभ्यासिका दु. १२ ते सं. ६
- सायं. ६ ते रात्री १२ पर्यंत चालणारे उपक्रम
- १) सायंकालीन शाखा सायं. ६ ते रात्री ९
 - २) स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन वर्ग सायं. ६ ते रात्री ८
 - ३) अभ्यासिका सायं ६ ते रात्री १२

- सोमवार ते रविवार चालणारे उपक्रम
- १) दैनंदिन शाखा प्रकल्प
 - २) अभ्यासिका
 - ३) स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन वर्ग
- रविवार सोडून अन्य दिवशी चालणारे उपक्रम
- १) वालवाडी
 - २) उद्योग शिक्षण वर्ग
 - ३) साक्षरता वर्ग
 - ४) फिरती प्रयोगशाळा / ग्रामविकास प्रकल्प
- आठवड्यातून एक दिवस चालणारे उपक्रम
- १) माता वालसंगोपन केंद्र (आरोग्य केंद्र)
प्रत्येक बुधवारी
 - २) कुटूंब सल्ला केंद्र - प्रत्येक मंगळवारी

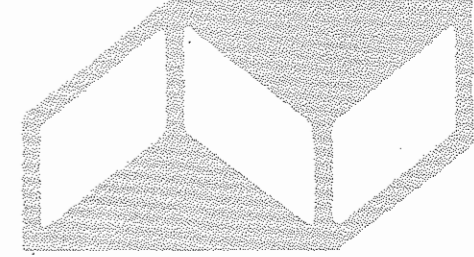
रवि	सोम	मंगळ	बुध	गुरु	शुक्र	शनि
१	२	३	४	५	६	७
८	९	१०	११	१२	१३	१४
१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१
२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८
२९	३०	३१				

आपण नेहमी शांत, संतुलित असतो की नाही ते काळजीपूर्वक पहा.
असा मानसिक समतोल हाच तुमचा स्वभाव झाला पाहिजे.

☀ हार्दिक शुभेच्छा ☀

मे. नायक्रोम इंडिया लिमिटेड

सफायर पार्क गॅलेरिया ४

पुणे - मुंबई रस्ता, शिवाजीनगर,

पुणे ४११ ००५

फोन नं. ४०११००९.

